

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 22 2018

ЗМІСТ

Коротко про головне

Президент України підписав Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією».....3

Аналітика

Політичні акценти

Горова С.
Воєнний стан: погляд із-за кордону.....4

Потіха А.
Загострення відносин між Україною і Росією в зоні Азовського моря...11

Тарасенко Н.
Саміт G20 в Аргентині: український контекст.....20

Дем'яненко М.
Президентські вибори в Грузії: оцінки, прогнози, коментарі.....30

Рудь І.
Третій українсько-німецький бізнес-форум: основні результати та оцінки.....35

Якименко Ю. Политический контекст введения военного положения в отдельных областях Украины.....	39
---	-----------

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В. Стратегія розвитку ОТГ як путівник спроможності громад.....	45
--	-----------

Економічний ракурс

Рябоконт А. Вероятное влияние керченского кризиса на экспорт металлургических предприятий из украинских портов в Азовском море.....	54
---	-----------

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....	61
Наукові видання НАН України.....	63
Корпоративне співробітництво.....	63
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	65
Діяльність науково-дослідних установ.....	69
Нагороди та відзнаки.....	72

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Миськевич Т. Інформаційна соціалізація користувачів з особливими потребами в сучасній бібліотеці (Вітчизняний досвід).....	73
--	-----------

До уваги держслужбовця

Головащук А. Нові надходження довідково-бібліографічних видань до НБУВ.....	82
---	-----------

Коротко про головне

Президент України підписав Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією»

Президент України П. Порошенко підписав Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією».

«Непродовження Договору з Росією слід розглядати не як епізод, а як частину нашої стратегії на остаточний розрив з колоніальним минулим і переорієнтацію на Європу, – підкреслив Президент. – Інші складові цієї стратегії: це є безвіз, Угода про асоціацію з ЄС, томос про створення автокефальної незалежної української церкви, вихід з СНД, закріплення в Конституції курсу на вступ до НАТО та Євросоюзу, створення потужної, патріотичної і професійної української армії, підтримка української мови, власна історія і зміцнення нашої національної ідентичності».

Глава держави також повідомив, що від Міністерства закордонних справ України вимагає завершення роботи з інвентаризації договірно-правової бази з Росією. «Будемо і надалі робити висновки про корисність тих чи інших угод», – сказав П. Порошенко.

Глава держави підкреслив, що також вимагає від Кабінету Міністрів України термінових і дієвих кроків з метою створення міжвідомчого координаційного органу для формування консолідованої претензії України до Росії за заподіяні тривалою збройною агресією збитки. «Я розраховую, що особливий статус та спеціальні функції дозволять такому органу достатньо ефективно виконувати покладені на нього завдання із захисту національних інтересів України», – підсумував Президент України.

П. Порошенко зауважив, що цей договір не був розірваний раніше заради того, щоб використовувати його положення як базу для наших численних позовів до міжнародних судів та інших міжнародних інстанцій до Росії – як порушниці цього Договору й норм міжнародного права. Зокрема, він навів окремі положення цього Договору, де зазначається, що сторони «будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги..., територіальної цілісності, непорушності кордонів..., незастосування сили, невтручання у внутрішні справи..., сумлінного виконання взятих міжнародних зобов'язань..., норм міжнародного права».

Глава держави підкреслив, що на початку 2019 р. спливає черговий 10-річний термін, коли Україна має офіційно визначитися, продовжувати його чи припинити. За його словами, «вибір очевидний – припинити».

П. Порошенко також додав, що Україна використала всі можливості цього документа у своїх національних інтересах (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2018. – 10.12).*

Аналітика

Політичні акценти

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Воєнний стан: погляд із-за кордону

Приводом до введення воєнного стану послужили агресивні дії російських військових проти українських моряків у Керченській протоці. Треба нагадати, що після анексії Криму російська сторона побудувала через цю протоку міст і взяла судноплавство по ній під повний контроль, що наклало відбиток на судноплавство в Азовському морі. У відповідь Україна вирішила створити на Азові військово-морську базу (URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/v-azovskom-more-do-konca-goda-budet-sozdana-voenno-morskaya-baza-vsu--1171326.html>. 2018. 16.09). Для посилення морської боєздатності цієї бази 25 листопада з Одеси до Маріуполя була відправлена корабельна група в складі двох бронекатерів «Нікополь» і «Бердянськ», а також рейдового буксира «Яни Капу».

Як підкреслюють у ЗМІ, українська сторона мала всі підстави розраховувати на безперешкодний прохід через Керченську протоку, оскільки судноплавство там регламентовано відповідними міжнародними угодами. Тим більше що перший досвід проходу по Керченській протоці був успішним: у вересні в Азовське море пройшли українські судна «Донбас» і «Корець», що стали бойовими одиницями нової військово-морської бази.

Однак у нинішній ситуації українська корабельна група була зупинена російськими прикордонними сторожовими кораблями, які таранили буксир «Яни Капу». Коли ж українські кораблі спробували повернутися до місця попереднього базування, то в нейтральних водах їх наздогнали та з боєм захопили російські прикордонники. При цьому бронекатер «Бердянськ» отримав пошкодження та не зміг рухатися своїм ходом (URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/opyt-vvedeniya-osobyh-rezhimov-za-rubezhom-ot-varshavy-do-ottavy-1192898.html>. 2018. 29.11).

Події 25 листопада було розцінено українською стороною як акт збройної агресії, оскільки вперше українських військових атакували не «відпускники» чи «зелені чоловічки», а російські військові. Ця ситуація й послужила головною причиною введення воєнного стану в Україні.

Лідери багатьох країн і міжнародні організації висловили підтримку щодо рішення про введення воєнного стану в прикордонних областях України. Про це в процесі роз'яснення ситуації в інтерв'ю українським телеканалам повідомив Президент України П. Порошенко. Він зазначив, що питання про акт агресії РФ у Азовському морі було обговорено з рядом світових лідерів. Зокрема, з президентом Польщі, канцлером Німеччини й Генсеком НАТО. «Одразу ж після цієї ночі, коли ми направили текст указу

(про воєнний стан. – Прим. авт.) до Верховної Ради я почав міжнародні консультації з нашими партнерами. Першим із самого ранку був Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг, з яким ми узгодили проведення комісії Україна – НАТО в Брюсселі, яка була негайно скликана і проведена. Позиція чітко сформована», – повідомив Президент (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/mezhdunarodnyie-partnery-ukrainy-polnostyu-1543352493.html>. 2018. 27.11).

Треба наголосити на тому, що, як повідомляють ЗМІ, у МВФ переконані в дотриманні Україною договірних зобов'язань по судноплавству. При цьому постійний представник Міжнародного валютного фонду в Україні Й. Люнгман заявив: «Ми спостерігаємо за останніми подіями, включаючи введення воєнного стану, і сподіваємося на невідкладну деескалацію поточної ситуації. МВФ не має юридичних обмежень щодо продовження співпраці з Україною в цій ситуації» (URL: <https://ru.tsn.ua/groshi/v-mvf-prokomentirovali-voennoe-polozhenie-i-kredit-dlya-ukrainy-1255854.html>. 2018. 26.11).

Як інформують ЗМІ, у заяві Канади, Франції, ФРН, Італії, Японії, Великої Британії, США також підкреслюється, що застосування Росією військової сили щодо українських кораблів і військових не має виправдання. Країни «великої сімки» і верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики й безпеки Ф. Могеріні закликають Росію звільнити українських моряків і кораблі, затримані в Керченській протоці. Міністри закордонних справ Канади, Франції, Німеччини, Італії, Японії, Великої Британії, США та глава дипломатії ЄС Ф. Могеріні «висловлюють крайню клопотаність у зв'язку з діями Росії щодо України в Керченській протоці і прилеглих до нього водах, ідеться в заяві.

Країни G7 закликають Москву не допустити ескалації конфлікту й не чинити надалі перешкод кораблям, які на законних підставах проходять через Керченську протоку. Держави «великої сімки» «не визнають і ніколи не визнають незаконної анексії Росією Кримського півострова та підтверджують свою незмінну підтримку суверенітету й територіальної цілісності України» (URL: <https://ej.by/news/world/2018/12/01/bolshaya-semerka-prizvala-moskvu-osvobodit-ukrainskih-moryakov-i.html>. 2018. 1.12).

Німеччина і Франція на зустрічі політичних директорів «нормандської четвірки» в Берліні також закликали Росію й Україну до деескалації конфлікту (URL: <https://twitter.com/AuswaertigesAmt/status/1067144916235620356>).

Раніше міністр закордонних справ Німеччини запропонував Росії та Україні німецько-французьке посередництво в залагодженні конфлікту (URL: <https://www.merkur.de/politik/krim-krise-ukraine-will-kaempfen-und-keine-russischen-maenner-mehr-einreisen-lassen-zr-10757284.html>).

Президент США Д. Трамп також прокоментував конфлікт між Росією та Україною в Керченській протоці, зазначивши, що він і лідери європейських країн стурбовані ситуацією, що склалася. «Нам не подобається

те, що відбувається, і ми сподіваємося, що ситуація виправиться. ...Я знаю, що і Європа не в захваті. Вони працюють над цим. Ми всі працюємо над цим разом», – підкреслив Д. Трамп (URL: <https://thehill.com>).

Як повідомляють ЗМІ, президент США також повідомив, що до звільнення українських моряків, до повернення їх на батьківщину разом із захопленими кораблями він не проводитиме повноформатних зустрічей з В. Путіним.

При цьому сенатор США від штату Нью-Джерсі Б. Менендес закликав Д. Трампа збільшити військову підтримку Україні у зв'язку з агресією Росії біля Керченської протоки. «Кремль поважає тільки сильного противника, який готовий протистояти хуліганам», – написав сенатор у своєму Twitter.

Раніше Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг закликав Росію звільнити кораблі й моряків українських Військово-Морських сил, заявивши, що жодних виправдань діям Москви немає.

Президент Естонії К. Кальюлайд висловила думку про подію в соціальній мережі Facebook. За її словами, потрібно називати речі своїми іменами, а те, що сталося в Керченській протоці – це ніщо інше, як війна на території Європи. К. Кальюлайд упевнена, що якщо не звернути уваги на те, що сталося, то це вже визнання окупації півострова Крим, чого міжнародне співтовариство просто не може собі дозволити (URL: <https://inform-ua.info/politics/1543487511-sytuatsyuua-v-kerchenskom-prolyve-mnenye-zarubezhnkh-lyderov>. 2018. 29.11).

Російська опозиція також виступила на підтримку України. Так, політик К. Боровий, коментуючи заяву В. Путіна про захоплення українських кораблів, підкреслив, що Україна дуже слабо відповіла на акт російської агресії в Керченській протоці (URL: <https://apostrophe.ua/article/politics/foreign-policy/2018-12-01/voennoe-polojenie-ne-spaset-pochemu-ukraina-nepravilno-otvetila-na-zahvat-svoih-korabley/22467>. 2018. 1.12).

Треба підкреслити, що конфлікт між Україною та Росією в Чорному морі став топ-темою і для іноземної преси. Зарубіжні видання описують позиції сторін і реакцію їхніх урядів на те, що сталося. Зокрема, видання Reuters (URL: <https://www.reuters.com>) у своєму матеріалі акцентувало увагу на тому, що Росія відкрила вогонь, захопила українські судна й «чинить опір закликам звільнити захоплені кораблі».

Deutsche Welle (Німеччина) (URL: <https://www.dw.com/de/ukraine-berät-über-verhängung-des-kriegsrechts/a-46448394>) вказує на те, що через дії РФ Україна змушена вводити в країні військовий стан.

Express (Велика Британія) публікує повідомлення про те, що «третя світова війна почалася з обвинувачень Москви на адресу президента США Д. Трампа і Євросоюзу» після того, як її кораблі протаранили українське судно.

У сюжеті CNN розповідається, як Росія відкрила вогонь по українських кораблях і захопила їх.

«Нова агресія Росії щодо України демонструє, серед іншого, як мало В. Путін турбується про реакцію Європи або американського уряду на чолі з президентом Трампом», – писала редакція американської газети The Washington Post (URL: <https://www.washingtonpost.com>).

У швейцарському виданні Neue Zürcher Zeitung зазначили, що збройна сутичка між Україною та Росією біля берегів Криму таїть у собі небезпеку ескалації. Для того щоб поставити Москву на місце, потрібен Захід. Проте можливості обмежені. Україна у військовому сенсі може мало що протиставити перевазі Москви, констатують журналісти. «Хоча вона і може розраховувати на моральну солідарність спільноти держав, пряма військова підтримка з боку країн НАТО ілюзорна. Занадто великий ризик неконтрольованої ескалації і занадто сильна позиція Росії. Азовське море сьогодні фактично є російським», – зазначає видання.

Москва має намір використовувати Крим як «авіаносця», щоб поширити свою владу на велику частину моря. Тут НАТО має рішучіше підтримати українців за допомогою посиленого патрулювання і військової допомоги. Але перш за все «український конфлікт повинен знову піднятися в списку політичних пріоритетів». Як показує делікатна ситуація в Чорному морі, неясність і невизначеність можуть швидко розпалити вогонь, пише видання (URL: <https://www.nzz.ch/international>).

Прослизають, щоправда, і альтернативні думки. Наприклад, репортер Financial Times звернув увагу на той факт, що влада України захотіли оголосити військовий стан нині, хоча цього не було зроблено під час кривавих зіткнень на Донбасі. Репортер вважає, що це безпосередньо пов'язано з низькими рейтингами П. Порошенка напередодні президентських виборів (URL: <https://utro.ru/politics/2018/11/26/1381944.shtml>. 2018. 26.11).

Про те, що деяке посилення напруженості на руку як президенту Росії В. Путіну, так і Президенту України П. Порошенко (як спосіб відвернути увагу від внутрішніх проблем), пише й редакція британської Financial Times (URL: https://subs.ft.com/spa3_bc5?segmentId=d68c23b1-f58c-b610-124a-b90590582fa2&utm_eu=WWSMADH&ds_medium=cpc&ds_rl=1253542&ds_rl=1253542&gclid=j0KCQiA_4jgBRDhARIsADezXchDD_OKPp5UTNwGApiUTPKEgtNNYu4lFH91o38m-sYHDbaisJ7LZAgaAlqtEALw_wcB).

Популярність російського лідера опустилася до найнижчої позначки з моменту, що передував анексії Росією Криму в 2014 р. Тим часом, пише видання, П. Порошенко сильно відстає в опитуваннях громадської думки у своїй країні напередодні президентських виборів у березні-2019. Financial Times також називає останні події важливим тестом для Д. Трампа.

Німецьке видання Frankfurter Rundschau (URL: <http://www.fr.de>) також зазначає, що після морського зіткнення росіяни та українці перекладають відповідальність один на одного. Це може бути вигідно президентам обох країн.

Події в Керченській протоці «можуть бути на руку як шефові Кремля, так і Президенту України П. Порошенко», констатує й німецька Die Welt

(URL: <https://www.welt.de>). Повернувши українську тему на порядок денний, В. Путін, скоріше за все, сподівається на сплеск наснаги росіян, який у 2014 р. був пов'язаний з «поверненням» Кримського півострова до складу Росії.

Рейтинг, однак, хвилює не тільки В. Путіна. В Україні 31 березня вибирають Президента – шанси на перемогу діючого глави держави не надто високі, зазначають журналісти.

У Le Figaro вважають, що інцидент не такий уже й серйозний, оскільки немає ні загиблих, ні судна, що сіло на мілину. Однак він здатний перерости в щось набагато більше (URL: <https://korrespondent.net/ukraine/4037381-naruku-y-putyu-u-poroshenko-zarubezhnye-smu-o-konflykte-v-chernom-more>. 2018. 27.11).

Державна китайська газета Global Times (URL: <http://www.globaltimes.cn>) наголошує на тому, що наростання конфлікту між Росією та західними країнами загрожує стабільності України. «Україні судилося займати золоту середину між Заходом і РФ, її повний розворот до західних держав не обов'язково входить у плани США і Європи. Можливо, кращим сценарієм стануть добросусідські відносини як з Москвою, так і з європейською стороною», – ідеться в матеріалі видання.

На думку китайських журналістів, Київ заручився симпатією Заходу саме за конфронтацію з Росією. Так як Євросоюз і США прагнуть посилити тиск на РФ. «В емоційному плані Україна тяжіє до західних країн, проте такий настрій не відповідає її нинішнім інтересам: тепер, перебуваючи під потужним тиском російської сторони, національна єдність і стабільність Києва опинилися перед лицем безпрецедентних викликів. ...У цьому процесі українська сторона програє найбільше. У конфлікті з РФ вона завжди перебуватиме в програшному положенні», – додали закордонні оглядачі. Вони вважають, що подальша ескалація конфлікту може призвести до тривалої внутрішньої дестабілізації в Україні.

Західне видання Bloomberg (URL: <https://www.bloomberg.com/europe>) також пише, що після зіткнення ВСУ з прикордонниками РФ Президент П. Порошенко зважився на політичну хитрість. Він вирішив ініціювати військовий стан, терміном на два місяці, щоб поставити під сумнів проведення виборів у 2019 р. Однак нардепи не дали главі держави реалізувати задумане й затвердили статус підвищеної військової готовності лише на 30 днів – і то в тих регіонах, де можуть відбуватися реальні військові дії. Більше того, українського лідера змусили гарантувати проведення виборів 31 березня.

З боку П. Порошенка встановлення воєнного стану на 30 днів з іншими обмеженнями – велика поступка. Незрозуміло, як Україна зможе посилити свою оборону всього за один місяць. Після цього у виборців, скоріше за все, виникає питання про те, на що розраховував Президент, пишуть у Bloomberg. З «урізаним» указом у П. Порошенка не залишилося політичних вигод.

Журналісти зазначають, що Кремлю й зовсім нема чого організувати повномасштабну атаку на Україну. Армія РФ і так може розгромити слабкі ПС ЗСУ. Своїм вторгненням Кремль нічого особливого не домогся б. Якщо П. Порошенко розраховував на жорстку міжнародну реакцію, то отримав лише запізнілу та стриману реакцію адміністрації Д. Трампа, пише автор зарубіжного ЗМІ (URL: <https://u-news24.com/news/242085-bloomberg-ocenil-voennoe-polozhenie-ukrainy.html>).

При цьому британський військовий експерт, полковник у відставці, консультант Українського інституту майбутнього Г. Грант зазначив, що росіяни встановили блокаду протоки й атакували кораблі. Згідно з даними зарубіжних джерел, вони підсилюють військово-морський флот у Чорному морі за рахунок інших флотів. Очевидно, що вони роблять не тільки це. «Їм цілком під силу влаштувати повноцінну блокаду. І я сумніваюся, що якась інша країна спробує цю блокаду зняти, а в Україні на сьогодні немає для цього необхідних ресурсів», – зазначив експерт у своєму коментарі (URL: <https://www.62.ua/news/2226792/scenarii-razvitia-situacii-v-ukraine-posle-vedenia-voennogo-polozhenia>. 2018. 26.11).

При цьому представляє певний інтерес і реакція на те, що відбувається в РФ. Так, спікер Ради Федерації В. Матвієнко заявила, що Росія має намір звернутися до міжнародних організацій через нібито ущемлення прав громадян України внаслідок введення в країні воєнного стану. Як вона зазначила, представників Ради Федерації «хвилює питання, що військовий стан введено в тих регіонах України, де найменша підтримка населенням діючої влади» (URL: <https://focus.ua/world/413541-rossiya-sobiraetsya-obratitsya-v-mezhdunarodnye-organizacii-izza-voennogo-polozheniya-v-ukraine.html>. 2018. 29.11).

Постійний представник Росії при ОБСЄ О. Лукашевич у своєму коментарі повідомив, що Україна нібито готує провокації із застосуванням хімічної зброї на Донбасі (URL: <https://ru.tsn.ua/ukrayina/rf-v-obse-nachalopugat-podgotovkoju-ukrainy-k-primeneniyu-himoruzhiya-na-donbasse-1255776.html>. 2018. 26.11).

Глава комітету кримського парламенту з міжнаціональних відносин Ю. Гемпель також прокоментував інформацію про те, що кордон з Кримом можна перетнути виключно за українськими документами. На його думку, «спроби київської влади заблокувати візити іноземців до Криму приречені на провал, оскільки багато хто з них давно вже їздить на півострів через Росію». Парламентар зазначив і те, що київська влада навмисно перешкоджає візитам іноземців до Криму, тому що побоюється, що невігідна їй правда про події на півострові, свідомий вибір кримчан жити разом з Росією, а також небувалі темпи розвитку регіону стануть надбанням широкої міжнародної громадськості.

Звертає на себе увагу ще одна тема, яка коментується в ЗМІ: головнокомандувач Військово-Морськими силами України І. Воронченко заявив про те, що у зв'язку з інцидентом у Керченській протоці Україна

наполягатиме на тому, щоб для Росії був закритий прохід через Босфор у Туреччині (URL: <https://ukraina.ru/news/20181129/1021916024.html>. 2018. 29.11). Він також висловив упевненість у тому, що світова спільнота визнає, що, затримавши українські військові судна, Росія тим самим вчинила агресію проти України.

Однак перший заступник голови Комітету Ради Федерації з міжнародних справ В. Джабаров, коментуючи наміри Києва звернутися до Туреччини із закликом закрити протоки для Росії, зазначив, що Туреччина має право закрити чорноморські протоки Босфор і Дарданелли тільки в тому випадку, якщо в цей район намагаються пройти судна воюючих країн. Але Україна не оголошувала війну Росії. При цьому, як повідомляють деякі ЗМІ, представники Німеччини і Франції відкинули пропозицію про посилення санкцій відносно Москви на тлі загострення російсько-українського конфлікту.

Крім того, правильність дій російських прикордонників, які діяли в рамках міжнародного права, зазначив депутат федерального парламенту Бельгії від опозиційної Народної партії А. Каркасси.

Отже, на підставі проведеного аналізу треба зосередити увагу на таких моментах:

1. Пряме зіткнення російських і українських військових – це принципово новий епізод територіальних розбіжностей Москви й Києва.

2. Провокативним виглядає й переведення екіпажів трьох судів українських ВМС, затриманих російськими прикордонниками, у Москву. За останніми повідомленнями 21 член екіпажу перебуває в слідчому ізоляторі «Лефортово», а троє поранених – у лікарні слідчого ізолятора «Матроська тиша».

3. Сьогодні багато експертів сходяться на думці, що нині в російського президента є два варіанти: дати задній хід – і повернути українських моряків разом з кораблями; ще більше погіршити ситуацію через ескалацію конфлікту. Будь-який з цих варіантів програшний для Кремля. У першому випадку Росію, скоріше за все, чекають нові санкції, у другому – втрата В. Путіним реноме сильного «государя».

4. Військовий стан як рішучий крок покликаний привести до ліквідації загрози. Але протягом 30 днів навряд чи нинішнє керівництво України зуміє домогтися повної ліквідації цього виклику. У цій ситуації важливий саме прецедент, адже з початку конфлікту минуло вже майже п'ять років, але РФ поки не має намірів залишати ні Донбас, ні Крим.

Загострення відносин між Україною і Росією в зоні Азовського моря

Україна та Росія у 2003 р. підписали договір, за яким мають можливість спільно користуватися Азовським морем. Цей договір став компромісом після кризи на о. Тузла, який росіяни намагалися взяти під свій контроль. Після того інциденту ситуація стабілізувалася. Іноді українські прикордонники оглядали судна, які йдуть до Росії, а російські – ті, які прямували через Керченську протоку до Маріуполя та Бердянська. Раніше час огляду становив дві-три години.

Проте вже наприкінці квітня 2018 р. час затримки українських суден дорівнював 25–30 годинам, а в серпні – узагалі 150 годин. Це ламає графік завантаження та розвантаження суден, приносить збитки (доба фрахту коштує близько 20 тис. дол.) та ускладнює роботу портів у Бердянську та Маріуполі. Як інформують ЗМІ, у червні російські прикордонники та ФСБ почали оглядати всі кораблі, які прямували через протоку (загалом 62 за місяць). Більшість цих суден без вантажу ідуть за українською експортною продукцією: металом, вугіллям, зерном, будматеріалами, рудою. За перші два тижні серпня було затримано 32 судна. Вони чекали на дозвіл пройти більше 65 годин. Тобто час простоювання – три доби. Трапляється, коли на вході до Азовського моря в Керченській протоці накопичується понад 10 суден, яких чекають у портах по чотири-п'ять днів (URL: <https://thebabel.com.ua/articles/19097-kriza-v-azovskomu-mori-yak-rosiya-blokuye-sudna-hronologiya>. 2018. 31.08).

Окупувавши Крим, Росія продовжує активно окупацію ще і в Азовському морі, зокрема значно посилюючи свою військову присутність. Так, нещодавно РФ перекинула туди два військові кораблі. Загалом, за даними Держприкордонслужби України, Росія в Азовському морі вже має угруповання, яке налічує понад 120 кораблів і катерів.

Через агресивні дії Росії українська економіка зазнає значних втрат. Українські порти в Азовському морі в Маріуполі та Бердянську скоротили вантажопотік більше ніж удвічі та були змушені перейти на чотириденний робочий тиждень. «Крім того, під скорочення потрапили співробітники портів. Як ми й очікували, Москва здійснює ручне регулювання доступу торговельних суден в українські морські порти Азовського моря за давнім принципом Кремля: “хочу/не хочу”. Про дотримання свободи судноплавства та неперешкоджання проходженню Керченською протокою навіть не йдеться», – повідомив міністр інфраструктури В. Омелян (URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/omelian-cherez-dii-rf-morporty-berdiansk-i-mariupol-skorochuiut-shtat-i-vdvichi-vantazhopotik-182464.html>. 2018. 5.12).

За інформацією ЗМІ, з травня 2018 р. зафіксовано 727 випадків створення штучних перешкод вільному судноплавству в Чорному та Азовському морях з боку Росії. «На сьогодні з початку “азовської кризи” ми зафіксували 727 випадків створення штучних перешкод вільному

судноплавству. Тобто 110 суден затримувалися в морі безпосередньо під час руху, 301 раз штучно утримувалися судна на зворотному шляху з Маріуполя в Азовському морі на якірній стоянці і 316 раз штучно затримувалися судна, які йдуть до Маріуполя, коли вони з Чорного моря чекають на південній частині Керченської протоки», – заявив голова спостережної ради Майдану закордонних справ, експерт з питань Криму А. Клименко (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2589911-eksperti-porahuvani-skilki-raziv-rosia-pereskodzala-sudnoplavstvu.html>. 2018. 28.11).

За його словами, у жовтні затримання посеред моря майже припинилися. При цьому росіяни вдалися до інших агресивних кроків. Зокрема, за місяць зросла середня тривалість затримки суден на вході – з двох до трьох діб, середня тривалість затримки на виході – з трьох до чотирьох діб, а то й до 11–12 днів. Експерт також зазначив, що у зв'язку з діями РФ у цьому регіоні майже 20 % морського експорту України, який іде з Маріуполя, може бути перекрито. «Двадцять відсотків нашого морського експорту може бути перекрито будь-коли. І це може залежати просто від настрою головнокомандувача РФ», – наголосив А. Клименко.

Згідно з даними Адміністрації морських портів, доходи українських портів у Азовському морі скоротилися. Якщо за січень – липень 2017 р. Маріупольський порт отримав майже 783 млн грн доходів, то за той самий час у поточному році ці доходи становили менше ніж 637 млн грн. Якщо минулого року через Маріуполь на експорт за січень – липень пройшло 35 % українських чорних металів, то у 2018 р. за той самий період – лише 27 %. Особливо відчутні втрати Маріуполя в чавуні, перевалка якого скоротилася на 50 %. Серед підприємств, які експортують продукцію через Азов, – Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча та «Азовсталь», що входять до групи «Метінвест» з контрольованого Р. Ахметовим холдингу «СКМ» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46375761>. 2018. 28.11).

За словами директора Маріупольського порту О. Олійника, лише влітку було втрачено понад 8 млн т вантажу. «Сьогодні обробка в нас становить 6 млн т, а колись було 15–17», – наголосив він. При цьому О. Олійник зазначив, що паніка українському бізнесу в Приазов'ї може нашкодити не менше, ніж російська агресія. Керівники портів і підприємств, зосереджених в Маріуполі, наполягають на тому, що треба розвивати нові напрями діяльності, щоб утримати інвесторів. Для Маріупольського порту це будівництво нових терміналів. Після запуску терміналу з відвантаження металевих листів, тут будують зерновий. «Ми вирішили шукати альтернативні вантажопотоки. Україна – потужна аграрна країна, не скористатися цим було б неприпустимо», – підкреслив О. Олійник (URL: <https://hromadske.ua/posts/azovska-kryza>. 2018. 15.06).

Варто зазначити, що втрачає клієнтів також Азовський судноремонтний завод. «За один місяць ми втрачаємо два-три пароплави. Один пароплав – це кілька мільйонів гривень. Тобто 5–6 млн грн на місяць втрат – це для нас 30 %», – зазначив керівник заводу О. Турський.

Керівник зернового терміналу А. Мазний також звертає увагу на значні збитки економіці через загрозливу ситуацію в Азовському морі. За його словами, ідеться не лише про збитки конкретних підприємств на Азовському узбережжі. «Це негативно впливає на роботу всього ланцюга, усього сектору. Як терміналів, так і портів, судновласників, зернотрейдерів, у яких є свої контракти, і вони зазнають збитків через затримки», – зазначив А. Мазний.

На його думку, узбережжя Азовського моря – це не лише порти. Це також і рекреаційна зона, яка стала ще популярнішою серед українських відпочивальників від часу анексії Криму. Бердянськ – місто на узбережжі Азовського моря в Запорозькій області, сюди приїжджають відпочивати з усієї України. Ситуація, що склалася, може спричинити відплив туристів із цього регіону.

Крім того, подальша ескалація напруженості в регіоні може призвести до втрати Азовського риболовецького флоту України, адже на Азовське море припадає 37,5 тис. т, або 47 % усього вилову водних біоресурсів в Україні. Про це заявила керівник Асоціації рибпромислових підприємств Азовського моря М. Ганчева (URL: <https://agroinsider.com.ua/2018/11/30/blokuvannya-azova-zagrozhuje-kadrovoyu-krizoyu-v-ribnij-galuzi-asociaciya-ribalok-ukra%D1%97ni>). За її словами, зупинка або скорочення рибного промислу в Азовському морі загрожують втратою не тільки флоту, а й кваліфікованих фахівців галузі. «Зменшення зони вилову може призвести до скорочення числа робочих місць у риболовецьких компаніях і, відповідно, до ще більшого економічного занепаду Приазовського регіону», – наголосила М. Ганчева.

За інформацією ЗМІ, на Азовському морі працює 45 рибпромислових суден. Сорок одиниць з них – це середньотоннажні судна. На них працює 400 осіб. «Україна ризикує втратити Азовський риболовецький флот. Він досить зношений, і при тривалому простої може виявитися, що не підлягатиме відновленню. У промислі здебільшого задіяні кораблі, випущені в 60–70 рр. минулого століття, найновіші – 2000–2002 рр. випуску. Вартість одного судна становить приблизно 1 млн дол.», – зазначив засновник Громадського союзу «Асоціація рибпромислових підприємств» А. Чуклін.

Квоти на вилов риби в Азовському морі розподіляються між Україною й РФ протоколом засідання Українсько-російської комісії з питань рибальства в Азовському морі. 24–26 жовтня 2017 р. між двома країнами було підписано черговий протокол з рибальства на 2018 р. Згідно з документом, понад 60 % із загального ліміту по квоті у 2018 р. належало Україні. Проте росіяни ведуть себе досить агресивно в Азовському морі та Керченській протоці, що заважає українським промисловцям і рибалкам здійснювати свій промисел. Найбільш загрозлива ситуація склалася після того, як прикордонні кораблі Російської Федерації 25 листопада вчинили агресивні дії проти українських кораблів, які здійснювали плановий перехід з порту Одеси до порту Маріуполя. Спецпризначенці Росії обстріляли й захопили три українські кораблі в Керченській протоці та 24 моряків. У ніч на 26 листопада було

екстрено скликано засідання РНБО, на якому у зв'язку з ескалацією конфлікту в Азовському морі було запропоновано ввести воєнний стан. Верховна Рада 26 листопада після консультацій схвалила воєнний стан у 10 областях і внутрішніх водах України Азово-Керченської акваторії.

Міністр інфраструктури В. Омелян виступає за денонсування українсько-російського договору від 2003 р. про статус Азовського моря й закликає до розширення санкцій. Раніше за ініціативи Мінінфраструктури було закрито авіаційне сполучення й транзит російських літаків. Міністерство подає нові пропозиції з розширення санкційного списку та посилення економічного й правового тиску на Кремль.

Проте, як відзначають деякі експерти й державні діячі, питання про денонсацію договору про Азовське море перебуває на розгляді, але він буде ще потрібен у судових позовах. «МЗС України розглядає можливість денонсації договору з РФ по Азовському морю, підписаному у 2003 р., але документ ще не вичерпав себе в позовах проти Росії в міжнародних судах», – заявив заступник глави МЗС В. Боднар (URL: <https://glavcom.ua/news/ukrajina-rozglyadaje-mozhlyvist-rozirvannya-dogovoru-z-rf-shchodo-azovskogo-morya--550756.html>. 2018. 5.12).

За його словами, на цей момент триває подання документів до міжнародних судів і узгоджуються процесуальні нюанси. «Для нас важливо продовжити процес виходу з договорів, які для нас неважливі. Але договір 2003 р. на сьогодні не вичерпав повністю свого потенціалу. Якщо в односторонньому порядку денонсуємо договір, це не означає, що денонсацію визнає російська сторона. Як було з договорами про розміщення Чорноморського флоту. Російська сторона відмовилася від них. А ми вважаємо їх діючими», – зазначив В. Боднар.

Міністерство закордонних справ України поінформувало про напад на українські кораблі арбітражний трибунал, який розглядає спір між Україною та Росією щодо порушення російською владою Конвенції ООН з морського права в Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці.

У МЗС України заявили, що наша країна звернула увагу на триваючу практику дискримінаційного переслідування українських та іноземних суден, які планують пройти через Керченську протоку до Маріуполя, Бердянська та інших українських портів. У заяві МЗС зазначається, що своїми діями Росія фактично закрила Керченську протоку для всіх суден. У відомстві зазначили, що обстріл і захоплення російськими прикордонниками українських кораблів «свідчать про свідому та цілеспрямовану ескалацію з боку Росії, створення перешкод для судноплавства» (URL: <https://ua.krymr.com/a/novyny-krymu-ukrainski-moriaky-kerchenska-protoka-arbitrazhnyi-trybunal/29626806.html>. 2018. 28.11).

Агресивні дії Росії в зоні Азовського моря викликають занепокоєння в багатьох політиків у Європі і усьому світі. Зокрема, голова дипломатичної служби Європейського союзу Ф. Могеріні заявила, що принцип поваги до територіальної цілісності та політичної незалежності кожної країни, так само

як і зобов'язання дотримуватися міжнародних законів і угод та зобов'язання щодо роззброєння й уникнення військових сутичок знову порушуються на Європейському континенті. «Ці засадничі принципи Організації із безпеки та співробітництва у Європі допомагали відновити довіру та підтримувати мир і безпеку на континенті, але ми бачимо, що їх порушення далі мають місце. Нещодавні події в Азовському морі викликають у нас серйозне занепокоєння і являються ще одним випадком їх порушення, що сталися внаслідок незаконної анексії Росією Кримського півострова. Це показує, яким небезпечним є цей шлях», – зазначила Ф. Могеріні (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mogherini-azov-russia/29641511.html>. 2018. 6.12).

Під час зустрічі з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим вона висловила своє занепокоєння «на тлі нещодавньої конфронтації в Азовському морі». Ф. Могеріні закликала російського міністра до деескалації, а теперішнім пріоритетом ЄС є відновлення безпеки та співробітництва в регіоні. «Ми закликаємо всі сторони продемонструвати максимальну стриманість для негайної деескалації напруженості. Ми закликаємо Росію беззастережно і без затримок відпустити затримані судна, їхні екіпажі та обладнання. Ми очікуємо, що Росія забезпечить безперешкодний і вільний прохід через Керченську протоку відповідно до міжнародного права», – наголосила Ф. Могеріні.

За її словами, ЄС бере на себе зобов'язання сприяти сталому політичному вирішенню конфлікту на Сході України відповідно до основоположних принципів ОБСЄ, тобто повної поваги до суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України. «Ми продовжуємо закликати до повної імплементації Мінських домовленостей усі сторони і чітко заявили, що так звані вибори на східних територіях, не контрольованих урядом України, є незаконними і підбивають зобов'язання, узяті в рамках Мінських домовленостей», – підкреслила Ф. Могеріні.

Після зустрічі з міністром закордонних справ України П. Клімкіним, вона вкотре заявила, що ЄС засуджує незаконну анексію Криму Росією, підтримує суверенітет і територіальну цілісність України та схвалює проведення реформ у нашій державі. Ф. Могеріні також повідомила, що ЄС шукає можливості збільшити підтримку південно-східних регіонів України, які економічно постраждали від обмеженого Росією доступу до українських портів через Керченську протоку.

Як інформують ЗМІ, країни Заходу засудили дії Росії. У Євросоюзі закликали до «стриманості й деескалації», а Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг оприлюднив заяву з вимогою до Росії звільнити військовополонених і захоплені кораблі.

У свою чергу глава Міністерства закордонних справ Німеччини Х. Маас у Мілані на полях зустрічі голів МЗС країн Організації з безпеки та співробітництва у Європі запропонував розширити місію ОБСЄ на Азовське море. На його думку, у ситуації загострення українсько-російської кризи

довкола Азовського моря та Керченської протоки цей крок необхідний. «Організація з безпеки й співробітництва у Європі могла б грати роль у моніторингу в Азовському морі. Думаю, що в Україні це в цілому будуть вважати раціональним кроком. Натомість російська сторона налаштована дуже, дуже скептично», – заявив Х. Маас (URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/kryza-v-azovskomu-mori-u-jevropi-proponujut-rozshiriti-misiju-obsje-2512103.html?new_site=1. 2018. 7.12).

Міністр закордонних справ і розвитку Данії А. Самуельсен також запропонував країнам-членам організації розглянути можливість запровадження міжнародного моніторингу в Керченській протоці. Він запевнив, що Данія надасть позабюджетний внесок у розмірі понад 550 тис. євро для діяльності спеціальної моніторингової місії.

Як відомо, наразі дія моніторингової місії ОБСЄ поширюється на сухопутну територію України та має на меті, зокрема, спостереження за реалізацією Мінських домовленостей.

На необхідності вирішення кризи в Україні наголосив і діючий голова ОБСЄ Е. Моаверо-Міланезі. Він вважає, що виконання Мінських домовленостей є важливим для пошуку найкращого виходу із ситуації. «Маємо кризу в Україні. Для пошуку рішення надзвичайно важливим є виконання Мінських домовленостей усіма сторонами. Та я закликаю всіх до вирішення насамперед нещодавнього елемента конфлікту. Я маю на увазі всім відоме загострення в Азовському морі», – наголосив Е. Моаверо-Міланезі.

Під час зустрічі міністра закордонних справ України П. Клімкіна і Е. Моаверо-Міланезі наголошувалося на необхідності посилення санкційного режиму щодо Росії через її агресивні дії в Азовському та Чорному морях. «Декларацій недостатньо, потрібні рішучі дії. П'ятий рік поспіль на порядку денному засідання Ради міністрів ОБСЄ головною темою є російська дестабілізуюча поведінка, яка є головною загрозою європейській безпеці. Цього року Росія не відступила, але розширила свої дії на Азовське море, Чорне море та Керченську протоку», – нагадав П. Клімкін.

Він також зазначив, що Росія блокує можливість спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ відвідувати Крим для спостереження за ситуацією на півострові. Водночас там окупаційна влада продовжує переслідувати українців, кримських татар і всіх тих, хто виступає проти окупації півострова.

Тим часом й інші європейські політики продовжують висловлювати «глибоке занепокоєння». Зокрема, президент Парламентської асамблеї Організації з безпеки та співробітництва у Європі Г. Церетелі заявив, що загострення ситуації в Керченській протоці викликає глибоке занепокоєння. Він запевнив, що асамблея повністю підтримує суверенітет і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів.

Віце-президент Єврокомісії В. Домбровскіс на сесії Європейського парламенту 28 листопада заявив, що міжнародне право вимагає від Росії

забезпечення вільного та безперешкодного руху через Керченську протоку, тож ЄС очікує, що Москва відновить цей рух. Він наголосив, що ЄС не визнав і не визнаватиме незаконної анексії Кримського півострова Росією (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kerchenska-protoka-rosia-es/29626431.html>. 2018. 28.11).

Разом з тим президент Європейського парламенту А. Таяні, відкриваючи пленарну сесію, також зробив заяву, у якій запевнив, що очолювана ним євроустанова «глибоко занепокоєна» зростанням напруженості в Керченській протоці. Він нагадав, що «територіальна цілісність України є фундаментальною річчю, а Росія не повинна забороняти українським суднам у доступі до Азовського моря й зобов'язана поважати Конвенцію ООН щодо морської навігації та угоду з Україною, підписану в 2003 р. «Ми вимагаємо від влади Росії поваги до їхніх зобов'язань й звільнення затриманих українських військових. Європарламент тримає це питання на ретельному контролі та робитиме все від нього залежне, щоб досягти його позитивного вирішення», – заявив А. Таяні.

Натомість Державний департамент США наполягає, що вина за ескалацію конфлікту в Азово-Керченській акваторії лежить виключно на російській стороні. Про це заявив голова американської делегації на міністерській зустрічі ОБСЄ В. Мітчел під час спеціальної дискусії щодо мілітаризації окупованого Криму, Чорного та Азовського морів (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/6/7090347>. 2018. 6.12).

Він назвав абсурдними звинувачення, пред'явлені українським морякам. «Росія звинуватила українських моряків у незаконному перетині кордону РФ. Це звинувачення вражає, адже Крим – це Україна. По суті РФ звинувачує українських моряків у перетині українського кордону!» – пояснив він позицію Державного департаменту.

В. Мітчел зазначив, що претензії «до обох сторін», які лунають від окремих світових гравців, є некоректними, оскільки Україна не несе відповідальності за ці події. «Україна навіть не відкривала вогонь. Це не та ситуація, коли можна звинувачувати дві сторони. Винна одна сторона, і це – Росія», – підкреслив американський дипломат.

У свою чергу спеціальний представник Держдепартаменту з питань України К. Волкер заявив, що у відповідь на агресію Москви в Керченській протоці «треба бути обережними та дотримуватися духу існуючих санкцій». За його словами, санкції «не можуть бути каральними стосовно звичайних російських та українських громадян». «Санкції, які запровадили ми і ЄС, спрямовані проти російського бізнесу та урядових структур з метою вплинути на ухвалення рішень Росією. Це не про покарання, а про пошук механізму, який би привів до рішення», – зазначив К. Волкер (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/12/6/7090302>. 2018. 6.12).

Він вважає, що пропозиція обмеження права російських суден заходити в іноземні порти – це «сильна та оригінальна відповідь». Як стало відомо, одна з президентів земель у Німеччині (голова ХДС) А. Крамп-Карренбауер

говорила про можливість заборонити російським суднам, які йдуть з Криму чи Азовського моря, заходити в європейські порти. «Це дуже сильна та оригінальна відповідь. Подивимося, чи вони розвиватимуть цю ідею, і ми це також розглянемо», – заявив спецпредставник Держдепартаменту.

Щодо можливості відключення Росії від системи SWIFT, то, на думку К. Волкера, це «називають ядерною опцією, але вона залишається». «Це дорого коштуватиме і для Росії, і для наших союзників. Але ми мусимо мати цю можливість, тому що ми не можемо допустити, аби Росія робила наступні агресивні кроки, як цей», – наголосив К. Волкер.

Раніше в Держдепі закликали ЄС відмовитися від «Північного потоку-2» після керченського інциденту.

Серед експертів існує кілька версій, чому російська сторона почала перевіряти всі судна без виключення. Спочатку це пов'язували із затриманням судна «Норд». Риболовецький корабель з Керчі затримали ще 25 березня біля берегів коси в Азовському морі. Капітана заарештували та звинуватили в незаконному перетині адміністративного кордону з анексованим Кримом. Справа тривала до 30 серпня, поки суд не закрав її.

На думку експерта, інша версія – це спроба Росії посилити економічний вплив на Україну та підготуватися до операції на березі Азовського моря. «Щось подібне може відбутися і в Чорному морі – між західним узбережжям Криму і материковою частиною України, де росіяни під прикриттям військових навчань починають обмежувати судноплавство», – наголосив експерт Б. Яременко.

За його словами, юридичний казус полягає в тому, що Україна може розірвати договір від 2003 р. і визнати Азовське море своїм. Москва виходитиме з того, що новий державний кордон має охоплювати анексований Крим. Україна ніколи на це не погодиться, Росія й далі вважатиме Азовське море внутрішніми водами. Це дасть можливість їй виправдовувати безконтрольне нарощування сил на Азові.

Існує ще одна версія – економічна. Затримання кораблів, збій графіка в роботі портів, мала завантаженість – усе це приносить великі збитки.

Політичний експерт В. Воля, аналізуючи ситуацію, зазначив, що Росія посилено перевіряє судна, які йдуть в Україну, і таким чином здійснює тиск на українську владу. Метою Росії є ускладнення транспортних і торговельних комунікацій, які сполучають українські порти з іншою частиною світу. У Кремлі сподіваються, що це призведе до зменшення товарного транзиту через порти в Маріуполі та Бердянську (URL: http://vgolos.com.ua/politic/azovska-kryza-shho-dali_870148.html. 2018. 5.11).

У свою чергу Т. Чмут, керівник Українського мілітарного центру, вважає, що мета Росії – підвищення соціального напруження в прибережних регіонах або тиск з метою торгів. «Мовляв, Україна поступається у якихось важливих питаннях, а вони нам дають спокій. Наприклад, вони можуть вимагати від нас поновлення водопостачання на територію окупованого

Криму. В. Путін хоче змусити українських олігархів співпрацювати з ним», – зазначив Т. Чмут.

Директор центру «Українські студії стратегічних досліджень» Ю. Сиротюк, член ВО «Свобода», також вважає, що Росія тисне на Україну для досягнення своєї мети. На думку політика, Росія використовує щодо України стратегію повільної агресії: ця війна затяжна, вона на витривалість. «Бо коли 2014 р. Кремль ввів війська на нашу територію, то отримав жорстку відповідь з боку української армії та міжнародний резонанс. І тому Росія застосовує різноманітні методи впливу на Україну: економічні, політичні», – наголосив Ю. Сиротюк.

За його словами, Росія в Азовському морі показує, що вона може блокувати важливі для нас порти, завдаючи істотного удару по економіці України. Адже порти в Маріуполі та Бердянську, у які є доступ з Азовського моря, є вкрай важливими для нашої країни. «Також, блокуючи кораблі, Росія дає сигнал українським олігархам. До прикладу, Маріупольський порт життєво важливий для Р. Ахметова. А тому В. Путін, розуміючи, що олігархи керують Україною, намагається їх таким чином примусити до співпраці. Для України втрата виходу до морів – це значні економічні втрати, ми не зможемо експортувати зерно та вугілля», – зазначив політик.

Він також прогнозує ще один можливий сценарій, який може бути більш небезпечним. «Росія перевіряє, чи в подальшому вона зможе заблокувати всі українські порти. Складається враження, що ситуація в Азовському морі – це підготовка до повної блокади України, зокрема в Чорному морі. Бо нині РФ у Чорному морі може протистояти лише Туреччина, яка має потужний флот. Але ця країна не захищатиме Україну від агресора», – вважає Ю. Сиротюк.

За словами експертів, через блокаду Азовського моря й атаку ВМС України, Кремль надіслав недвозначний сигнал Заходу: реінтеграція Криму супроводжуватиметься повномасштабним збройним конфліктом. Розгорнувши пряму агресію на морі, В. Путін зондує реакцію НАТО. Альянс отримав чергове нагадування: у разі вступу України до лав організації НАТО отримає «бонус» у вигляді гарячого конфлікту з РФ.

Крім того, на думку експертів, керченська криза – перший тест нового енергопроекту Москви «Турецький потік», який експортує блакитне паливо в обмін на геополітичну лояльність. Будапешт і Софія, які претендують на спорудження «продовження» російського газопроводу через їхню територію, дотримуються доволі нейтральної позиції. МЗС Угорщини вперто уникає згадок про дії Росії як агресію, а прем'єр-міністр Болгарії Б. Борисов закликав Україну й Росію до діалогу та стриманості.

Отже, ситуація залишається складною, Росія не йде на жодні поступки, західні політики висловлюють «занепокоєння», але ніхто не може запропонувати реальні шляхи розв'язання проблеми й подолання кризи.

Саміт G20 в Аргентині: український контекст

Одним з наймасштабніших міжнародних політичних заходів останніх тижнів став саміт G20 («великої двадцятки»), який відбувся 30 листопада – 1 грудня в столиці Аргентини Буенос-Айресі. Упродовж двох днів лідери 20 країн, економіки яких у сукупності становлять 85 % світового ВВП і дві третини населення, обговорювали здебільшого економічні питання, утім не без впливу на них політичних чинників. Темою цьогорічної зустрічі G20 був «справедливий і стійкий розвиток», а програма включала такі напрями, як координація макроекономічної політики, фінансового регулювання, світової торгівлі, технологічного розвитку, зміни клімату, енергетичних питань, питань розвитку інфраструктури та продовольчої безпеки.

На відкритті саміту президент Аргентини М. Макрі підкреслив важливість міжнародної співпраці. «Глобальні виклики потребують глобальних відповідей», – зазначив М. Макрі, наголосивши, що шлях до розв’язання спільних проблем – це «діалог, діалог і ще раз діалог».

Цьогорічна зустріч «великої двадцятки» відбувалася на тлі нападу Росії на українські кораблі в Керченській протоці, що актуалізувало тему російської агресії проти України. Напередодні саміту Президент України П. Порошенко заявив, що Україна вимагає від Росії звільнити українських моряків, а від світової спільноти чекає підтримки: посилення антиросійських санкцій і направлення кораблів НАТО в Азовське море. «Світ повинен говорити в один голос. Ми повинні негайно запровадити додаткові санкції в умовах імовірної російської агресії. Серед кораблів, які не можуть здійснювати вільне плавання, є не тільки українські, а й німецькі судна. Німеччина є одним з наших найближчих союзників, і ми сподіваємося, що в країнах НАТО вже готові спрямувати кораблі в Азовське море», – написав Президент України на своїй сторінці у соцмережі Facebook. Ці ж тези П. Порошенко повторив в інтерв’ю провідним світовим засобам інформації, наголосивши, що Росія має «піти геть з України» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29628867.html>).

Підтримали ці офіційні заяви України на своїх акціях і українці, які живуть у країнах «групи двадцяти». Вони звернулися до керівництва своїх держав з вимогою адекватно відреагувати на агресію Росії проти України: або взагалі не зустрічатися з президентом Росії В. Путіним на саміті G20, або ж, якщо скасувати зустріч неможливо, рішуче висловитися на захист України. «Ми закликаємо своїх лідерів до такого: у ці вихідні в Аргентині вони мають наполягти, щоб Росія негайно відпустила українських моряків, випустила на волю українських політ’язнів і йшла геть з України», – заявила О. Козлова-Пейтс від імені українців американських штатів Північної та Південної Кароліни.

Президент Canada Ukraine International Assistance Fund А. Кумка розповіла, що українці в Канаді миттєво почали писати листи до своїх

депутатів з вимогою більшого тиску на РФ після того, що сталося в Азовському морі.

«Українці в Ірландії також закликали представників уряду, запрошених до Аргентини на G20 як гості, висловити свою підтримку Україні», – повідомив М. Круцик, який очолює Асоціацію українців у Республіці Ірландія (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/29/7199650>).

«Путіну треба відмовити в міжнародній повазі, якої він жадає, і саміт G20 в Аргентині дає шанс ізолювати російського лідера», – ідеться в редакційній статті The Wall Street Journal, присвяченій імовірним способам, за допомогою яких Захід може відреагувати на дії Росії в Азовському морі.

«Президент Трамп може скасувати свою зустріч з Путіним – залежно від того, чи буде зроблений якийсь істотний жест, наприклад, чи будуть звільнені два десятка українських моряків, яких Росія викрала під час своєї операції. Подібний важіль тиску більш ефективний, ніж який би то не було шарм, який Трамп, на його думку, може задіяти проти Путіна», – написало видання. Крім того, редакція газети запропонувала ввести точкові санкції проти Росії, наприклад санкції проти великого російського банку або заборону американських інвестицій у сфері держборгу Росії.

На думку видання, окремої згадки заслуговує Німеччина, бо в Берліна є відчутні важелі тиску завдяки скандально відомому трубопроводу «Північний потік-2», яким природний газ доставлятиметься з Росії у Європу. «Цей проект не є необхідністю», – нагадала газета, особливо у світлі збільшення експорту американського природного газу. Тому редакція вважає, що уряду Німеччини варто переглянути свою згоду на цей проект.

Крім того, газета зауважила, що НАТО як жест солідарності «варто подумати про збільшення присутності в Балтійському морі», а «Вашингтон і союзники можуть також підвищити політичну ціну за майбутні дії Росії навколо Азовського моря», якщо Києву буде надано більше військового сприяння, включаючи поставку протикорабельних ракет.

«Російська проблема, що стоїть перед Україною, – це найактуальніша версія російської проблеми, що стоїть перед усіма іншими. Путін хоче розширити вплив від Полярного кола до Африки. Якщо не буде потужної реакції на події минулих вихідних, слід очікувати нових російських зазіхань, причому досить скоро», – наголошує видання (URL: <http://argumentua.com/novosti/put-nu-sl-d-v-dmoviti-v-m-zhnarodn-i-povaz-na-sam-t-g20-wsj>).

У ситуації, що склалася, головною інтригою саміту G20 стала анонсована раніше зустріч президентів США і Росії Д. Трампа і В. Путіна. У переддень зустрічі «великої двадцятки» російські ЗМІ активно поширювали інформацію про те, що «зустріч президентів Росії та США відбудеться 1 грудня». Проте президент США Д. Трамп по дорозі до Аргентини, провівши консультації з держсекретарем М. Помпео, радником з нацбезпеки Д. Болтоном і керівником апарату Білого дому Д. Келлі, вирішив скасувати

зустріч з В. Путіним, допоки українські кораблі й моряки повернуться додому.

«З огляду на той факт, що кораблі й моряки не повернулися до України з Росії я вирішив, що для всіх зацікавлених сторін буде краще скасувати мою заплановану зустріч в Аргентині з президентом В. Путіним. Чекаю на новий змістовний саміт після того, як ситуація вирішиться!» – написав Д. Трамп на своїй сторінці у Twitter, перебуваючи в літаку.

Кремль негайно висловив своє ставлення до скасування переговорів: мовляв, буде більше часу для інших зустрічей. Згодом прес-секретар президента РФ Д. Песков не виключив, що В. Путін і Д. Трамп усе ж зможуть поговорити «на ногах» під час саміту – без організації офіційної зустрічі. Проте вже за годину після цього представник Білого дому повідомив, що жодних зустрічей у такому форматі так само не планується.

Д. Песков у свою чергу наголосив, що Росія шкодує про таке рішення американської сторони. За його словами, скасування зустрічі означає, що «обговорення серйозних питань міжнародного та двостороннього порядку денного відкладається на невизначений час». Проте глава Кремля, «як і раніше, готовий до нових контактів зі своїм американським колегою», – заявив прес-секретар президента РФ (URL: https://24tv.ua/tramp_skasuvav_zustrich_z_putinim_cherez_agresiyu_v_ukrayini_zyavilasya_nova_zayava_kremlya_n1072423).

Президент України П. Порошенко у відповідь на повідомлення про скасування зустрічі президента США Д. Трампа з російським лідером В. Путіним на полях саміту G20 в Аргентині зауважив, що «це те, як діють великі лідери». Про це глава держави написав у себе у Twitter.

У перший день зустрічі «великої двадцятки» американський лідер демонстративно ігнорував В. Путіна – не привітався з ним і тримався на відстані під час офіційних заходів. Перед спільним фотографуванням Д. Трамп пройшов повз В. Путіна, не потиснувши йому руку. Так само президент США уникнув рукостискання зі спадковим принцом Саудівської Аравії М. бін Салманом, що пов'язано, очевидно, зі скандалом навколо вбивства саудівського журналіста Д. Хашоггі в будівлі саудівського консульства в Стамбулі. Під час спільного фотографування М. бін Салмана поставили остеронь від інших лідерів. Британський прем'єр Т. Мей на зустрічі з ним закликала Саудівську Аравію співпрацювати зі слідством, а турецький президент Р. Ердоган наполіг на екстрадиції причетних до вбивства. Натомість В. Путін, побачивши кронпринца, з широкою усмішкою потиснув йому руку, наче давньому другові. На численних фото з відкритих джерел видно, як вони сидять поруч, щось обговорюють і сміються (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46404443>).

Утім, після закінчення саміту В. Путін розповів журналістам, що коротка розмова з президентом США все-таки відбулася. «Я відповів на його запитання, пов'язані з цим інцидентом у Чорному морі. У нього своя позиція з цих питань і проблем, у мене – своя. Ми залишилися при своїй думці. У

всякому разі, я його поінформував про наше бачення цього інциденту», – заявив В. Путін. Він висловив сподівання, що повноцінна зустріч з Д. Трампом «рано чи пізно відбудеться, коли американська сторона буде готова до цього».

У США підтвердили проведення неформальної зустрічі Д. Трампа та В. Путіна на полях G20, про це повідомила прес-секретар Білого дому С. Сандерс. «Президент Трамп і перша леді провели ряд неформальних розмов із світовими лідерами під час вечері минулого вечора, включаючи президента В. Путіна», – заявила С. Сандерс. Подробиць зустрічі й переговорів президентів США і РФ прес-секретар Білого дому не озвучила.

Усього у В. Путіна в Аргентині було сім повноцінних двосторонніх зустрічей; мінімум три з них були пов'язані з воєнним загостренням, створеним Росією у відносинах з Україною. Про звільнення українських моряків з В. Путіним говорили А. Меркель та Е. Макрон. Зустріч із президентом Франції тривала близько 20 хв, половину з яких В. Путін витратив на малювання схеми того, що сталося в районі Керченської протоки. З канцлером Німеччини А. Меркель зустріч відбулася за робочим сніданком, значну частину якого зайняло обговорення все тієї ж кризи. Не виключено, що українська тема зайняла частину часу переговорів В. Путіна з президентом Туреччини Р. Ердоганом. В офіційних повідомленнях про це не йшлося.

Речник Кремля Д. Песков повідомив, що під час зустрічей з ними В. Путін «дав вичерпні роз'яснення щодо чорноморського прикордонного інциденту». Д. Песков також уточнив, що «Меркель говорила про своє бажання сприяти вирішенню цієї ситуації», проте, за його словами, «посередництво» в цій ситуації «навіть чи можливе».

Щодо питання звільнення українських моряків В. Путін роз'яснив, що йдеться «про рішення суду, про слідчі дії, тому на це піде якийсь час». Лідери домовилися обговорити це питання в нормандському форматі, поінформував Д. Песков (URL: <https://hromadske.ua/posts/velika-dvadcyatka-v-argentini>).

На прес-конференції для російських журналістів, які супроводжували його, В. Путін змушений був визнати, що Д. Трампа в розмові «на ногах» він не переконав, так само як і Е. Макрона й А. Меркель у докладніших переговорах. Згідно з російським нарративом, катери, подаровані Україні США, вторглися в територіальне море, яке завжди було російським, з метою таємно пройти через Керченську протоку (URL: https://dt.ua/international/skromna-charivlivist-partneriv-po-biznesu-296073_.html).

У контексті обговорення конфлікту в Керченській протоці під час саміту G20 президент Європейської ради Д. Туск висловив упевненість, що ЄС подовжить чинні економічні санкції щодо Росії. Натомість В. Путін у Буенос-Айресі різко відреагував на заклики посилити санкції щодо Росії. За його версією, «недобросовісна конкуренція дедалі частіше підміняє чесний

рівноправний міждержавний діалог». В. Путін заявив про «ганебну практику» використання «незаконних односторонніх санкцій» та «протекціоністських заходів», що, на його думку, має «вкрай негативний ефект» для атмосфери міжнародного співробітництва (URL: <https://www.dw.com/uk/саміт-великої-двадцятки-розпочався-з-закликів-до-діалогу/a-46532278>).

За словами експерта з міжнародної політики А. Каракуца, саміт G20 в Аргентині «відкрив очі світовій спільноті на кризу міжполітичної взаємодії лідерів РФ і США В. Путіна та Д. Трампа». Аналізуючи причини зриву зустрічі президентів США й Росії на саміті G20, експерт висловлює припущення, що глава Білого дому відмовлятиметься від зустрічей з російським президентом аж до закінчення терміну своїх повноважень. Зокрема, А. Каракуца зазначив, що Д. Трамп повідомив про відмову від зустрічі з В. Путіним «дуже принизливим чином – написав твіт». «Це досить важкий удар для російської дипломатії, це фактично ляпас», – вважає експерт. Він також підкреслив, що скасування зустрічі перш за все пов'язано із ситуацією в Україні та з опублікованим у The Washington Post матеріалом про те, що Д. Трамп планував у 2016 р. побудувати хмарочос «Трамп-тауер» у російській столиці (URL: <https://znaj.ua/politics/191896-tramp-dav-lyapasa-putinu-ce-tobi-za-ukrajinu>).

Водночас деякі американські оглядачі припустили, що демарш Д. Трампа може бути більше пов'язаний з новинами про розслідування російського втручання в американські вибори 2016 р., а опоненти – сенатор-демократ Б. Менендес заявив, що президент США мав би скористатися такою зустріччю для рішучого тиску на російського лідера (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/g20-agenda/4680974.html>).

На думку американських експертів, скасування Д. Трампом повноцінної зустрічі з В. Путіним у рамках саміту G20 виявилось вірним кроком в умовах неготовності президента США продемонструвати посправжньому жорстку відповідь Росії.

Науковий співробітник Міжнародного університету штату Флорида й колишній помічник держсекретаря США Д. Крамер зазначив, що скасування зустрічі могло бути продиктовано як діями Росії в Керченській протоці (про що заявив президент Д. Трамп), так і зізнаннями його колишнього адвоката М. Коена в тому, що той раніше збрехав членам Конгресу США щодо участі Д. Трампа в проєкті розвитку нерухомості в Москві. «Скасування зустрічі, цілком імовірно, було правильним кроком, якщо президент Д. Трамп не був готовий продемонструвати жорстку відповідь, а нам необхідно побачити жорстку реакцію з боку Заходу», – сказав Д. Крамер, зазначивши, що очікує, як мінімум, жорстку заяву від міністрів закордонних справ країн-членів НАТО під час зустрічі міністрів Альянсу (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/trump-putin-kerch/4686221.html>).

На думку експерта, неготовність президента Д. Трампа дати жорстку відсіч діям Росії ставить під сумнів доцільність зустрічі і в майбутньому.

«Якщо майбутня зустріч призведе до повторення того, що сталося в липні в Гельсінкі, я не думаю, що така зустріч повинна відбутися. Якщо ж у президента Д. Трампа буде тверда позиція з питань порушення Росією угод про контроль над озброєннями, по тому, що відбувається в Україні та Сирії, то я не проти переговорів між Росією й США. Однак це необхідно робити з позиції сили й бути готовим дати Росії відсіч, але я не впевнений, що саме це ми бачили від президента в минулому», – сказав експерт, зазначивши, що дії адміністрації Д. Трампа залишаються досить жорсткими.

Наявність чинника внутрішньої політики в скасуванні Д. Трампом повноцінної зустрічі на полях саміту відзначив і О. Вершбоу, науковий співробітник аналітичного центру «Атлантична рада» й колишній посол США в Росії та НАТО. «Внутрішня політика була, щонайменше, однією із причин, чому Білий дім переконав президента Д. Трампа, що зустріч з президентом В. Путіним буде недоречною», – зазначив колишній посол (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/tramp-putin-kerch/4686221.html>).

За словами експерта, у результаті короткої розмови між президентами Д. Трампом і В. Путіним на полях саміту, схоже, були досягнуті домовленості про продовження діалогу між радниками національної безпеки Д. Болтоном та М. Патрушевим з питань договору про скорочення озброєнь і по Сирії, що є важливим кроком. «Сторонам необхідно продовжувати діалог, незважаючи на наявні глибокі розбіжності», – зазначив О. Вершбоу.

Однак, на думку експерта, викликають занепокоєння спроби В. Путіна переконати президента США в тому, що інцидент у Керченській протоці стався через провокації з боку України. «Путін намагався переконати Трампа в тому, що це була українська провокація, і, я думаю, без розуміння того, як Трамп на це відреагував, зберігається занепокоєння, чи схильний президент Трамп прийняти російську версію і чи має намір він вдатися до рішучих кроків у боротьбі з агресією Москви», – сказав О. Вершбоу.

Проте, за словами експерта, навряд чи варто очікувати того, що президент Д. Трамп зустрінеться з В. Путіним, доки Росія не поверне захоплені кораблі Україні та не відпустить затриманих моряків, як раніше заявляв сам Д. Трамп. «Це може, однак, зайняти багато часу, з огляду на те, що ми чуємо від президента Путіна», – додав експерт.

Схожої думки про недостатню твердість з боку Д. Трампа і про правильність скасування зустрічі на полях саміту дотримується й С. Пайфер, експерт вашингтонського Інституту Брукінгса і колишній посол США в Україні. «Я був би радий зустрічі президента Трампа і Путіна, якщо президент Трамп був би готовий дати жорстку відсіч діям Росії в Керченській протоці. Але, оскільки видається, що президент Трамп не може дати жорсткішої відповіді, можливо, і на краще, що зустріч не відбулася. Але було втрачено можливість дати відсіч президенту Путіну, ясно дати йому зрозуміти, що його дії неприйнятні для Заходу, і вказати на те, що такі дії не залишаться безкарними», – сказав С. Пайфер.

«Скасування зустрічі Трампа з Путіним на полях саміту G20 в Аргентині – найжорсткіша санкція, яку сьогодні міг зробити Захід відносно режиму Путіна. Реакція Кремля показує, як вони чекали на цю зустріч. Тому погодяться за першим покликом Вашингтона», – вважає політичний експерт В. Мокан (URL: https://24tv.ua/skasuvannya_zustrichi_trampa_i_putina_ekspert_rozpoviv_shho_ro_bitime_dali_kreml_n1072527).

Як зауважує політолог, реакція Заходу, зокрема Європи, на пряму військову агресію Росії в Азовському морі досить м'яка. Декларативні заяви та жодних конкретних дій. І тільки США відповіли жорстко.

«Показове скасування зустрічі Трампа і Путіна буде більш ефективним кроком, ніж якби вони про щось домовлялися на самоті. У ситуації відкритої агресії Росії в Азовському морі домінують не економічні чи внутрішньополітичні чинники, а геополітика Кремля, спрямована в бік США. Кремль підвищує ставки й показує чергову точку дестабілізації як предмет торгу з Д. Трампом. В. Путін, вочевидь, був готовий поступитися – піти на деескалацію в акваторії Азовського моря взамін на певні гарантії США. Можливо, вибивав би гарантії щодо нерозширення НАТО на Схід», – вважає В. Мокан.

Український дипломат В. Огризко в коментарі виданню «Економічні новини» заявив, що скасування американською стороною зустрічі з В. Путіним – це «удар під дих». «Реакція Москви була дійсно настільки запеклою, що продемонструвала неготовність Кремля до таких подій. Вони до кінця були впевнені, що це дасть можливість їх пропагандистській машині знову розкрутити тезу про те, що “ми із США на рівних”. А тут такий демонстративний демарш буквально в останні секунди, що ще більше підсилює ефект. Це було дійсно шоком для російської сторони», – вважає експерт.

В. Огризко називає це свідченням того, що американська державна машина хоча й розгортається довго, але вже якщо це зробила, то починає діяти дуже боляче. Він упевнений, що санкції працюють, хоча й дуже повільно. Дипломат зауважив, що «зараз ми на порозі нових санкцій, які будуть ще більш болісними для російської економіки. Для Росії це значить стиснення кільця, а також наближення до самоізоляції, а також ізоляції всього світу. Тому що реальних партнерів і союзників у Росії немає. Постсовок я не вважаю союзниками, це просто васали, на яких Росія накинула на шию чергову петлю і тисне, коли їй це вигідно. Ззовні, крім кількох одіозних режимів, серед союзників більше нікого немає. Тому така лінія Росії веде до її ізоляції. Якщо економічні санкції проти неї спрацюють, то в Росії немає такої довгої і товстої подушки безпеки, щоб утримуватися на плаву протягом років. Це може стати причиною швидкого економічного розвалу», – підкреслив В. Огризко (URL: https://enovosty.com/uk/news_abroad-ukr/full/3011-ekspert-skasuvannya-trampa-zustrichi-z-putinim-ce-udar-pid-dix).

Натомість політолог П. Олещук, коментуючи саміт лідерів «великої двадцятки» в Аргентині, зауважив, що формально Європа й Америка дотримуються проукраїнських позицій, але не припиняють дипломатичних і економічних відносин з РФ. «Канцлер Німеччини А. Меркель запропонувала В. Путіну перевести вирішення кризи в Керченській протоці в нормандський формат. Раніше він показав себе досить неефективно. Зустрічі відбуваються нечасто. Рівень невисокий. Приїжджають якісь чиновники третього рангу, обговорюють щось, але нічого з тих розмов не вирішується. Остання зустріч на рівні міністрів закордонних справ була півроку тому. Відтоді нормандський формат наче існує, але реально ні на що не впливає. Сам В. Путін на саміті заявив, що не вірить у будь-які переговори, доки в Україні не зміниться влада. Чекає, доки в нас відбудуться вибори. Можливо, Захід теж покладає надію на них. Сподівається реанімувати переговорні процеси з новою українською владою», – наголошує експерт ([URL: https://gazeta.ua/articles/life/_tisk-na-rosiyu-obmezhuetsya-lishe-nominalnimi-zahodami-ekspert/872705](https://gazeta.ua/articles/life/_tisk-na-rosiyu-obmezhuetsya-lishe-nominalnimi-zahodami-ekspert/872705)).

П. Олещук також зазначає, що попри скасування Д. Трампом зустрічі з В. Путіним їм таки вдалося поговорити. Цей факт, на думку експерта, свідчить про те, що «президент США балансує між своєю адміністрацією та Конгресом. Він має своєрідне бачення політики. Якби все залежало тільки від нього, скоріше за все, ніхто б навіть не говорив про відміну зустрічі. Але президент має дослухатися до позицій Конгресу, де більшість налаштована критично щодо Росії та В. Путіна. Відмова від зустрічі – це крок для заспокоєння американських конгресменів. Це в жодному разі не означає, що Трамп розриває контакти з РФ і її лідером», – вважає П. Олещук. На його думку, на саміті не було жодних проривних рішень щодо України. «Тиск на Росію під час теперішнього загострення обмежився номінальними заходами. Питання розширення санкцій не стоїть. Такий формат цілком задовольняє Росію. Щоб тиск на Кремль і Путіна був реальним, будь-яка ескалація конфлікту має означати для Росії нові обмеження», – додає політолог.

Саміт «великої двадцятки» в Аргентині, на відміну від червневого саміту в Канаді, закінчився ухваленням підсумкової декларації. Ціною досягнення консенсусу стало вилучення з тексту підсумкової декларації осуду протекціонізму. Це сталося вперше за час роботи «великої двадцятки». Такою була жорстка вимога США, яку не наважилися проігнорувати ні Китай, ні європейські лідери, з якими США ведуть напружені переговори про торговельний баланс. Вони не наполягали на неприємних для Д. Трампа формулюваннях і навіть намагалися виявляти поступливість американському президентові, який потрапив напередодні саміту під новий шквал критики в себе вдома у зв'язку з пошуками російського сліду в його політичній кар'єрі. Зі свого боку Д. Трамп погодився із включенням у підсумковий документ саміту згадування про важливість Паризького договору щодо протидії зміні клімату, але з поясненням особливої позиції США.

Підсумкова декларація саміту G20 складається з 31 пункту й додатку з переліком документів, прийнятих на рівні міністрів і робочої групи. «Після десяти років з моменту першого саміту лідерів країн G20 ми провели зустріч в Буенос-Айресі (Аргентина) з 30 листопада по 1 грудня 2018 р., щоб досягти консенсусу в питанні справедливого й сталого розвитку за допомогою орієнтованої на людей, всеохоплюючої та перспективної програми», – зазначається в спільній декларації.

Лідери G20, зокрема, підтвердили прагнення щодо спільної взаємодії «з метою вдосконалення міжнародного порядку, заснованого на правилах, який дає змогу ефективно реагувати на швидкозмінний світ». Як підкреслюється в документі, ці устремління спрямовані на «величезні економічні можливості, в тому числі нові, кращі робочі місця та більш високий рівень життя».

У декларації також наголошується на важливості реагування на кліматичні зміни попри наміри нинішньої адміністрації США вийти з Паризької угоди. Документ також підкреслює необхідність реформування Світової організації торгівлі (далі – СОТ) з метою поліпшення її функціонування в глобальному вимірі.

Крім того, декларація охоплює проблеми міграційного характеру, підкреслюючи, що масштабні переміщення біженців «є глобальною проблемою з гуманітарними, політичними, соціальними та економічними наслідками» (URL: <https://wz.lviv.ua/news/381471-lidery-velykoi-dvadtsiatky-shkvalyly-pidsumkovu-deklaratsiiu>).

Утім фінальний документ вказує на серйозні суперечності між найбільшими економіками світу, зазначає INEWS (URL: <https://1news.com.ua/svit/samit-g20-v-argentini-osnovni-pidsumki.html>).

Спільна заява містить обіцянки створювати кращі робочі місця, вплинути на чинники міграційних криз, а також провести «необхідну реформу» СОТ. Останнє наполегливо вимагали США. Тим не менше, у документі не йдеться про засудження протекціоністських заходів, а також бракує слів підтримки щодо багатосторонніх торговельних угод.

Міжнародний валютний фонд тим часом нагадав країнам G20 про небезпеку глобальної кризи, якщо адміністрація президента США Д. Трампа продовжить свою митну політику, спрямовану на захист внутрішнього виробника. «Є нагальна потреба в розрядці торговельних суперечностей, скасування підняття мит та оновлення багатосторонньої торговельної системи», – зазначила директор МВФ К. Лагард.

Водночас попри чітко визначені теми спільних обговорень і декларацію, яку підготували за підсумками саміту, значно важливішими були двосторонні зустрічі лідерів держав та їхні розмови в кулуарах. Там порушували конкретніші питання й актуальні проблеми, які турбують країни нині.

Головною двосторонньою зустріччю саміту прогнозовано стали американсько-китайські переговори. Д. Трамп і С. Цзіньпін вирішили оголосити 90-денне перемир'я у їхній торговельній війні. Якби цього не

сталося, уже із січня США підвищили б мита на імпорт з Китаю в обсязі 200 млрд дол. на рік, з 10 до 25 %. Тепер цього не буде. Китай у відповідь погодився негайно розпочати чималі закупівлі американської сільськогосподарської продукції. Обидві сторони домовилися протягом 90-денного перехідного періоду провести широкі переговори про структурні зміни у взаємній торгівлі, з урахуванням форсованої передачі технологій, захисту інтелектуальної власності, протидії кіберкрадіжкам, змін у сфері послуг і сільському господарстві. Якщо про нову велику угоду в зазначений термін не домовляться, США таки підвищать імпортні мита до 25 % ([URL: https://dt.ua/international/skromna-charivlivist-partneriv-po-biznesu-296073_.html](https://dt.ua/international/skromna-charivlivist-partneriv-po-biznesu-296073_.html)).

Важливим кроком, що демонструє американський конструктивізм у міжнародних відносинах, стало підписання нової торговельної угоди між США, Канадою й Мексикою замість NAFTA. Нову угоду, що позначається аббревіатурою USMCA, сприймають у США як тріумф Д. Трампа – він домігся свого, продемонструвавши можливість укладати нові «чудові» торговельні угоди замість старих «жахливих».

Загалом єдиного підсумку саміту лідерів країн «великої двадцятки», що відбувся 30 листопада – 1 грудня в Аргентині, як такого немає, оскільки формат G20 є дуже умовним, організаційно розпливчастим. Це періодична неформальна зустріч лідерів найрозвинутіших держав, основна цінність якої – вільне спілкування. Тож не дивно, що підсумкова декларація не містить жодних конкретних рішень чи двосторонніх конкретних домовленостей.

Однак окремі тенденції та рішення у двосторонніх відносинах таки намітилися в Аргентині. Найважливішим підсумком стала домовленість США та Китаю про «призупинення» торговельної війни. Для України саміт в Аргентині був важливим насамперед у тому плані, як світ відреагує на збройний напад Росії на українські кораблі й захоплення в полон українських моряків. Якоїсь загальної реакції саміт G20 тут не продемонстрував, утім до Росії висувалися цілком чіткі претензії на двосторонніх зустрічах російського президента з лідерами Німеччини та Франції, одним з підсумків яких стала домовленість задіяти нормандський формат у вирішенні керченської кризи. Скасування перед самітом запланованої в Аргентині зустрічі Д. Трампа з В. Путіним теж мала причиною агресію Росії.

Утім, попри відсутність важливих спільних рішень лідерів 20 найвпливовіших держав світу, підсумкове комюніке дає змогу прослідкувати, навколо яких проблем точаться найзапекліші суперечки. Це – державний протекціонізм у світовій торгівлі, вимоги реформування Світової організації торгівлі, глобальна проблема міграції, з причинами якої всі обіцяють боротися, а також кліматичні зміни. Подальший розгляд цих питань відбудеться на наступному саміті G20, який відбудеться в Японії в червні 2019 р.

Президентські вибори в Грузії: оцінки, прогнози, коментарі

У Грузії 28 листопада відбувся другий тур президентських виборів. Згідно з офіційними результатами голосування новим президентом країни стала незалежний, а по факту провладний кандидат С. Зурабішвілі, яка на 20 % голосів випередила кандидата від опозиції Г. Вашадзе.

Насамперед зауважимо, що згідно зі змінами до Конституції Грузії від 2017 р. це останні загальнонаціональні вибори глави держави. На наступних виборах у 2024 р. президента призначатиме виборча колегія, що складається із 150 депутатів парламенту та 150 представників місцевої влади. Повноваження президента також планують скоротити (URL: https://24tv.ua/vibori_v_gruziyi_2018_vidnosini_salome_zurabishvili_ta_rosiya_n_1072129). Свої рішення глава держави вже повинен узгоджувати з урядом, хоча він все одно залишається верховним головнокомандувачем, а також володіє правом вето й помилування. Загалом повноваження обмежено забезпеченням дотримання Конституції державними органами. Ключовою функцією є зовнішня політика: президент виступає як головний учасник переговорів про міжнародні договори й угоди. Також призначає послів та інших дипломатичних представників.

Крім того, що вперше в історії Грузії президентом стала жінка. Також ці вибори звертають на себе увагу з огляду на інші аспекти. Зокрема, той факт, що С. Зурабішвілі, а інформацією грузинських ЗМІ, підтримує правляча партія «Грузинська мрія», очолювана проросійським олігархом Б. Іванішвілі, виступає за збалансований підхід у відносинах з Росією та Заходом, а іноді її навіть звинувачували в симпатіях до Росії. З іншого боку, переможений Г. Вашадзе відстоював більш жорсткий курс на зближення із Заходом і є представником партії «Єдиний національний рух», створеної свого часу М. Саакашвілі, який у разі приходу свого соратника до влади міг би розраховувати повернутися у велику грузинську політику.

Оскільки боротьба за президентське крісло була досить напруженою, а в першому турі обидва кандидати показали майже однаковий результат, то й без порушень у другому турі виборів не обійшлося. У Центрвиборчкомі заявили, що отримали 261 скаргу від представників спостережних організацій. Безпосередньо в день голосування незалежні спостерігачі, зокрема грузинське відділення організації Transparency International, заявляли про порушення таємниці голосування, можливий підкуп виборців і спроби фальсифікацій.

При цьому три впливові неурядові організації, які спостерігали за перебігом президентських виборів у Грузії, звернули увагу на обіцянку уряду пробачити борги більше ніж 600 тис. виборців. Про це рішення прем'єр-міністр оголосив 19 листопада – менше ніж за 10 днів до другого туру виборів (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-46382439>). На думку

експертів, до такого підкупу Б. Іванашвілі вдався через те, що екзит-поли показували невелику перевагу Г. Вашадзе. Як зауважує політолог В. Фесенко, така бюджетно-фінансова технологія виявилася ефективною й показала, наскільки важливими були ці вибори для правлячої «Грузинської мрії».

Прибічники опозиційного кандидата теж скаржаться на порушення під час виборів, зокрема підкуп виборців, і закликали до протестів. І безпосередньо Г. Вашадзе не поспішав визнавати поразки, заявляючи, що «у Грузії немає президента». Від імені опозиції він вирішив звернутися до влади країни, вимагаючи скасувати результати, призначивши дострокові парламентські вибори (URL: <https://m.znaj.ua/world/191845-u-gruziji-nemaeye-prezidenta-opoziciya-vidmovilasya-viznavati-zakonnist-viboriv>).

На дострокових парламентських виборах наполягав і М. Саакашвілі. Щойно було оголошено результати голосування, як він закликав своїх прихильників вийти на акції протесту. На його думку, результатом масових протестів мало б стати дочасне проведення парламентських виборів, які, згідно із законодавством, заплановані на 2020 р. Але цим негайно скористалися проросійські сили, які виступають за «відновлення співпраці з історичним сусідом». Голова партії «Демократичний рух», экс-спікер парламенту Н. Бурджанадзе заявила, що готова до дочасних виборів і хоче надати виборцям альтернативу, пообіцявши в разі створення фракції налагодити контакт з керівництвом РФ. При цьому вона категорично відмовилася назвати свою партію проросійською. «Я вважаю свій рух прогрузинським, але це передбачає поліпшення відносин з РФ, налагодження прямих контактів з російським вищим керівництвом і залагодження тих проблем, які існують в російсько-грузинських відносинах. Рух до НАТО – не те, що потрібно Грузії», – зазначила Н. Бурджанадзе та наголосила, що представляє «партію миру, а не війни» (URL: <http://meest-online.com/world/asia/saakashvili-prohrav-prezydentski-vybory-v-hruziji>).

У контексті реалій українського політикуму така риторика дещо нагадує риторику окремих, лояльних до Росії українських політичних сил. Натомість світова спільнота визнала результати виборів, хоча й заявила про наявність порушень. За словами колишнього заступника Генерального секретаря НАТО й міністра оборони США О. Вершбоу, у Держдепу є відповідна позиція та необхідно повноцінно розслідувати існуючі на виборах порушення. «Я не знаю, чи будуть обґрунтовано ставити під сумнів результати виборів, але необхідно повноцінне розслідування. Питання, які виникли, уже викликали підозри, і в інтересах самої Грузії розвіяти ці підозри», – заявив О. Вершбоу.

Директор Євразійського центру при Атлантичній раді США, колишній посол США в Україні Д. Гербст вважає, що ці вибори не відповідали тим стандартам демократії, які до сих пір були в Грузії. «Я не кажу, що вибори були нелегітимні, але ми не можемо розглядати їх як крок уперед демократії Грузії. Сподіваюся, це розуміє влада Грузії, у тому числі обраний президент,

і робляться кроки, щоб виправити це в подальшому. Шкода, що вибори не проводилися повністю вільно і справедливо, це дійсно є ускладнюючим фактором у відносинах Грузії із США, НАТО і Євросоюзом», – зазначає Д. Гербст (URL: <https://www.apsny.ge/2018/pol/1544140115.php>).

Незважаючи на це, Державний департамент США привітав С. Зурабішвілі з перемогою на виборах президента Грузії, закликавши владу країни усунути порушення, які були виявлені під час голосування місією Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. У Держдепі високо оцінили доступність проведення кампанії для всіх кандидатів у президенти Грузії, але висловили стурбованість випадками використання адмінресурсу під час передвиборної кампанії, закликавши усунути виявлені недоліки. «Сполучені Штати будуть і надалі підтримувати рішучий демократичний та економічний розвиток Грузії, територіальну цілісність у межах її міжнародно визнаних кордонів і західну інтеграцію», – повідомили в Держдепі (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ssha-prizvali-gruziyu-ustranit-narusheniya-1543631533.html>).

Легітимність обрання С. Зарубішвілі загалом не викликала сумнівів у світових лідерів. Її привітали з обранням на пост президента Грузії, зокрема, лідери Польщі, Литви, Естонії, Франції, Білорусії та Генсек НАТО Й. Столтенберг.

Президент П. Порошенко також привітав С. Зурабішвілі з перемогою на президентських виборах у Грузії. «Бажаю вам усіляких успіхів у забезпеченні демократичного європейського розвитку та консолідації суспільства в Грузії. Я переконаний у подальшому поглибленні стратегічного партнерства між нашими двома країнами», – наголосив глава Української держави (URL: <https://tyzhden.ua/News/223483>).

Про перспективи покращення двосторонніх відносин говорять і в експертному середовищі. За словами українського політолога В. Фесенка, після обрання С. Зурабішвілі між Тбілісі й Києвом відносини розвиватимуться попри певне охолодження. «2015 р. був складним у відносинах України і Грузії у зв'язку з призначенням Саакашвілі главою Одеської облдержадміністрації. Це остудило відносини. Як тільки Саакашвілі почав боротьбу з Порошенком, моментально стали поліпшуватися відносини між Києвом і Тбілісі. Порошенко навіть був з візитом у Грузії. Стратегічно – у рамках Східного партнерства України й Грузії з ЄС і Угоди про асоціацію – ми партнери. І динаміка розвитку відносин наших країн буде позитивною», – вважає В. Фесенко.

На його думку, через програш Г. Вашадзе постраждає насамперед М. Саакашвілі. «Обрання Зурабішвілі істотно вплине на перспективи Саакашвілі. Якби виграв Вашадзе, то можна було б закрити кримінальні справи проти Саакашвілі, зняти з нього судимості. Це був би реванш Саакашвілі – він би повернувся до Грузії, що змінило б внутрішньополітичні процеси в державі... Не виключено, що Кремль доклав усіх зусиль, аби Вашадзе програв. Не без гібридної участі роспропаганди в Грузії дуже

змінилося ставлення до экс-президента. Саакашвілі дуже критикують. Виборці, скоріше, голосували не за Зурабішвілі, а проти экс-президента, на якого перекладають провину за серйозну економічну кризу, яку нині переживає Грузія. Хоча Саакашвілі давно не має впливу на процеси в Грузії, на відміну від Іванішвілі, який раніше обіцяв повернути Абхазію і Південну Осетію», – зауважив політолог.

У контексті перспективи повернення М. Саакашвілі у велику грузинську політику можна згадати про інцидент пов'язаний із затриманням шістьох громадян України в Тбілісі. Щойно М. Саакашвілі оголосив про можливість масових акцій протесту, Міністерство внутрішніх справ Грузії заявило про затримання в столиці країни шістьох українців і одного грузина, який воював на Донбасі. «Під час обшуків вилучили пістолети, автоматичну ручну вогнепальну зброю і різні боєприпаси», – зазначили у відомстві.

Наступного дня одразу кілька джерел у Києві заявили, що серед затриманих був і народний депутат, экс-командир добровольчого батальйону «Донбас» С. Семенченко, якого відпустили завдяки наявності дипломатичного паспорта.

За даними МВС Грузії, громадяни України прибули до Грузії 27 листопада, але не відомо, з якими конкретно цілями. Першими свої здогади висловили представники правлячої партії. Зокрема, віце-голова парламенту Грузії Г. Вольський припустив, що приїзд українців, скоріше за все, пов'язаний з мітингами опозиції та з М. Саакашвілі.

Про зв'язок С. Семенченка й М. Саакашвілі в Україні давно відомо. На це вказують і грузинські джерела. За словами доктора політології В. Маїсая, С. Семенченко в українському минулому М. Саакашвілі дійсно був його «правою рукою». «У минулому році, якщо ви пам'ятаєте, у Києві Саакашвілі планував зібрати людей на Майдані у свою підтримку, і в цьому йому допомагав Семенченко. Однак спроби влаштувати чергову революцію в Україні не увінчалися успіхом», – сказав В. Маїсая (URL: <https://news.rambler.ru/world/41325116-v-gruzii-proydut-massovye-protesty>).

Безпосередньо С. Семенченко в інтерв'ю одному з грузинських ЗМІ розповів, що приїхав до Грузії як спостерігач на другий тур виборів, а після залишився в країні, щоб відпочити. Утім таке пояснення викликало в грузинської сторони ще більші підозри. Зважаючи на складну ситуацію в Україні, коли в країні оголошено військовий стан і не за горами вибори, рішення відпочити за кордоном виглядає дещо дивним для політика і військового в одній особі.

Тим не менше, до цих пір не прозвучало жодних офіційних заяв компетентних органів про те, що громадяни України прибули до Грузії саме для дестабілізації ситуації під час акцій протесту. Міністр внутрішніх справ Грузії Г. Гахар заявив, що заарештовані можуть бути пов'язані з М. Саакашвілі, що підтверджується їхніми заявами на допитах. Але це, за його словами, поки тільки підозри.

Повертаючись до питання грузинсько-російських відносин у зв'язку з президентськими виборами в Грузії, на думку В. Фесенка, конфлікт між Грузією та Росією залишиться, хоча з Москвою Тбілісі не сваритиметься. Навряд чи Грузія відновить дипломатичні відносини з Росією. Але прозахідний вектор, задекларований С. Зурабішвілі, схоже, не завадить новому президентові Грузії разом з урядом активно розвивати відносини з Росією. «Тбілісі не відновило дипломатичні відносини з Москвою і, скоріше за все, не робитиме цього. Але це нікому не заважає розвивати економічні відносини з РФ, які мають позитивну динаміку. Потік російських туристів зростає з кожним роком. Грузія не визнає самопроголошених “республік” Абхазії і Південної Осетії. І наполягає на їх поверненні. Але грузини при всіх образах на Росію діють прагматично. Не закликають відмовитися від всіх відносин з РФ. Навпаки, використовують російських туристів і торгівлю у своїх цілях», – говорить В. Фесенко.

Разом з тим він вважає, що Росія ніколи не залишить Грузію в спокої. Кремль через підконтрольні Абхазію та Південну Осетію дестабілізуватиме ситуацію до тих пір, доки грузини не оберуть ставленика Кремля, точніше, відверто проросійський уряд і не заявлять про підтримку РФ (URL: https://24tv.ua/vibori_v_gruziyi_2018_vidnosini_salome_zurabishvili_ta_rosiya_n_1072129).

Можливо, розуміючи це, новообраний президент Грузії все ж не поспішає налагоджувати відносини з Росією. «Не думаю, що нині відповідний час для співпраці з РФ. Поки Росія поводить себе так, як сьогодні, з урахуванням того, що відбувається на лінії окупації, де викрадають людей, і ця лінія рухається вглиб нашої території, усе ближче до Тбілісі... З урахуванням того, як РФ сьогодні поводить себе щодо України, не думаю, що все це означає, що ми можемо прямо сьогодні перейти до співпраці», – заявила С. Зурабішвілі (URL: <http://meest-online.com/world/asia/saakashvili-prohrav-prezydentski-vybory-v-hruziji>).

Зважаючи на той факт, що в грузинському суспільстві й політикумі є консенсус щодо західного вектора розвитку – інтеграції до ЄС і НАТО, а під час виборчої кампанії С. Зурабішвілі сама декларувала підтримку проєвропейської зовнішньої політики і зближення з НАТО, навряд чи можна говорити про значне покращення відносин з Росією. За словами новообраного президента Грузії, Тбілісі займає проєвропейську позицію і якщо США та країни Європи почнуть діалог з Росією, то в такому випадку Грузія не залишиться осторонь. Однак, на думку окремих експертів, це не завадить С. Зурабішвілі разом з урядом активно розвивати відносини з Росією. Хоча, скоріше, ідеться про економічну співпрацю, і навряд чи можна говорити про відновлення дипломатичних відносин.

Таким чином, можна зробити висновок, що попри наявні порушення президентські вибори в Грузії відбулися, а їхні результати були визнані світовою спільнотою. Де-юре незалежний, а по факту провладний кандидат С. Зурабішвілі стала новообраним президентом Грузії. Утім, в експертному

середовищі вважають, що результат опозиції теж непоганий, оскільки популярність «Єдиного національного руху» зростає. Тому, якщо перемога С. Зурабішвілі здасться грузинському суспільству несправедливою, опозиція зможе взяти реванш уже на найближчих парламентських виборах. Разом з тим саме грузинське суспільство залишається гарантом продовження прозахідного вектора розвитку країни. Натомість відносини з Росією, допоки остання продовжуватиме реалізовувати свою агресивну політику як у Грузії, так і в Україні, навряд чи зміняться кардинально. З огляду на той факт, що Україна та Грузія рухаються в одному зовнішньополітичному напрямі, то є всі підстави сподіватися, що динаміка розвитку відносин наших країн буде позитивною.

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Третій українсько-німецький бізнес-форум: основні результати та оцінки

У столиці Німеччини 29 листопада відбувся III Українсько-німецький бізнес-форум, організаторами якого виступили Німецько-українська промислово-торговельна палата, Асоціація промислово-торговельних палат Німеччини, Східний комітет – Східноєвропейське об'єднання німецької економіки, ДУ «Юкрейнінвест» та Посольство України в ФРН. У форумі взяло участь понад 400 представників німецького та українського бізнесу, бізнес-асоціацій, політичних кіл, експертів і ЗМІ. Участь у форумі беруть українські міністри, представники великого бізнесу двох держав.

У рамках панельних дискусій обговорено стан реформування економіки нашої держави, перспективи взаємодії у сфері дигіталізації та інновацій, енергетики, енергоефективності, муніципальної інфраструктури, поводження з відходами, транспорту, інфраструктури та логістики, сільського господарства та харчової промисловості (URL: <https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/69266-u-m-berlin-vidbuvsya-tretij-ukrajinsyko-nimecykij-biznes-forum-jogo-vidkrili-premjer-ministr-ukrajini-volodimir-grojsman-ta-kancler-frg-angela-merkely>. 2018. 29.11).

Форум відкрили Прем'єр-міністр України В. Гройсман і канцлер ФРН А. Меркель.

Прем'єр-міністр України привітав присутніх, нагадавши про 2 тис. німецьких компаній, які працюють в Україні. Як наголосив В. Гройсман, за останній час «ми маємо дійсно збільшення обсягів торгівлі між нашими країнами. Це теж є дуже добрим сигналом того, що ми маємо величезний потенціал і ми маємо його разом з вами використати». «Політика нашого уряду полягає у структурних системних змінах. Наше завдання – створити якісні умови для ведення бізнесу в Україні. Ми за останній час досягли достатньо суттєвого прогресу щодо легкості ведення бізнесу в Україні», – заявив Прем'єр-міністр України В. Гройсман. Водночас він запевнив, що

введення воєнного стану не завадить роботі іноземних компаній. «Ми бізнес орієнтовані... Зараз час інвестувати в Україну», – зазначив глава уряду.

Відкриття бізнес-форуму не могло обійтися без політики, коли весь світ укотре з тривогою дивиться на Україну. А. Меркель у своїй промові демонстративно підтримала Київ і закликала Москву звільнити ув'язнених українських моряків і розблокувати Азовське море для кораблів, що прямують в українські порти. Її промова різко контрастувала з її ж виступом три роки тому, коли відбувся перший українсько-німецький бізнес форум на міжурядовому рівні.

А. Меркель у 2015 р., як і чимало німецьких учасників, висловлювала сподівання, що Україна знайде компроміс з Росією та рівнозначно розвиватиме торгівлю і із Заходом, і зі Сходом. За три роки подібних ілюзій вже не залишилося – канцлер Німеччини про співпрацю з Москвою цього разу взагалі не згадувала. Натомість А. Меркель висловила захоплення тим, як швидко Україна переорієнтовується у своїй торгівлі з Росії на ЄС і Німеччину.

Крім того, зранку 29 листопада глава українського уряду провів зустріч із міністром економіки та енергетики ФРН П. Альтмайєром, з яким вони, зокрема, обговорили важливі енергетичні питання (URL: <https://www.vectornews.net/news/world/87780-merkel-groysman-v-berln-vdkrili-ukrayinsko-nmeckiy-bznes-forum.html>. 2018. 29.11).

Ключові тези бізнес-форуму стосувалися питання товарообігу між Україною і ЄС, який повільно зростає на тлі напружених відносин з Росією. Щоправда, незважаючи на те що німецькі інвестори хвалять реформаторів у Києві, буму інвестицій в умовах неоголошеної війни із сусідом чекати годі. «У нас є широкий спектр можливостей об'єднання наших капіталів, аби разом стати сильнішими, – звернувся Прем'єр-міністр до учасників III Українсько-німецького бізнес-форуму. – Я глибоко переконаний, що ваш успіх – це успіх України».

Основною тезою виступу на форумі В. Гройсмана було те, що європейські інвестиції й торгівля з країнами ЄС мають зробити Україну сильнішою в умовах протистояння з Росією. Настрій українського Прем'єра явно поділяли й присутні: промову перервали гучними оплесками, коли він подякував німецькому канцлеру за підтримку територіальної цілісності України. «Ми з Вами переможемо», – запевнив В. Гройсман А. Меркель.

Україна за декілька років піднялася в міжнародному рейтингу Doing Business, який вимірює легкість ведення бізнесу, зі 130 на 71 місце. Як зазначають спостерігачі, багато в чому це заслуга першого заступника міністра економічного розвитку й торгівлі України М. Нефьодова та його команди реформаторів. Поряд з тим з урахуванням побажань бізнесу й міжнародних партнерів було ухвалено сотні законодавчих актів, які наближають українське правове поле до міжнародних стандартів. При цьому треба констатувати, що чи не вперше представники українського уряду демонстративно відкриті й завжди на зв'язку з бізнесом. Як заявив сам

М. Нефьодов у рамках форуму, головна мета – за рахунок прозорих правил гри й максимальної дерегуляції звузити поле для корупції.

Варто зазначити, що, незважаючи на недоліки, завдяки таким реформам, як запровадження системи електронних тендерів Prozorro, уперше за багато років на державних тендерах, на яких раніше заробляли лише наближені до влади ділки, тепер хоча б частково заробляють і міжнародні компанії. «Наприклад, німецька компанія Metro AG була однією з перших, яка повірила в реформу державних закупівель і вже кілька років як успішно бере участь у тендерах на закупівлю харчування для дитячих садків, шкіл і лікарень. Інші німецькі компанії, наприклад, беруть участь у тендерах на модернізацію української енергетики», – наголосив М. Нефьодов.

Президент німецько-української торгово-промислової палати А. Лір у розмові з DW заявив, що німецькі інвестори почуваються в Україні як ніколи комфортно. «Як показало наше опитування, 2017 р. був найкращим для бізнесу за всі роки роботи в Україні. Цього року позитивна тенденція триває, хоча зростання й не таке динамічне, як торік», – зазначив А. Лір. Він хвалить децентралізацію і дерегуляцію, а також реформи у фінансовому секторі.

Утім, попри значно покращені умови роботи в Україні, німецькі інвестори поки дуже обережні. У першому півріччі цього року Німеччина, за даними українського Нацбанку, не потрапила навіть у п'ятірку найбільших інвесторів в українську економіку. Головним іноземним інвестором залишається Кіпр, звідки вже традиційно реінвестують виведені раніше капітали українські олігархи. «Дуже добре, що реформи в Україні нарешті проводяться. Але багато німецьких компаній досі не наважуються вкладати в Україну і вичікують. Надто непевною є міжнародна ситуація, до того ж досі немає остаточної впевненості у верховенстві права, залишається актуальною і корупція», – зазначив у розмові з DW один з учасників форуму К. Гроссе, один з керівників німецького об'єднання «Ліберальній середній бізнес».

Як засвідчили розмови в кулуарах форуму, попри успіхи уряду в реформах, бізнес-іміджу України, крім новин про російську агресію, надалі шкодить і стара проблема – хабарництво чиновників на місцях (URL: <https://www.dw.com/uk/a-46514773>. 2018. 30.11).

ФРН є найбільшим партнером України серед країн ЄС і входить до п'ятірки найбільших торговельних партнерів України у світі. Питома вага ФРН у зовнішньоторговельному обороті України з країнами ЄС перевищує 17%. За дев'ять місяців поточного року взаємний товарообіг становив близько 6 млрд дол., причому експорт зріс на понад 20%. Під час нещодавнього візиту федерального канцлера А. Меркель до України Київ і Берлін на рівні глав урядів домовилися докласти всіх зусиль, аби довести взаємний товарообіг до 10 млрд дол. на рік.

Важливою домовленістю в рамках співпраці України та ФРН є те, що 2018 р. Україна отримає ще 9 млн євро від уряду Німеччини на створення соціального житла для внутрішньо переміщених осіб, а також на розвиток інфраструктури, зокрема ремонт шкіл і дитсадків, у містах, які приймають

переселенців. Відповідні угоди 19 квітня підписали міністр соціальної політики А. Рева, керівниця міського та інфраструктурного підрозділу Німецького державного банку розвитку KfW М. Кнееш і виконавчий директор Українського фонду соціальних інвестицій А. Лактіонов, ідеться в повідомленні на сайті Міністерства соціальної політики України.

Цей проект надання грошової допомоги, ініційований Міністерством економічної співпраці та розвитку Німеччини, розрахований на чотири роки. Грантові кошти спрямовуватимуться в Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську області та підконтрольні уряду України райони Донецької й Луганської областей. Очікується, що проект допоможе отримати соціальне житло близько тисячі переселенців.

Нині Український фонд соціальних інвестицій уже реалізує проект для переселенців на кошти попереднього гранту уряду Німеччини. У його рамках уже відкрито три соціальні гуртожитки в Мелітополі. До кінця року ще близько 700 внутрішньо переміщених осіб отримають квартири або кімнати в гуртожитках у 14 відремонтованих будівлях. Внесок уряду Німеччини в цей проект становить 14 млн євро.

У цілому обсяг гуманітарної допомоги Україні з боку уряду Німеччини після початку конфлікту на Донбасі лише у 2015 та 2016 р. становив понад 40 млн євро (URL: <https://www.dw.com/uk/німеччина-надасть-україні-ще-9-мільйонів-євро-на-допомогу-переселенцям/a-43451338>. 2018. 19.04).

Важливим рішенням, яке може мати істотні наслідки в нібито «безхмарних» українсько-німецьких відносинах, є те, що в жовтні 2018 р. з'явилася інформація, що Німеччина планує включити Україну та ще 13 держав до списку «безпечних країн». Про це йдеться у відповіді МВС Німеччини на офіційний запит депутата бундестагу від Вільної демократичної партії Л. Тойтеберг, повідомляє Deutsche Welle.

Мігрантів з «безпечних країн» легше висилати з Німеччини в разі відмови в наданні притулку, а їхні клопотання про притулок розглядають у прискореному порядку. Зокрема, уряд Німеччини планує розширити список країн цієї категорії, включивши в нього Україну, Білорусь, Молдову, Кубу, Колумбію, В'єтнам, Танзанію, Пакистан, Індію, Кенію, Бенін, Гвінею-Бісау, Центральноафриканську республіку та Чад. Це пояснюється тим, що частка позитивних рішень за клопотаннями про притулок від громадян із цих держав становить у поточному році менше 5 %. Згідно з коаліційною угодою, країни можуть бути оголошені безпечними, якщо позначка в менше 5 % зберігається протягом кількох років.

Водночас у МВС ФРН підкреслили, що остаточне рішення залежить від виконання ряду критеріїв, а також приписів Євросоюзу і висновку Федерального конституційного суду Німеччини.

Уряд ФРН спершу має провести детальний аналіз ситуації у цих державах і підтвердити, що в них відсутня загроза тортур, нелюдського поводження або збройного конфлікту. Коли саме такий аналіз може бути

завершено, поки незрозуміло, зазначили в міністерстві (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/19/7088375>. 2018. 10.19).

Якщо прогнозувати торговельну співпрацю України та ФРН у майбутньому, то важливим елементом у прийнятті рішень може стати наступниця А. Меркель у керівництві німецької партії «Християнсько-демократичний союз» А. Крамп-Карренбауер.

На думку відомого експерта В. Портнікова, А. Крамп-Карренбауер може бути жорсткішою від своєї попередниці на цій посаді, канцлера Німеччини А. Меркель, у питаннях зовнішньої політики та торговельної співпраці. Заяви А. Крамп-Карренбауер щодо політики РФ в українському питанні носять доволі емоційний і поступальний характер, що може вплинути на майбутні рішення щодо України та співпраці з нею (URL: https://24tv.ua/mizhnarodni_novini_tag1121. 2018. 7.12).

Отже, торговельно-економічні відносини України і ФРН поки доволі динамічно розвиваються, що і засвідчив III Українсько-німецький бізнес-форум у Берліні. Важливі сигнали для розвитку бізнесу надходять від обох партнерів. Однак характер торговельної співпраці – переважно сировина та трудові ресурси з боку України та виробнича продукція, інвестиції й технології з боку Німеччини – навряд чи можна назвати рівнозначними. Певна невизначеність майбутніх відносин залежить також від змін у керівництві провідних політичних партій ФРН і майбутніх змін у вищому керівництві.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Политический контекст введения военного положения в отдельных областях Украины

Верховная Рада Украины 26 ноября 2018 г. приняла Закон Украины «Об утверждении Указа Президента Украины “О введении военного положения в Украине”». Специальный режим ввели на 30 дней в ряде регионов: Винницкая, Луганская, Николаевская, Сумская, Одесская, Харьковская, Черниговская, Херсонская, Донецкая и Запорожская области.

Накануне принятия этого решения, когда ожидалось, что военное положение может быть введено на всей территории Украины, в отечественном медиа-пространстве и политикуме шло активное обсуждение политических предпосылок возможных последствий такого решения. Многие наблюдатели подчеркивали, что оно может стать угрозой для украинской демократии, повлияв в том числе на проведение предстоящих выборов. Несмотря на заявления руководства страны, что президентская избирательная кампания состоится в срок, и инициативу законодательно обеспечить проведение выборов, политическая обусловленность решения о введении военного положения и его влияние на расстановку сил в

украинском политикуме остается главной темой продолжающейся в СМИ дискуссии на этот счет.

Как заявлял директор Института глобальных стратегий В. Карасев, в сложившейся ситуации встает вопрос, насколько велика сегодня внешняя угроза, чтобы рисковать стабильностью, демократией и экономикой, ведь, по мнению политолога, введение военного положения даже в ограниченном виде будет означать «военную демократию», которая может превратиться в «военную диктатуру». «Это будет очень серьезный тест для политических элит и лидеров. С одной стороны, действительно есть угроза агрессии, но это можно решать таким способом, который поставит под угрозу внутривнутриполитическую стабильность, конституционные права и свободы, а также в целом демократию», – отмечал эксперт.

Руководитель социологической службы «Украинский барометр» В. Небоженко допускал, что введение военного положения на практике может не содержать шагов по «реальной нейтрализации силы России», но при этом его механизмы могут быть использованы для борьбы с оппозицией и свободой слова. Политолог допускал при этом, что сроки и президентских, и парламентских выборов в Украине могут быть перенесены.

Наблюдаются в информационном поле и более критические оценки. «Украина стала заложницей решения Президента Порошенко о вводе военного положения, а оно отнюдь не позитивно сказывается на обстановке в стране. Кроме того, непонятно, почему в 2014, в 2015 г., когда в Донбассе шли масштабные военные действия, Порошенко не вводил военного положения. Почему тогда никто не говорил о некоей “открытой агрессии”, о которой Президент твердит сегодня?» – критиковал решение политолог М. Погребинский, подчеркивая, что оно призвано расширить президентские полномочия (URL: <https://replyua.net/blog/121493-pogrebinskiy-o-voennom-polozhenii-poroshenko-sovershil-rokovuyu-oshibku.html>).

«Ситуация с захватом двух катеров и военного буксира стала поводом для ввода военного положения как раз накануне выборов. Все это подводит к логическому выводу, что триада Порошенко – язык, армия, вера – дополняется еще военным положением», – прокомментировал решение Президента политолог А. Золотарев, отметив, что «это будет гибридное военное положение, которое открывает дорогу к установлению авторитарной диктатуры в стране (URL: <https://golos.ua/i/650018>).

Политической ошибкой, которая будет иметь далеко идущие последствия, назвал решение о введении военного положения директор Института стратегических исследований «Новая Украина» А. Ермолаев. По его мнению, теперь власть может попытаться продлить военное положение в отдельных регионах без участия парламента. «Большинство политсил устроило введение военного положения только в отдельных, приграничных областях. У меня вопрос: а что, если будет реализована агрессия соседнего государства в любой из этих областей, бороться будет отдельно взятая область во главе с советом обороны этой области? Думаю, что не нужно быть

большим знатоком в искусстве государственных решений, чтобы предположить: не дай бог возникнет такой прецедент в любой из областей, в течение считанных часов государственные органы власти примут решение о военном положении в стране в целом и о мобилизации. Это очевидно. Но тогда вопрос: в чем смысл принятия решения об отдельных областях? – спрашивает политолог. – Срок действия принятого закона – один календарный месяц, и закон не подразумевает право Президента продлевать срок самостоятельным решением. Но в законе об обороне такая возможность допускается. Я не исключал бы, что, получив право на введение военного положения в 10 областях, руководство страны попытается продлить его в отдельных областях из этих 10. Особенно в тех, где, с точки зрения власти, могут сохраняться риски – в Приазовье, в Харьковской области. И это может произойти уже без участия парламента» (URL: <https://strana.ua/news/174190-reshenie-o-vvedenii-voennoho-polozhenija-separirovalo-hrazhdan-na-dve-katehorii-politolo-h-andrej-ermolaev.html>).

Директор Центра политических исследований «Пента» политолог В. Фесенко, говоря о росте напряженности в украинско-российских отношениях и влиянии военного положения на электоральные настроения в стране, подчеркивает, что, если эскалация продолжится, это может привести к усилению поляризации в настроениях украинских избирателей. «В любом случае последствия будут неоднозначными. Неизвестно, кто и от чего выиграет больше. Здесь произойдут некие наслоения различных факторов. Но если обострение ситуации и напряжение с Россией продолжатся, то это наверняка приведет к усилению поляризации в настроениях украинских избирателей. И это, к огромному сожалению, крайне опасно», – отмечает он (URL: <https://glavred.info/ukraine/10030211-politolog-prokommentiroval-vozmozhnost-polnomasshtabnoy-voyny-rf-i-ukrainy.html>).

«Может быть все что угодно. Могут измениться настроения избирателей прифронтовых регионов, русскоязычных, сторонников условной партии мира – то есть фактически пророссийских сил. Вероятно, усилятся военно-патриотические настроения на западе и в центре страны. Поэтому может произойти поляризация», – прогнозирует политолог (URL: https://nv.ua/opinion/o-putine-poroshenko-i-voennoe-polozhenie-2509564.html?new_site=1).

Говоря о возможности продления режима военного положения, эксперт отмечает, что «по закону во время военного положения нельзя вносить изменения в Конституцию, а Порошенко все же заинтересован в том, чтобы его конституционный законопроект был проголосован до президентских выборов. И это одна из причин, почему военное положение с его стороны было бы нецелесообразно продлевать». «Технологически какие-то бонусы Порошенко может получить. Но влияние будет неоднозначным – здесь надо учитывать многие факторы. На мой взгляд, смещение выборов на месяц-два ничего Президенту принципиально нового не принесет, а вот риски могут

усилить», – резюмирует политолог (URL: https://nv.ua/opinion/o-putine-poroshenko-i-voennoe-polozhenie-2509564.html?new_site=1).

В свою очередь мнения других экспертов позволяют констатировать, что в стране сложился определенный плюрализм мнений, что, в свою очередь свидетельствует о существенном прогрессе в сторону европейской модели формирования общественного мнения. Так, профессор кафедры политологии Киево-Могилянской академии А. Гарань утверждает, что введение военного положения в ряде украинских областей с политической точки зрения имеет много положительных сторон. «Таким образом, мы показали всему мировому сообществу, что ситуация серьезная и мы можем рассчитывать на большую помощь. Как пример, уже запланировано заседание комиссии Украина – НАТО. Причем мы знаем, что раньше Венгрия блокировала его, а сейчас нет. Этим решением мы показали серьезность своих намерений», – считает политолог.

Кроме того, срок, на который ввели военное положение, свидетельствует о том, что это не попытка перенести выборы, в чем упрекают Президента его оппоненты.

Введение военного положение имеет также важное практическое значение, отмечает А. Гарань: «Это логистика действий и обеспечение координации всех структур, которые несут ответственность за безопасность страны. Координация действия и Министерства обороны, и МВД, и СБУ, и ГСЧС. Мы впервые вводим военное положение. Мы не знаем, как это будет функционировать на практике. И очень важно в тестовом режиме это оценить, чтобы быть готовыми к полноценному введению военного положения в случае российской агрессии» (URL: <http://izmailvechernii.com.ua/ukraina-mir/41704-simvolika-i-testovyy-rezhim-rochemu-bylo-vazhno-ob-yavit-o-vvedenii-voennogo-polozheniya>).

В то же время эксперт полагает, что руководство РФ вряд ли сделает ставку на рост военной эскалации. «Россия будет действовать другим путем, – прогнозирует А. Гарань. – Она будет делать ставку прежде всего даже не на президентские, а на парламентские выборы, то есть постарается усилить позиции тех фракций, которые так или иначе будут учитывать позицию России. И вот для этого она может регулировать температуру внутри украинского общества. Для этого не обязательно идти на полномасштабное вторжение: она может делать точечные удары в Крыму, в Азовском море или, условно говоря, захватить какой-то населенный пункт в Донецкой или Луганской области с тем, чтобы спровоцировать политический кризис в Украине, показать, мол, смотрите, украинская власть не контролирует ситуацию. Военное положение должно препятствовать и таким попыткам» (URL: <https://www.svoboda.org/a/29639170.html>).

По мнению директора Агентства моделирования ситуаций В. Балы, введение военного положения отразится на содержательной части и риторике будущих кандидатов на пост Президента. «Содержание избирательной кампании, форма ее ведения изменится. И каждый из первой пятерки лидеров

президентской гонки – Тимошенко, Бойко и другие будут пытаться использовать эту ситуацию в свою пользу. Они, очевидно, будут обвинять Порошенко в том, что он ввел военное положение для повышения своих рейтингов, сделав это риторикой своей избирательной кампании. Но уровень рейтингов каждого будет зависеть от того, какие коррективы они внесут», – говорит эксперт (URL: https://24tv.ua/ru/kak_kandidaty_v_prezidenty_ispolzujut_vvedenie_voennogo_polozhenija_versija_politologa_n1070687).

Среди политических последствий, актуализированных решением о введении военного положения, наблюдатели выделили необходимость урегулирования вопросов проведения выборов в органы местного самоуправления, запланированных на декабрь.

Вскоре после принятия решения Центральная избирательная комиссия Украины обратилась в Верховную Раду и Кабинет Министров Украины с требованием законодательного урегулирования вопросов, возникших в связи с запретом проведения местных выборов вследствие введения военного положения в ряде областей Украины. ЦИК рекомендовала территориальным избирательным комиссиям по местным выборам в областях с военным положением обеспечить неукоснительное соблюдение требований Закона Украины «О правовом режиме военного положения» о запрете проведения выборов до 26 декабря 2018 г. и потребовала прекратить агитацию в областях с военным положением.

Как заявил спикер парламента А. Парубий, выборы в этих 10 регионах будут объявлены после завершения военного положения. «Когда стоял вопрос о введении военного положения, у нас состоялась дискуссия по поводу того, как проводить выборы в тех 10 областях, где введено военное положение. Мы все в одной позиции, чтобы выборы прошли независимо от военного положения. Мы провели подробные консультации с ЦИК, с Комитетом ВР и юридическим отделом Верховной Рады и пришли к общему пониманию, что это уже невозможно сделать. Ведь процесс проведения выборов уже был прерван», – сообщил он, подчеркнув, что ЦИК объявит выборы в ближайшее время после завершения военного положения (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2018/12/05/novost/politika/parubij-zayavil-chto-vybory-ne-udastsya-provesti-vovremya>).

Однако позже Президент внес в Верховную Раду законопроект, который позволит провести выборы в объединенных территориальных общинах в период действия военного положения. «Речь идет о том, чтобы сделать исключение и провести голосование в новообразованных ОТГ», – заявил П. Порошенко, отметив, что сегодня есть все предпосылки для спокойного проведения местных выборов (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2018/12/05/novost/politika/poroshenko-vnes-vr-zakonproekt-vyborax-voennom-polozhenii>).

«Тем, кто в введении военного положения до сих пор видит какие-то политические мотивы, советую обратить внимание на еще один,

зарегистрированный сегодня Президентом Украины проект № 9357 о внесении изменений в Закон Украины “О правовом режиме военного положения”», – написал об этой инициативе первый заместитель председателя фракции партии «Блок П. Порошенко» И. Кононенко на своей странице в Facebook. По его словам, принятие этого законопроекта позволит провести выборы в объединенных территориальных общинах, «чтобы не затормозить реформу децентрализации». «Это ответ некоторым политсилам, которые на прошлой неделе кричали о надуманной угрозе отмены выборов из-за ввода военного положения», – подчеркнул политик (URL: <https://interfax.com.ua/news/political/550456.html>).

В поддержку этой инициативы высказались представители парламентского межфракционного объединения «Оппозиционная платформа – За життя». «Мы поддерживаем проведение выборов. Наша группа “Оппозиционная платформа – За життя” голосовала против военного положения. Также мы будем отстаивать все конституционные свободы, в том числе выборы. И поддержим проведение выборов в этих территориальных громадах», – заявил народный депутат, бывший сопредседатель фракции «Оппозиционный блок» Ю. Бойко (URL: <https://interfax.com.ua/news/political/550560.html>).

Как подчеркивает директор по научному развитию Центра политико-правовых реформ Н. Хавронюк, комментируя перспективы организации избирательного процесса во время действия военного положения, война – это состояние общества, в котором невозможно обеспечить секретность голосования, агитацию, другие возможности для проведения открытых, прозрачных выборов, однако при определенных условиях на такой шаг можно пойти. «Мы видим, что кроме определенных точек – Азовского моря, Донбасса, приближенных к ним территорий – в других городах продолжается мирная жизнь. Поэтому в порядке исключения можно провести выборы путем внесения изменений в закон, – подчеркнул эксперт. – В этом не будет нарушения прав человека или других нарушений, из-за которых можно было бы обращаться в суды, в том числе ЕСПЧ, или что-то оспаривать» (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2018/12/06/mnenie/politika/vybory-otg-vremya-voennogo-polozheniya-provodit-ili-otlozhit>).

Эксперт по конституционному праву Ю. Кириченко отмечает в свою очередь, что если будут внесены изменения в закон, то лазеек для того, чтобы оспаривать результаты выборов, не будет. «Однако, учитывая верховенство права, законность, возникает вопрос, правильно ли делать это сейчас, во время ВП. Нужно ли сейчас ради этого менять закон? В этом главный вопрос. Это не совсем верно с точки зрения предполагаемой законности. Кроме того, есть решение ЦИК. Центральная избирательная комиссия уже на основании этого действующего закона рекомендовала местным властям отсрочить выборы до окончания ВП», – заключает эксперт (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2018/12/06/mnenie/politika/vybory-otg-vremya-voennogo-polozheniya-provodit-ili-otlozhit>).

Политолог А. Якубин, говоря о перспективах рассмотрения законопроекта парламентом, отмечает, что на сроки его рассмотрения повлияют различные обстоятельства, в том числе неготовность оппозиции поддержать документ. «Я думаю, П. Порошенко также смотрит на рейтинги, он видит, что у той же Ю. Тимошенко рейтинги в 2 раз больше, чем у него. И с высокой долей вероятности “Батьківщина” и другие оппозиционные партии могут активно побеждать в этих местных выборах. И перед президентской предвыборной кампанией они будут брать эти результаты и показывать Порошенко, что вот вам реальная социология. Поэтому, мне кажется, Порошенко демонстрирует, что он не боится выборов в ОТО, но у меня есть большие сомнения, что, во-первых, этот закон будет быстро внесен и проголосован, и сомневаюсь, что это позволит быстро проводить выборы», – говорит политолог (URL: <https://nbnews.com.ua/kultura/2018/12/09/poroshenko-ne-smojet-provesti-vybory-v-oto-23-dekabria-politolog>).

В целом, следует отметить, что решение о введении военного положения получило широкий общественно-политический резонанс и остается одной из главных тем сегодняшней политической повестки дня, продолжая вызывать множество неоднозначных оценок наблюдателей. В то же время руководству страны удалось найти компромиссную форму введения, а инициатива по своевременному проведению местных выборов создала почву для определенного консенсуса по этому вопросу среди ведущих политических игроков. В то же время проблема его влияния на дальнейший ход политических процессов в стране с учетом приближающихся выборов в обозримом будущем обещает сохранить свою остроту. Однако учитывая проявленную украинским истеблишментом готовность к разумным компромиссам можно надеяться, что и в дальнейшем политический процесс будет развиваться в конструктивном ключе.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Стратегія розвитку ОТГ як путівник спроможності громад

Після свого становлення об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) приділяють значну увагу розвитку інфраструктури населених пунктів: ремонту доріг, садочків, шкіл, будівель медичних закладів, інших об'єктів інфраструктури тощо. Для стимулювання спроможності ОТГ цього недостатньо, потрібно не лише користуватися коштами, а й збільшувати надходження, розвивати економічний потенціал громади. Саме тому ОТГ спільно з фахівцями розробляють стратегії розвитку громад.

Стратегія не є обов'язковим документом, як план соціально-економічного розвитку, але для залучення інвесторів або грантових коштів цей документ дає перевагу та формує позитивне враження донорів чи

інвесторів, доводить серйозність намірів. За словами експертів, у Європі жодна інституція не працюватиме, наприклад, з польською гміною, якщо в неї немає стратегії.

Стратегія – це довготривалий план на 5–10 років, як має розвиватися громада у всіх сферах своєї діяльності. І цей план не залежить від того, хто керівник, яка політична влада в державі і як змінилися депутати. Тоді кожний новий голова, який займає цю посаду, продовжує виконувати цей план, щоб досягнути певних результатів. Завдання полягає в тому, щоб зміни в селах залежали не тільки від особи одного керівника, від того, наскільки він харизматичний і наскільки хоче все змінити. Потрібно, щоб завдяки виконанню цього стратегічного плану громада постійно рухалася в напрямі свого розвитку. Стратегія дає змогу координувати дії, обирати напрями роботи, проводити моніторинг діяльності.

«Стратегія розвитку громади буде реалістичною, якщо її напишете саме ви і для себе. Крім того, якщо ви маєте стратегію розвитку, то розумієте власні сильні й слабкі сторони, знаєте свої конкурентні переваги, а також маєте бачення, якою має стати громада в майбутньому», – зазначив радник з регіонального розвитку Чернігівського центру розвитку місцевого самоврядування В. Бойко. Цей документ не повинен бути ідеальним і універсальним, він має відповідати потребам громади, бажанням та думкам населення, а також бути зрозумілим кожному.

На думку голови Батурицької ОТГ Л. Душа, важливо вивчити, дослідити та розумно використовувати потенціал і ресурси громади. «Ми сьогодні можемо запланувати масштабне будівництво за державні кошти, не розуміючи, за які гроші потім його будемо утримувати або завершувати», – пояснив він. У першу чергу, на думку міського голови, треба розвивати економіку громади, виробництво (відкривати пекарню, ковбасний цех тощо), створювати робочі місця та привабливі умови для молодих фахівців. «Ми маємо заробляти гроші для бюджету громади, а не проїдати їх», – наголосив він.

Радник Одеського центру розвитку місцевого самоврядування В. Бондарук зазначив, що стратегія громади не може залежати від виборів: «Зрозумійте, що стратегія громади – це не політичний документ, а економічний. Звісно, щось можна коригувати, але не радикально. Якщо ми, наприклад, визначимо, що головним напрямом роботи вашої ОТГ є сільське господарство та переробна промисловість, то після президентських виборів навряд чи ви визначите своїм пріоритетом хімічну промисловість, якої тут нема й не було. Планувати економічний розвиток залежно від виборів – це, щонайменше, небезпечно. Політика має лишатися політикою, а на місцях має бути економіка й розрахунок наперед, інакше якщо кожні п'ять років чи частіше міняти вектор економічного розвитку, то ніякого розвитку зрештою не буде взагалі, а лише хаотичний рух у різні сторони», – зазначив він.

Водночас експерти називають проблему, яка на сьогодні заважає правильному регіональному розвитку. Проблема полягає в тому, що

приходиться розвивати не те, що передбачає стратегія, а те, що може показати швидкий результат. Так, за словами радника з підтримки впровадження державної регіональної політики Програми «U-LEAD з Європою» Ю. Третяка, в обласних державних адміністраціях, обласних радах розуміють важливість розробки стратегії саме за таким підходом. Причому так відбувається по всій Україні. Обласні депутати і влада хочуть відзвітувати перед своїм керівництвом, перед виборцями, перед журналістами. Їм потрібні чіткі, вимірювані результати: цифри, об'єми, контракти.

Директор офісу із залучення й підтримки інвестицій при Кабінеті Міністрів України Д. Білак переконаний, що багатьом ОТГ бракує стратегічного бачення: мало хто з їхніх мешканців розуміє, якою має бути громада через, наприклад, 15 років. Цю стратегію, на думку фахівця, варто розробляти спільно з обласними адміністраціями, робити це треба якнайшвидше. «У розробленні стратегій українці часто грішать тим, що не помічають очевидних речей, захоплюючись мріями. Наприклад, я нещодавно дізнався про плани перетворити Вінниччину в найбільший ІТ-регіон України. Натомість цей край є відверто аграрним регіоном, у якому було б логічно розвивати агротехнології. Залучити для цього науковців, створити аграрно-наукові центри» – підкреслив Д. Білак.

Він також повідомив, що його структура відкрила два регіональні офіси: в Івано-Франківську (обслуговує сім областей) та у Вінниці (обслуговуватиме п'ять областей). Також незабаром подібний офіс буде відкрито на Сході України. Кожен з них допомагатиме в тому числі й головам громад ефективніше працювати з інвесторами.

У Миколаївській області розроблено Стратегічний план розвитку Баштанської ОТГ на 2018–2025 роки. Визначаючи пріоритетні завдання на 2018 р., у документі враховано стратегічні цілі, щоб досягти бачення розвитку громади.

Батуринська ОТГ Чернігівської області в стратегію розвитку, особливо в соціально-економічному напрямі, врахувала налагодження системи кооперативів, які вирощують і переробляють продукцію на місці з подальшою реалізацією. У першу чергу планується задіяти ресурси, які вже є в громаді. Наприклад, налагодження вирощування білих грибів, ягід (особливо гарні умови для журавлини), створення молочних кооперативів. Також акцентовано увагу на створенні робочих місць.

Батуринська громада має великий туристичний потенціал, який у поєднанні з розвинутою інфраструктурою, економічними стартапами й успішними інвестиційними проектами може зробити її однією з найуспішніших і спроможних громад України. Для цього потрібно розробити потужну стратегію розвитку й працювати над її реалізацією.

Семенівська ОТГ на Полтавщині для розроблення своєї стратегії провела оцінку внутрішнього потенціалу громади, перспектив її розвитку. За словами В. Штефана, експерта з регіонального розвитку Полтавського

ЦРМС, у стратегії значну увагу акцентовано на роботі з молоддю. Тому до процесу розроблення стратегії залучили не тільки широку громадськість, а й молодь, школярів. Експерти з просторового планування Полтавського ЦРМС також наголошують на розробленні документів просторового планування. Адже просторовий розвиток громади має доповнювати її стратегічний розвиток.

Баранівська міська ОТГ Житомирської області – громада, яка має не лише стратегію розвитку, а й схему планування всієї своєї території. У розробленні цієї документації брав участь Інститут громадянського суспільства в рамках впровадження проекту «Підтримка розбудови інституційної спроможності об'єднаної територіальної громади» за фінансової підтримки Вестмінстерської фундації за демократію (Лондон, SW1P 1RT, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії). «Ми все розпочали з початку. Усі працювали над нашими ідеями. Збирали інформацію дуже важко, адже дані розрізнені. Тепер ми маємо стратегію та схему просторового планування. І тепер ми знаємо, що робити та де це робити», – розповів А. Душко, голова Баранівської міської ОТГ.

Стратегію розробляли протягом року. Фахівці інституту разом з працівниками міської ради збирали та аналізували інформацію про територію. За підтримки експертів команді вдалося визначити стратегічні напрями формування програмного документа. Органічне виробництво, сільське господарство, лісопереробка та обробна промисловість – це ключові напрями розвитку економіки. Це одна із чотирьох цілей стратегії, але вона ключова.

Стратегія громади розрахована з конкретними статистичними результатами: від зростання чисельності населення та до зростання активності людей у житті громади. Цей документ змушує людей вийти із зони комфорту. «Ми з реформою увійшли в новий етап життя, де немає Києва як центру вказівок. Є ми, є в нас ресурси, ми маємо цим скористатися», – розповів А. Ткачук, директор з питань науки та розвитку ІГС.

Стратегічний план розвитку на 2018–2020 роки Барської ОТГ Вінницької області протягом півроку розроблявся робочою групою, яка на основі аналізу соціально-економічних показників визначила три стратегічні цілі розвитку громади на найближчі три роки: залучення інвестицій, покращення інфраструктури, розвиток туризму. «Для реалізації стратегії розвитку Барської ОТГ було розроблено 53 технічні завдання. Основні акценти зроблено на стимулюванні інвестиційної привабливості, розвитку підприємництва в галузі садівництва та переробної промисловості, туризму, створенні робочих місць, покращенні інфраструктури та соціальної сфери. Для розроблення стратегій використовуються рекомендації Мінрегіонбуду і ЄС, які дають простір для моделювання ефективних та унікальних планів розвитку, адже кожна громада має свої особливості – економічні, історичні,

культурні», – пояснив радник Вінницького центру розвитку місцевого самоврядування з питань регіонального розвитку Ю. Войціцький.

З огляду на принципи прозорості і відкритості, громаді презентували стратегічний план з аргументами на користь запропонованої моделі. За словами старости Антонівської сільради О. Зажирко, у цьому документі враховано інтереси сільських населених пунктів, які увійшли до складу нашої громади, зокрема ремонт дороги Бар – Антонівка, встановлення мережі освітлення в селах Широке і Глинянка, підключення мешканців сіл до мережі Інтернет.

Стратегія розвитку Барської ОТГ на 2018–2020 роки була підтримана громадськістю, а наприкінці січня очікується остаточне ухвалення стратегічного документа з ефективного господарювання в громаді.

У Сумській області у 2017 р. розробили та затвердили стратегії розвитку територій п'яти громад: Боромлянська, Краснопільська, Миколаївська (Сумського району), Миропільська та Хотінська розпочали процес розроблення своїх планів розвитку на 2018–2020 рр. Логіка темпоральних меж диктувалася терміном закінчення у 2020 р. європейського циклу, державної та обласної стратегій розвитку. Не в останню чергу вибір такого часового проміжку зумовлювався браком досвіду самостійного планування свого розвитку і відсутністю проектного мислення. Наступний цикл, скоріш за все, буде вже семирічним – на 2021–2027 рр., у рамках якого й реалізовуватиметься ряд розвиткових проектів.

Сумський центр розвитку місцевого самоврядування ставив собі за мету після закінчення цієї роботи залишити громадам не тільки певні документи, а й людей, у яких, образно кажучи, інвестував півроку.

Одним з першочергових завдань для створюваних стратегій стала згуртованість ментальна й просторова. Для цієї мети важливе все: від врахування особливостей історичної пам'яті, розробки нової символіки, створення футбольної, пейнтбольної чи інших спортивних команд, організації власних фестивалів, ярмарків до організації внутрішнього транспортного сполучення між населеними пунктами громади. Тобто спектр проектних ідей тут максимально широкий.

Наступним важливим кроком для громад є проведення інвентаризації землі. Для значної кількості громад основними джерелами наповнення бюджетів є податок за користування землею та податок на доходи фізичних осіб, тому унормування земельного питання є як ніколи запитуваним, не кажучи вже про передачу громадам права розпоряджатися землями поза межами населених пунктів.

Ще однією сферою, у якій потрібно вибудувати ефективну модель, є налагодження партнерських відносин з місцевим бізнесом. Не секрет, що чимала кількість підприємств сплачує податки не за місцем фактичного розташування, а за податковою адресою, таким чином позбавляючи певну громаду ресурсів. У цьому контексті експерти радять втілювати ідею сплати податків не на прибуток, а на виведений капітал. Деякі власники підприємств

звикли тривалий час вирішувати свої питання через центр, що сприяло формуванню в них зверхнього ставлення до місцевого самоврядування, з представниками якого тепер мають знаходити спільну мову і вибудовувати діалог. Досвід співпраці з місцевим бізнесом, його всебічна підтримка, заохочення до розширення та збільшення своїх потужностей, інвестування в молодь громади й меценатської допомоги в перспективі має стати базисом для залучення інвестицій. Для цього потрібний певний заділ: від упізнаваності громади, просування її бренду, створення максимально сприятливого клімату для ведення бізнесу, зручної і в належному стані інфраструктури, сервісного підходу до розуміння про умови, які цікаві інвестору.

Переважну більшість людей шукає чітких і зрозумілих позицій у стратегії, які впливають на те, де вона працює, де живе та відпочиває. Якщо умови не задовольнятимуть цим критеріям, то людина просто поїде в інше місце, а громада втратить найбільш активну й ініціативну частину своїх мешканців, а згодом і перспективу розвитку. Тому для громад також дуже важливим є орієнтація на молодь, забезпечення післяурочного дозвілля, створення умов для занять спортом, підтримка різноманітних популярних у тинейджерів течій, створення центрів для відпочинку тощо. Для більшості громад на сьогодні надзвичайно гострою є проблема старіння, впливу працездатного населення та пошук інструментів стимулювання в молоді бажання лишатися. У цьому контексті потрібно залучати молодь до спільного прийняття рішень з життя громади, сприяти проявам громадської активності, загалом інвестувати у створення громадського середовища в громаді.

Переважна більшість ОТГ Сумщини носить аграрний характер і основна ставка мала б робитися на лідерство в агротехнологіях. Наразі проекти, пов'язані, наприклад, зі створенням плодово-ягідних кластерів, є перспективними, проте поки що важко підйомними. Зокрема, Боромлянська громада, яка тривалий час славилася своєю полуницею, нині практично втратила асоціювання із цією ягодою, а місцеве населення все менше займається її культивацією. Те саме стосується й лозоплетіння, яке перейшло на рівень кустарного промислу та тримається на старих насадженнях лози.

На жаль, туристичний потенціал Сумської області вкрай низький і перспектив його розвитку в громадах поки що нема. Наразі громади можуть планувати створення передумов для розвитку туризму. Туризм – це насамперед бізнес, на якому потрібно заробляти, але на початковому етапі він потребує значних капіталовкладень і системної роботи. За виключенням Тростянца, ці умови в наших ОТГ поки що не створено. Ще одна проблема – це відсутність гідів, які б адекватно розумілися на проблемах історії і володіли сучасними навичками комунікації. Їх також потрібно готувати у ВНЗ чи на спецкурсах. Відсутні й популярні видання для туристів (графіка, піктограми тощо). На цьому етапі стратегічного планування видається продуктивнішим створювати арт-простори під людей, які пов'язані із

Сумщиною і є загальновідомими у світі, тобто самі по собі є брендами. Таким для Тростянця є П. Чайковський, для Лебедина – Д. Бурлюк, І. Вишневецький – для Глинська тощо. Це не означає, що інші громади не мають перспектив для розвитку зеленого чи активного туризму, але це справа майбутніх планів розвитку.

Остання теза певним чином проявилася у формулюванні місії для своїх громад. Так, Краснопільська громада задекларувала «нові традиції і великі амбіції», маючи на увазі бажання перетворити свій центр із селища на містечко та створити нову якість муніципальних послуг. Миропільська громада використала образ «зеленого коридору» натякаючи на свій потенціал для рекреації, розвитку зеленого й активного туризму, разом з тим роблячи акцент на сприянні активності, ініціативності та підприємливості своїх мешканців.

Хотінська ОТГ відповідно до затвердженої стратегії позиціонує себе як громада, що вибудовує партнерські відносини з бізнесом, здійснює максимальне сприяння й підтримку підприємницьких ініціатив на своїй території, прагне якомога ефективніше використовувати наявні ресурси. Крім діалогу з підприємцями, у пріоритеті на найближчі роки розбудова сфери медичних послуг, створення потужного комунального підприємства та реалізація проекту «нової української школи». У перспективі громада планує також відкриття ЦНАП і будівництво центру безпеки громади. Дорожньою картою громади називає прийнятий документ керівник ОТГ М. Торяник. На його думку, стратегія стане путівником для всіх жителів Хотінської ОТГ, з урахуванням думки яких і створювався документ.

На відміну від Хотінської громади Миропільська ОТГ поки що не має такої тісної співпраці з місцевим бізнесом. Більшість своїх економічних проектів ще треба реалізувати: рекультивация старих садів, легалізація та відновлення експлуатації крейдяних кар'єрів, залучення інвестора для створення звіроферми тощо. Перспективу розвитку громада бачить у реалізації свого потенціалу як «української Швейцарії» та організації відпочинку, тобто максимального вкладення у сферу зеленого й активного туризму, відродження традиційного ярмарку, створення «Музею віника» і ролердрому, проведення різноманітних спортивних змагань.

Миколаївська ОТГ визначила для себе три основні стратегічні цілі. Вона планує згуртувати населення громади, закласти підвалини для сталого економічного розвитку, забезпечити соціальні стандарти і створити новий освітньо-культурний простір у громаді.

Краснопільська ОТГ для розвитку визначила чотири основні цілі: Краснопілля – центр об'єднаної громади; розвиток старостинських округів; розбудова й оптимізація освітнього та спортивного простору; створення нової системи надання муніципальних послуг. Усього до стратегії розвитку на три роки увійшло 62 проектні ідеї.

Краснопільська ОТГ Сумської області у своїй стратегії під «новими традиціями» бачить нову якість надання послуг у сфері медицини, освіти,

культури та безпеки, а її «великі амбіції» – це збільшення своїх територій за рахунок об'єднання з іншими громадами. Для розвитку громада визначила чотири основні цілі: Краснопілля – центр об'єднаної громади; розвиток старостинських округів; розбудова й оптимізація освітнього та спортивного простору; створення нової системи надання муніципальних послуг. Усього до стратегії розвитку на три роки увійшло 62 проектні ідеї.

Як зазначив голова Краснопільської ОТГ Ю. Яремчук, під час планування розвитку громади ключовим було виявлення реальних потреб жителів, бачення проблем громади, визначення пріоритетів у вирішенні тих чи інших проектів.

Боромлянська ОТГ Сумської області робить акцент на підтримці та розвитку початкової й середньої освіти та позаурочної зайнятості. За три роки планується зробити і вагомий заділ для подальшого створення в громаді ягідного кластеру (полуниця). Громада для свого розвитку обрала дві основні цілі: розумний розвиток території та створення нового гуманітарно-соціального простору. Усього до стратегії на три роки увійшло 57 проектних ідей. Вони планують створити багатофункціональний ЦНАП з мобільним пунктом, запустити автобусні маршрути між населеними пунктами громади, забезпечити високі стандарти питної води для населення, відкрити дошкільний навчальний заклад «Дзвіночок», придбати нові дитячі та спортивні майданчики, забезпечити матеріальною й технічною базою новоутворене комунальне підприємство «Добробут».

«Боромлянська та Краснопільська стратегії є нешаблонними, – прокоментував радник з питань регіонального розвитку Сумського центру розвитку місцевого самоврядування, створеного за підтримки Програми “U-LEAD з Європою” та Мінрегіону Г. Стариков. – Зокрема, у Краснопільській прописано три щорічні пріоритети Мінрегіону: ЦНАП, “Нова українська школа” та Центр безпеки (який по своєму є унікальним проектом). Своєрідністю цієї стратегії є акцент на молодіжні культурно-спортивні течії: кіберспорт, кросфіт, пейнтбол. Громада також робить ставку на різноманітні фестивалі та організацію дозвілля дітей».

Стратегія розвитку П'ядицької ОТГ Івано-Франківської області декларує загальну згоду, відповідно до якої органи влади, депутати, підприємці та громадські організації приймають на себе певні обов'язки. Цей план адресовано усій громаді та задає орієнтири не лише органам місцевого самоврядування, а й бізнесу і всім жителям громади.

Основними пріоритетами розвитку П'ядицької ОТГ стали відповідальне управління навколишнім середовищем, побудова сталої економіки, заохочення інвестування і впровадження практики належного управління.

Стратегія розвитку П'ядицької ОТГ передбачає й певні ризики, серед яких експерти визначили зниження загальної інвестиційної привабливості України у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході України, скасування інфраструктурної субвенції, старіння населення та міграцію. Поки ж понад 60

% мешканців П'ядицької громади – це економічно активне населення з великою долею молоді, яка потребує розв'язання проблеми зайнятості та активно включається в підготовку проектів місцевого розвитку.

Стратегія розвитку Менської громади Чернігівської області до 2024 року передбачає створення сприятливих умов для розвитку сучасного аграрного виробництва та переробної промисловості; збереження екологічного середовища й захист здоров'я мешканців; покращення умов життя через підвищення доступності комунальних і соціальних послуг; розвиток соціального капіталу громади; розвиток туризму та просування місцевої історико-культурної спадщини. Звичайно, у процесі подальшого обговорення можуть з'явитися нові ідеї, які буде включено в загальний документ.

Дві об'єднані громади Одещини – Тузлівська і Великомихайлівська – практично синхронно розпочали процес стратегічного планування. Стратегічний план розвитку Великомихайлівської громади розроблено на період до 2025 р. За цей час громада планує перетворитися на центр ефективного сільського господарства і використати потенціал розвіданих корисних копалин, започаткувати виробництво будівельних матеріалів. Що це буде, залежить від результатів дослідження якості й кількості потенційної сировини, а також відповідної ринкової ситуації.

Тузлівська громада обрала розвиток туризму та прибуткових аграрних бізнесів як стратегічні цілі. Наявність Чорноморського узбережжя та національного природного парку є переконливими аргументами для розвитку саме цих напрямів. Протягом 2018–2020 рр. заплановано реалізувати ряд проектів, результатами яких стане створення нових конкурентних туристичних продуктів, а також налагоджено взаємодію підприємців аграрного та туристичного секторів.

Стратегію розвитку на період до 2027 року Почаївської ОТГ Тернопільської області розроблено за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». У рамках документа визначено пріоритетні напрями діяльності. Уперше систематизовано і створено ресурсний паспорт громади, розроблено генеральні плани Почаєва, сіл Старий Тараж та Комарин, які входять до ОТГ. Стратегія розвитку передбачає кілька ключових цілей: створення агенції розвитку Почаївської громади, перепідготовка службовців апарату міської ради. Мета – успішне управління задля вирівнювання соціально-економічного розвитку сільських і міських територій громади. Ідеться і про модернізацію комунального господарства, розвиток транспортної інфраструктури між населеними пунктами, реалізацію перспективної програми благоустрою території Почаєва, сіл Старий Тараж, Комарин тощо. У цьому переліку також соціальна сфера, поліпшення якісного стану закладів освіти, медичного обслуговування, культури.

Цьогоріч 10 ОТГ Черкащини працювали над розробленням стратегій розвитку. Це такі громади, як Бузівська, Іваньківська, Іркліївська, Кам'янська, Карашинська, Матусівська, Мліївська, Моринська,

Ротмістрівська та Селищенська ОТГ. Власна стратегія розвитку допомагає громаді зрозуміти увесь потенціал і правильно оцінити свої можливості, а головне – зрозуміти, яким саме шляхом громада повинна рухатися далі, аби досягти успіху.

Таким чином, стратегії розвитку ОТГ потрібні в першу чергу для стимулювання пошуку точок росту для закладення основ спроможності громад, переходу від культивованого тривалий час образу безправного виконавця до дієвого та ініціативного, від патерналізму до підприємливості й розумного розвитку.

Основні акценти в стратегіях розвитку ОТГ зроблено на стимулювання інвестиційної привабливості, розвитку підприємництва в галузі садівництва та переробної промисловості, туризму, створення робочих місць, покращення інфраструктури та соціальної сфери (*Матеріал написано з використанням інформації таких джерел: сайт Миколаївської ОДА (<http://www.mk.gov.ua/ua/news/?id=43957>); сайт Черкаської ОДА (<http://ck-oda.gov.ua>); сайт Сумської ОДА (<http://sm.gov.ua>); Одеський ЦРМС (<https://ofis.odessa.gov.ua/odeskyj-tsrms-ta-gromadski-organizatsiyi-zaklykaly-narodnyh-deputativ-pidtrymaty-zakonoproekty-pro-detsentralizatsiyu-i-rozvytok-mistsevogo-samovryaduvannya>); Чернігівський ЦРМС (<https://www.facebook.com/lgdc.chernihiv>); Полтавський ЦРМС (<https://www.facebook.com/poltava.lgdc>); Одеський ЦРМС (<http://lgdc.org.ua/branch/14>).*

Економічний ракурс

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Вероятное влияние керченского кризиса на экспорт металлургических предприятий из украинских портов в Азовском море

После инцидента в Керченском проливе ряд украинских и зарубежных СМИ уделили много внимания вероятности закрытия Россией пролива для судов, идущих в украинские порты Азовского моря. Ряд экспертов особо подчеркивают вероятность удара по экспортной выручке металлургических предприятий Донбасса, принадлежащих бизнесмену Р. Ахметову, которые отправляют свои грузы через Мариупольский порт.

Как недавно заявил председатель Госпогранслужбы Украины П. Цигикал, Россия пропускает через Керченский пролив в первую очередь собственные и иностранные суда, которые идут в их порты, а уже потом корабли, которые направляются в украинские порты. По его словам, таким образом россияне намеренно заставляют украинские и иностранные торговые суда долго ожидать прохода. «Идет тихая экономическая блокада. Практически режим они не изменили, только усложнили. Соответственно,

такое количество судов в маленьком проливе влияет и на безопасность судоходства», – заявил глава ГПСУ.

В администрациях Мариупольского и Бердянского морских портов Украины уверены, что могут увеличить перевалку грузов на 800 тыс. т в год в случае прекращения «противоправных действий со стороны России». «Проход нескольких судов в первые дни декабря не решает проблем, которые привели к почти двукратному сокращению количества судозаходов в украинские порты», – сообщает АМПУ.

Украинские порты Азовского моря сократили грузопоток более чем в два раза и вынуждены перейти на четырехдневную рабочую неделю, а также сокращать сотрудников, сообщил на прошлой неделе в Facebook министр инфраструктуры Украины В. Омелян.

Очевидно, что эскалация ситуации, произошедшая после попытки трех военных украинских кораблей пройти через Керченский пролив, может обернуться многомиллионными убытками для украинской экономики. И удар этот приходится в основном по бизнесу украинского миллиардера Р. Ахметова, которого называют самым богатым украинцем.

В бизнес-империю Р. Ахметова входят более 100 предприятий, которые объединяет крупнейшая финансово-промышленная группа Украины System Capital Management (СКМ). Наибольшие прибыли СКМ приносят горно-металлургические и энергетические активы – металлургическая корпорация «Метинвест» и энергетический холдинг «ДТЭК».

На сегодня энергохолдинг «ДТЭК» Р. Ахметова контролирует 75 % рынка тепловой генерации и 85 % добычи угля в стране. При этом Антимонопольный комитет Украины до сих пор не признает «ДТЭК» монополистом на рынке электроэнергии. Недавно стало известно, что украинский министр энергетики И. Насалик подал на рассмотрение правительства документ, принятие которого позволит «ДТЭК» Р. Ахметова еще больше укрепить свое монопольное положение на рынке тепловой генерации и заработать сверхдоходы в размере более 4 млрд грн в год.

В марте 2017 г. корпорация «Метинвест» заявила о полной потере контроля над всеми своими активами на временно неподконтрольной Украине территории. Тогда прекратили работу семь предприятий «Метинвеста»: «Енакиевский металлургический завод», «Енакиевский коксохимпром», «Харцызский трубный завод», «Комсомольское рудоуправление», «Краснодонуголь», «Донецккокс» и ООО «Метален».

Однако существенная часть основного бизнеса осталась на контролируемой территории, в том числе два крупных металлургических комбината – Мариупольский металлургический комбинат им. Ильича и «Азовсталь». И оба в Мариуполе, на берегу Азовского моря.

Как рассказал в интервью украинским СМИ директор Мариупольского торгового порта А. Олейник, начиная с 2000-х годов через порт Мариуполя пошел более стабильный рост перевала металлопродукции, угля, глины и порт, в среднем, ранее перерабатывал от 12 до 15 млн т грузов. Основной

номенклатурой являлась металлопродукция. Самые большие показатели в 8,5 и 8,7 млн т в год были представлены всеми комбинатами Донецкого и Луганского региона: «Азовсталь», им. Ильича, Енакиево, Макеевка, Алчевск, ДМЗ, «Донецксталь», Электросталеплавильный завод. Основные показатели и доходы порта – это переработка металлопродукции. Следом за металлом шел уголь.

«Угля мы перегружали в год порядка 3,5–4 млн т. Тут были представлены шахты Донецкого и Луганского региона. Из этих 3,3–4 млн т около 800–900 тыс. был транзит, т. е. уголь из Кузбасса и Ростовской губернии. Уголь был всех марок, перегружался через погрузочный комплекс и шел в Болгарию на ТЭЦ, Италию, Испанию. Шел металлургический сортовой уголь марок АКО, АС, АМ на Италию, Испанию. Более того, какие-то партии мы комплектовали и отправляли в США на Большие озера. Один раз в два месяца мы накапливали 25000-е лоты и туда отправляли. По итогам года получалось где-то 200 тыс. т на Америку», – заявил А. Олейник.

Самый большой показатель перевозок Мариупольского порта был достигнут в 2007 г. и составлял 17,5 млн т груза. В феврале 2017 г. Мариупольский порт планировал принимать грузы от «Донецкстали» и Енакиевского металлургического завода, которые были зарегистрированы на территории Украины. Планировалась ежемесячная доставка 50 тыс. т чугуна с «Донецкстали» и порядка 20–30 тыс. т заготовки из Енакиево. Но боевые действия и экономическая блокада Донбасса поставила крест на этих планах. По словам начальника порта, после всех кризисов на складах порта хранится около 200 тыс. т груза, то есть в десятки раз меньше.

На сегодня основная грузовая база Мариупольского порта – два завода «Метинвеста»: «Азовсталь» и меткобинат им. Ильича, которые отгружают в месяц 350–400 тыс. т металлопродукции на экспорт. Мариупольский порт также принимает ежемесячно порядка 150–200 тыс. т импортного угля для металлургических заводов.

Действительно, в Мариуполе расположены два крупнейших металлургических предприятия «Метинвеста» – «Азовсталь» и ММК им. Ильича. Действительно, Мариупольский порт по-прежнему остается для предприятий группы стратегическим объектом, нацеленным на экспорт. Мариупольские заводы группы отправляют через Мариупольский порт более половины экспортного грузопотока. За 10 месяцев этого года через порт ушло на экспорт около 25 % черных металлов из Украины, это 3,6 млн т.

В 2014 г. металлурги через стратегический для них Мариупольский порт экспортировали 7,1 млн т черных металлов, или 30 % внешних поставок. В структуре грузов порта продукция металлургов занимала больше 35 %. В 2015 г. объемы перевалки черных металлов через Мариуполь сократились на 40 % – до 4,5 млн т, и с тех пор результат существенно не изменился. За годы конфликта на Донбассе металлурги переориентировали небольшую часть своих грузопотоков в другие порты, но это связано больше

с географией их поставок, чем с проблемами в Керченском проливе, хотя несколько раз РФ уже ограничивала движение судов.

На фоне нестабильности перевалки металла порт пытается привлечь другой перспективный экспортный груз – зерно. На строительство зернового комплекса государство планирует потратить почти 0,5 млрд грн. Среди крупных зерновых компаний, занимающихся производством зерна в экспортных масштабах, ближе всего к Мариуполю располагается холдинг HarvEast, созданный в 2011 г. на базе сельскохозяйственных активов Мариупольского металлургического комбината им. Ильича. Акционерами HarvEast Holding являются группа «СКМ» Р. Ахметова и группа «Смарт-холдинг» В. Новинского.

В октябре этого года HarvEast вложил 2 млн долл. в линию по доработке семян в Донецкой области. «В 2019 г. после увеличения производственных мощностей завод будет дорабатывать семена пшеницы, подсолнечника, бобовых и кукурузы как для нужд HarvEast, так и для внешних потребителей», – сообщили в компании.

Эксперты отмечают, что доля портов Азовского моря в перевалке зерновых, выращенных в восточных регионах, на сегодняшний день составляет всего 11%. Для того чтобы загружать портовой элеватор Мариупольского порта, производителей из Донбасса будет недостаточно, управление рассчитывает привлекать поставщиков из других областей.

Первое судно после недельного перерыва, связанного с керченским инцидентом, пришло в Бердянский порт 3 декабря. Порт имеет девять причалов, из которых на нынешнее время работает только два. «Сотрудников здесь около 2 тыс. Треть из них придется уволить. Из-за недостатка средств мы с декабря, как и Мариупольский порт, перешли на четырехдневную рабочую неделю. Но, в отличие от Мариуполя, не имеем возможности платить сотрудникам премии. 50 тыс. т металла в месяц в октябре, ноябре и декабре мы потеряли. Если до конца года ситуация не улучшится, то придется делать сокращение персонала», – заявил и. о. директора Бердянского морского торгового порта А. Трощенко.

Бердянск – небольшой город, поэтому увольнения, если учесть семьи работников, коснутся многих жителей. Грузооборот на предприятии сильно сократился: в Бердянске пропускная способность порта составляет 3,7 млн т в год, а в прошлом году – 2,4 млн т. С 2014 г. Бердянский порт недополучил 350 млн грн, в этом уже 4,62 млн долл.

Бердянский морской транспортный порт уже не настолько важен для украинских предприятий, поскольку существенных объемов металлопродукции там не переваливалось, хотя еще в 2014 г. в структуре грузов порта значимым товаром были руда и кокс (не менее 30% объемов перевалки).

Однако на сегодняшний день и эти виды грузов практически исчезли из номенклатуры Бердянского порта. В Министерстве инфраструктуры

сообщили, что экономические последствия блокировки и задержек кораблей в Азовском море с 2014 г. достигли 6 млрд грн.

Впрочем отметим, что Мариупольский и Бердянский порты в сознании многих украинских и зарубежных политиков превращаются в некий символ, позволяющий политизировать ситуацию, которая возникла в этом «углу» Азовского моря. На одном фланге украинского политикума наблюдается весьма мазохистская позиция: чем хуже Р. Ахметову – тем лучше. По их мнению, Мариупольский порт – это всего лишь еще одно слабое звено Донбасса и чем быстрее будет нейтрализована зависимость экономики от него, тем лучше, поскольку рано или поздно россияне все равно перекроют доступ к азовской портовой инфраструктуре.

На другом фланге расположились те политические силы, которые в порыве выражают готовность к переговорам и деэскалации ситуации. Естественно, речь о легитимизации Керченского моста не идет, но все неудобные моменты они предлагают «вынести за скобки».

Грузопоток в Мариупольском порту поступательно снижается год от года. Но у этого процесса есть объективные причины – общее падение украинской экономики в 2014–2015 гг., особенно на Донбассе, а ведь данный порт был как раз нацелен на потребности региона, являясь одним из ключевых логистических центров этого территориально-экономического района. Но, согласно показателям прошлого года, «дно падения» практически нащупано – 6,51 млн т, то есть балансировка на отметке выше 6 млн является экономически обоснованной.

Почти 70 % грузов в порту являются товарно-штучными, из них 4,49 млн т – это металлургическая продукция. В прошлом году перевалка металлопроката снизилась на 8,8 %, а чугуна – на 25,5 %. В то же время иные виды грузов черных металлов возросли на 15,8 %. Перевалка промышленной продукции в ящиках и кипах сократилась на 6,4 %.

Перевалка сыпучих грузов упала на 34,5 %, это в первую очередь произошло за счет сокращения оборота хлебных грузов (–4,5 %), зерна (–7,9 %), руды (в 36,2 раза). Зато резко возросла перевалка угля (в 3,3 раза) и строительных материалов (+70,3 %). Что касается наливных товаров (подсолнечное масло), здесь падение на 17,3 %.

В целом удельный вес Мариупольского порта в грузообороте украинских морских портов в 2017 г. сократился до 4,9 с 5,7 % годом ранее. Концепция порта на сегодняшний день существенно видоизменяется в сторону импортных грузов – угля и строительных материалов (рост в 3,5 раза). В то же время экспортные поставки упали на 2,6 %, а внутренние – в 15 раз. Тем не менее, 83 % грузооборота порта приходится на экспорт, то есть Мариуполь – это экспортные ворота Украины.

В определении реперной точки загрузки существуют и свои коррективы, например, специфика погодных условий, влияющих на навигацию, или ограничение грузоподъемности судов, которые РФ пропускает после постройки арки Керченского моста. В соответствии с этим

решением часть грузовых судов была автоматически отсечена от азовского морского маршрута.

Кроме того, россияне злоупотребляли своим правом на контроль за судоходством. Сортировка судов, идущих в Азовское море, происходила в несколько этапов: сначала рейд в ожидании разрешения на проход под аркой моста и приоритет здесь был для судов, следующих в российские порты. Затем досмотр. На обратном пути – опять пограничная проверка и якорная стоянка перед вхождением в Керченский пролив. Судовладельцы теряли деньги и компенсировали потери за счет отправителей грузов, то есть украинских компаний.

Но это было именно злоупотребление правом, а не его нарушение. Ситуацию осложнили «бычковые и пеленгасные войны», когда взаимно были задержаны российские и украинские рыболовецкие суда. Апофеозом стал обстрел украинских военных судов и введение в 10 приграничных областях Украины режима военного положения. В результате инцидента по обе стороны пролива скопились десятки судов, ожидающих разрешения на проход.

Вполне вероятно, что возросшие риски для торгового мореходства приведут к тому, что некоторые судовладельцы если и вообще не откажутся от ряда азовских маршрутов, то, очевидно, резко повысят плату за фрахт. Аналогичный скачок цен стоит ожидать и в части страхования морских перевозок по Азовскому морю по причине форс-мажорных обстоятельств и сопутствующих рисков. Осложнения могут затронуть и налаженные инструменты экспортно-импортного финансирования, которое получают украинские компании и их зарубежные контрагенты для закрытия экспортно-импортных соглашений, включая и банковские гарантии по сделкам. В лучшем случае речь пойдет о росте тарифов и процентных ставок, в худшем – данные позиции и лимиты будут просто заморожены как чрезмерно рискованные.

В целом, по оценкам НБУ, через порты Азовского моря проходит до 30 % отдельных сегментов нашего экспорта в секторе металлургии, или 230 млн долл. ежемесячно. То есть речь идет о примерно 2,8 млрд долл. в год – это более 2 % ВВП Украины.

Конечно, СМИ и эксперты задают вопросы, почему за пять лет конфликта на Донбассе ничего не сделано в плане перенаправления логистических потоков в черноморские порты. Дело в том, что Мариупольский порт является транспортным узлом Донецко-Приднепровского экономического района и все производственные и логистические таксоны были сформированы еще во времена СССР, когда никто и не предполагал, что даже чисто теоретически могут возникнуть угрозы для азовских портов. Именно поэтому железнодорожная смычка между Причерноморьем и Приазовьем крайне узкая и не имеет достаточной пропускной мощности. Кроме того, даже использование имеющихся транспортных коридоров потребует задействования дополнительных

подвижных составов и локомотивов – и это в условиях дефицита оных, когда УЗ не справляется даже в нынешнем формате перевозок.

Стоит отметить, что и черноморские украинские морские порты не загружены на 100 %, и теоретически они смогут принять на себя грузы, которые на сегодняшний день переваливают Бердянский и Мариупольский. Однако создание нового логистического коридора потребует инвестиций в миллиарды долларов, которых сегодня у государства попросту нет.

Все дело в стоимости логистики и качестве инфраструктуры. Везти груз из Мариуполя к портам Черного моря означает автоматически увеличивать расходы на железнодорожные перевозки и пересматривать контракты с судовладельцами. Качество железнодорожной инфраструктуры упирается в узкую пропускную способность ряда участков и острый дефицит локомотивов и вагонов, осложняющийся во время пика зернового экспорта из Черноморских портов. Исходя из этого, в условиях реализации сценария длительной приостановки прохода судов через Керченский пролив украинским металлургам быстро и эффективно решить проблему с переориентацией грузопотока не удастся. Проблемы с вывозом продукции неизбежно приведут к росту транспортных расходов и снижению конкурентоспособности на внешних рынках, что отразится на объемах производства.

Однако, по мнению ряда экспертов, на данный момент реализация этого сценария крайне маловероятна по двум причинам. Во-первых, из-за значительных прямых и косвенных взаимных убытков ряда стран и компаний, причастных к процессу торгового судоходства через Керченский пролив. Во-вторых, для россиян гораздо удобнее контролировать судоходство в проливе, не теряя доходов за лоцманские услуги.

В этой парадигме украинским властям нужно искать новые модели диверсификации рисков. Ряд экспертов говорят о том, что моделью может стать создание на базе Мариупольского и Бердянского портов зоны свободной торговли порто-франко в формате промышленного полигона и «свободного склада» (торгового терминала). СЭЗ могла бы быть передана в управление некоему консорциуму инвесторов, включая наших крупнейших торговых зарубежных партнеров. Для привлечения инвесторов в СЭЗ необходимо использовать льготный фискальный режим: снижение налога на прибыль, возмещение НДС в течение 10 дней, освобождение товаров от уплаты таможенных пошлин, льготный период по уплате земельного налога и налога на недвижимость. Само создание зоны порто-франко в Мариуполе могла бы инициировать Организация черноморского экономического сотрудничества (далее – ОЧЭС), созданная на основании подписанного в 1992 г. международного Договора о черноморском экономическом сотрудничестве. Структура организации была оформлена в 1999 г. согласно подписанному в Стамбуле Босфорскому заявлению. Сегодня эта организация является региональной международной структурой, призванной обеспечивать независимость экономического сотрудничества от

политической конъюнктуры. Украина в складывающейся ситуации вполне может предлагать и влиять на прохождение необходимых решений в рамках своего участия в Генассамблее Парламентской ассамблеи ОЧЭС. Тем более что и сама РФ давно и активно продвигает идею создания глобальной СЭЗ порто-франко от Владивостока до Камчатки, вследствие этого любые нарушения или ограничения международного права в части движения судов в признанные зоны свободной торговли ей явно не нужны.

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

Нещодавно на веб-сайті медіа-центру «Время» (м. Харків) було опубліковано інтерв'ю голови Північно-східного наукового центру НАН України та МОН України академіка В. Семиноженка, приводом до якого стало відзначення 100-річчя Національної академії наук України (27 листопада 2018 р.), а головною темою – минуле, сучасне й майбутнє академії.

Повертаючись до історії заснування Української академії наук у 1918 р., В. Семиноженко зазначає: «Створення академії наук – це такий масштабний проект, який не міг бути втілений у життя одномоментним рішенням у згаданий період. Ця ідея пройшла тривалий і важкий шлях становлення, до якого були причетні багато поколінь учених, і логічним завершенням якого стало її втілення в 1918 р. Але головною рушійною силою цього процесу, я впевнений, була повага до науки і розуміння того, що тільки інтелектуальна діяльність є основою розвитку держави. Цей підхід було задекларовано і в першій концепції створення Української академії наук: “Жодні міркування національного, політичного або релігійного характеру не можуть і не повинні обмежувати вільність та повність наукового дослідження”. І революція, хоча й принесла багато бід, проте не змінила такого підходу до наукової діяльності».

На думку вченого, академія переживала декілька незвичайних періодів своєї творчої діяльності. Перший з них пов'язаний з кінцем 20-х років ХХ ст., коли відбулася справжня революція в пізнанні людиною законів природи, другий – кінець 40-х – початок 50-х років, коли поява ядерної зброї стала поштовхом до створення космічних й інших новітніх технологій, ще один – здобуття лідерства вітчизняних учених за рядом наукових напрямів у 70-х роках. У цьому контексті академік В. Семиноженко зазначає: «Зараз ми говоримо про це лідерство якимось абстрактно, часто замовчуючи, але насправді вся сучасна промисловість, вся економіка працювала та й сьогодні працює головним чином на інерції тих досягнень, на створених тоді

технологіях. Це ще раз доводить, що технології ніхто не дарує, ніхто не надає і ніхто їх у нашу країну не інвестує ззовні. Усі країни акумулюють технології, щоб забезпечити власне лідерство і конкурентоспроможність».

Голова Північно-східного наукового центру НАН України та МОН України також висловлює переконання, що аграрна сировинна Україна не може бути життєздатною державою: «У тому стані, у якому вона перебуває зараз, Україна приречена тільки на деградацію. Чим закінчиться така деградація, це вже інше питання. Тому сьогодні головне – реформувати економіку таким чином, щоб наука й академія наук були затребувані.

Адже окремої “проблеми академії” або науки в цілому не існує, є проблема відсутності чітко сформульованої стратегії розвитку країни.

Я бачу майбутнє України як наукової високотехнологічної держави. Це головна умова нашого успіху.

Що стосується реформування економіки, то тут все очевидно: слід надавати повний пріоритет розвитку нових напрямів високих технологій і пов’язаних із ними виробництв. При цьому повинні бути задіяні всі стимули: фінансові, податкові, бюджетні, які дозволяли б випереджальним чином розвивати науку. Повинна бути побудована інноваційна інфраструктура країни».

Деталі читайте у повній версії інтерв’ю за посиланням: <http://timeua.info/post/obshchestvo/derzost-tvorcheskoj-nauchnoj-mysli-13756.html> (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 5.12).*

***

15 грудня 2018 р. у рамках археологічного лекторію «Про що розповідає археологія» відбудеться черговий захід – лекція на тему: «Римська військова присутність у Північному Причорномор’ї».

Лекцію прочитає науковий співробітник відділу античної археології Інституту археології НАН України кандидат історичних наук М. Новиченкова.

Про тему лекції

На зміну періоду еллінізму, коли греко-варварські контакти визначали соціальні, економічні й політичні процеси в Понтійському (тобто Причорноморському) регіоні, прийшов час впливу Римської імперії. Під впливом Риму тривало життя й на Півночі Понту.

У лекції йтиметься про етапи та характер римської військової присутності в Північному Причорномор’ї. Розглядатимуться основні напрями зовнішньої військової політики Римської імперії на Північному Сході у I–IV ст. н. е. згідно з письмовими джерелами та даними матеріальної культури за матеріалами Боспору, Харакса, Херсонеса, Тири й Ольвії.

Початок – традиційно о 12:00 (тривалість – близько 2 год) за адресою: м. Київ, вул. Б. Хмельницького, 15 (будівля Національного науково-природничого музею НАН України, цокольний поверх – Археологічний

музей Інституту археології НАН України; неподалік станції метро «Театральна»).

Участь у заході – безкоштовна (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 30.11).

Наукові видання НАН України

14 листопада 2018 р. відбулася презентація книги «Український кіноплакат 1947–1994 років з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», опублікованої Видавничим домом «Академперіодика» НАН України в поточному році.

Автор цього каталогу – науковий співробітник відділу образотворчих мистецтв Інституту книгознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського Л. Гутник. Передмову до видання написав відомий вітчизняний кінознавець, кінокритик і кіносценарист, старший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України С. Тримбач.

У цій унікальній праці опрацьовано й описано 3 тис. 442 плакати, зроблені українськими митцями протягом означеного періоду. Видання щедро проілюстровано – воно містить 365 кольорових зображень кіноплакатів, більшість із яких репродукуються вперше. Довідково-пошуковий апарат каталогу також вражає своєю повнотою та фаховістю: до нього увійшли «Покажчик художників кіноплаката», «Іменний покажчик», «Покажчик назв фільмів».

Видання стане в нагоді студентам і викладачам у галузях мистецтвознавства, художникам, культурологам, бібліотечним працівникам та всім, хто цікавиться образотворчим мистецтвом й історією кіно (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 30.11).

Корпоративне співробітництво

У ювілейний для Національної академії наук України період 28 листопада 2018 р. в Інституті географії НАН України відбулася презентація робіт, виконаних у рамках реалізації Меморандуму про співробітництво між Національною академією наук України та Міністерством культури України, підписаного 27 червня 2018 р. Президентом НАН України академіком Б. Патоном і міністром культури України Є. Нищуком. Проект «Культурна спадщина в атласній геоінформаційній моделі сталого розвитку України. Концепція та електронний макет моделі» виконувався за підтримки Українського культурного фонду.

Захід відвідали представники управління охорони культурної спадщини Міністерства культури України, управління культури і мистецтв Вінницької обласної державної адміністрації, департаменту культури й туризму Полтавської ОДА, викладачі та студенти Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, представники Відділення наук про Землю Київської Малої академії наук, співробітники установ Національної академії України та інші небайдужі громадяни.

Процес обговорення результатів проекту розпочав директор Інституту географії НАН України академік Л. Руденко. У своєму вітальному слові до присутніх він відзначив ключову роль культури в парадигмі сталого розвитку й наголосив на стратегічному завданні географічної науки у вивченні пріоритетних проблем розвитку культурної спадщини. Він також вказав на необхідність співпраці науковців і управлінців у формуванні системи заходів щодо розв'язання цих проблем. На завершення свого виступу академік висловив вдячність Українському культурному фонду й Міністерству культури України за підтримку проекту «Культурна спадщина в атласній геоінформаційній моделі сталого розвитку України. Концепція та електронний макет моделі».

Керівник проекту, старший науковий співробітник відділу картографії Інституту географії НАН України кандидат фізико-математичних наук В. Чабанюк презентував Концепцію розбудови атласної геоінформаційної системи культурної спадщини (АГІС КС) України. Зокрема, він висвітлив теоретико-методологічні засади атласного підходу до розв'язання проблем сталого (збалансованого) розвитку та сфери культурної спадщини, особливості структурно-функціонального підходу до створення АГІС КС, а також окреслив концептуальні й технологічні підходи до створення цієї системи.

Координатор проекту, провідний науковий співробітник відділу картографії Інституту географії НАН України кандидат географічних наук К. Поливач розкрила стратегічне бачення сталого розвитку України та місце культурної спадщини в ньому. Вона також проаналізувала сучасний стан історико-культурного потенціалу України, його вплив на соціально-економічний розвиток і розглянула екологічні аспекти збереження та використання об'єктів культурної спадщини. Учена підкреслила значущість проекту в контексті реалізації цілей таких документів світового рівня, як «Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», Декларація Ханчжоу, Резолюція Генеральної Асамблеї «Культура і сталий розвиток» тощо. Крім того, К. Поливач презентувала підготовлені в рамках проекту наукове видання «Культурна спадщина в атласній геоінформаційній системі сталого розвитку України» та монографію «Реляційна картографія. Теорія та практика», а також розроблений веб-ресурс «Атласна ГІС культури», який буде розміщено на сайті Інституту географії НАН України, електронну інтерактивну карту «Публічна частина Державного реєстру

нерухомих пам'яток України».

Заступник директора з наукової роботи Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України член-кореспондент НАН України О. Кендзера оголосив вітання до учасників заходу від академіка-секретаря Відділення наук про Землю НАН України академіка О. Пономаренка, у якому було відзначено актуальність і значущість здійсненої роботи та необхідність її впровадження. Наголошувалося, що мета й завдання цього проекту відповідають основним напрямам, окресленим Меморандумом про співробітництво між Національною академією наук України та Міністерством культури України.

В обговоренні взяли участь заступник начальника управління охорони культурної спадщини Міністерства культури України Ю. Нечипоренко, доцент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету ім. Т. Шевченка І. Винниченко, заступник головного редактора «Українського географічного журналу» Є. Стеценко, завідувач Відділення наук про Землю Київської Малої академії наук З. Курлова, завідувач сектору палеогеографії Інституту географії НАН України доктор географічних наук, професор Ж. Матвіїшина, математик Є. Терехова, студент IV курсу факультету географії Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова О. Мартинчук.

Учасники позитивно оцінили представлений проект і висловили ряд пропозицій щодо мережування результатів проекту та його сталості (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 30.11*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

4–5 жовтня 2018 р. у Варшаві (Республіка Польща) відбулася Міжнародна наукова конференція «Мовознавство і системи славістичної бібліографічної інформації – сьогодні й завтра».

Організаторами заходу стали Інститут славістики Польської академії наук (далі – ПАН), Славістична фундація, комісія з лінгвістичної бібліографії при Міжнародному комітеті славістів, робоча група «Цифрова славістика» консорціуму DARIAH-PL – польської науково-практичної інституції з цифрової гуманітаристики.

Захід уже є традиційним і щороку об'єднує вчених-славістів, зокрема з Інституту славістики ПАН та Інституту української мови НАН України. Ці установи пов'язує давня співпраця, яка з 2015 р. триває в рамках Угоди про наукове співробітництво між двома академіями. З 2018 р. продовжено виконання спільних наукових проектів «Онлайн-бібліографія світового славістичного мовознавства» і «Лексичні, словотвірні та фразеологічні інновації в сучасних слов'янських мовах» (координатори – доктор П. Ковальський і доктор філологічних наук, професор Є. Карпіловська).

На початку конференції присутні вшанували хвилиною мовчання світлу пам'ять члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Н. Клименко – видатного вченого-славіста, яка впродовж багатьох років брала активну участь у науковій співпраці з Інститутом славістики ПАН.

Учасників конференції привітали заступник директора з наукової роботи Інституту славістики ПАН професор О. Красовська; від Славістичної фундації – її секретар Я. Банасяк і член президії З. Рудник-Карватова; від Посольства України в Республіці Польща – радник посла України в Республіці Польща М. Ярмолук. Останній відзначив вагомість розвитку міждержавного наукового співробітництва й контактів між академіями наук і вручив подяку за великий внесок у розбудову наукових зв'язків між Україною та Польщею від посла України в Республіці Польща А. Дешиці доктору З. Рудник-Карватовій і доктору філологічних наук, професору Є. Карпіловській. Для науковців така увага держави до їхньої праці є дуже важливим сигналом підтримки.

Цього року Міжнародна наукова конференція об'єднала вчених з Білорусі, Польщі, Росії, Сербії, Словаччини, України, які працюють у галузі цифрової гуманітаристики. Науковці обговорювали теоретичні та практичні проблеми створення й розбудови сучасних інформаційно-пошукових бібліографічних систем, передусім поповнення і впорядкування мови ключових слів Базисного світового слов'янського мовознавства iSybislaw.

На секційних засіданнях було виголошено 17 доповідей. У перший день про можливості розвитку українського модуля бази iSybislaw та оптимізації пошуку інформації і використання термінології як ключових слів доповідали Є. Карпіловська (Київ), Л. Кислюк (Київ), З. Рудник-Карватова (Варшава), Г. Цихун (Мінськ); у виступах А. Голубович (Белград), В. Бабіка (Краків) і Ю. Бегилової (Братислава) ішлося про національні бібліографічні бази даних. Продовжили роботу першого дня А. Таран (Черкаси), І. Лучкув (Вроцлав) і Є. Волкова (Мінськ), виступи яких присвячувалися різним проблемам укладачів і користувачів системи iSybislaw.

На другий день конференції в доповідях на мовознавчу тематику О. Остапчук (Москва), Я. Вахтарчик (Братислава), Л. Ричкової (Гродно), Ю. Романюк (Київ) ішлося про соціолінгвістичні проблеми в цифровому просторі, динаміку мовних норм, особливості створення корпусів, роди дієслівної дії в слов'янських мовах. Виступи І. Остапової (Київ) та спільна доповідь Д. Благоевої (Софія), Р. Тимошука (Варшава) і В. Сосновського (Варшава) про індексування мовної інформації та представлення фразеології у цифровому просторі завершили конференцію. Кожна доповідь викликала плідну конструктивну дискусію з порушених проблем, жвавий обмін думками й інформацією про стан розбудови системи iSybislaw і цифрової славістики загалом.

На запрошення радника посла України в Республіці Польща М. Ярмолука українська делегація разом з організаторами конференції 5

жовтня 2018 р. відвідали Посольство України в Республіці Польща, де відбулася зацікавлена розмова про перспективи культурного й наукового співробітництва між Україною та Польщею, а також оглянули пам'ятник Т. Шевченку, зведений 2001 р. зусиллями тодішнього посла України в Польщі Д. Павличка (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 5.12).

***

16 листопада 2018 р. Київський університет права (КУП) НАН України з офіційним візитом відвідали президент чартерної школи Global Outreach Charter Academy (м. Джексонвілл, штат Флорида, США) С. Сорока та заступник голови правління Фонду академічних та освітніх інновацій А. Синіцин.

Основна діяльність фонду пов'язана із запровадженням в Україні моделі шкільної системи на прикладі американських чартерних шкіл, зокрема школи Global outreach charter academy, засновником якої є виходець із України.

Метою зустрічі було обговорення можливих напрямів співпраці, таких як розроблення програм обміну для викладацького й адміністративного персоналу з метою їх стажування в чартерних школах і університетах США, стажування студентів у США з метою транскультурного обміну й практичного освоєння англійської мови, проведення спільних наукових досліджень і спільна організація міжнародних конференцій, симпозіумів тощо.

Крім ректора КУП НАН України професора Ю. Бошицького, на зустрічі від університету також були присутні проректор з адміністративної, правової та виховної роботи Н. Загрішева, проректор з господарської роботи В. Бойко, декан юридичного факультету Т. Тарасевич, завідувач відділу міжнародних зв'язків та грантів О. Сарських, завідувач відділу аспірантури Р. Перелигіна та голова наукового товариства Т. Кортуківа.

Користуючись нагодою ректор ознайомив гостей з матеріально-технічною базою ВНЗ, бібліотечним фондом і музеями, а також презентував пам'ятні сувеніри від університету.

Співпраця обіцяє бути цікавою, корисною та взаємовигідною (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 30.11).

***

23 листопада 2018 р. у Київському університеті права (КУП) НАН України відбулася VI Міжнародна українсько-швейцарська науково-практична конференція «Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі».

Співорганізатором заходу виступила Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ).

Увагу учасників конференції було спрямовано на комплексний аналіз проблем і здобутків розвитку права інтелектуальної власності в Україні в умовах євроінтеграції, розгляд актуальних аспектів удосконалення національного законодавства, пошук креативних рішень тощо.

У зібранні взяли участь провідні науковці, аспіранти, студенти закладів вищої освіти України й зарубіжних країн, представники Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Верховної Ради України, Міністерства внутрішніх справ України, Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності, Центру судової експертизи та експертних досліджень, духовенства, а також іноземні партнери й представники дипломатичних місій в Україні.

Почесними гостями конференції стали: Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Узбекистан в Україні А. Абдуалієв, радник першого віцепрем'єр-міністра України С. Храпатий, виконавчий директор Асоціації приватних вузів З. Маруашвілі, ректор Академії бізнесу та консалтингу Д. Хведеліані, керівник грантових проектів асоціації приватних вузів Грузії Н. Чаландарішвілі, заступник керівника секретаріату Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, радник Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти С. Бондарчук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України член-кореспондент НАН України А. Кудряченко, завідувач лабораторії правового забезпечення розвитку науки й технологій Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Г. Андрощук, державний експерт експертної групи з питань комунікацій та експертного планування директорату інновацій і трансферу технологій Міністерства освіти і науки України М. Зенова, заступник директора Центру судової експертизи та експертних досліджень, судовий експерт у сфері інтелектуальної власності, засновник проекту ExpertandTechnology Н. Кисіль, експерт відділу досліджень об'єктів інтелектуальної власності центру судової експертизи та експертних досліджень Н. Бегуш, завідувач відділу досліджень у сфері інтелектуальної власності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України Л. Черненко, консультант асоціації чесько-українського партнерства В. Москаленко, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ П. Антонюк, представник Київської духовної академії і семінарії ієрей Г. Малетай та ін.

Зі вступним словом до учасників конференції звернувся ректор КУП НАН України Ю. Бошицький, який зазначив, що проведення конференції спільно з ВОІВ передбачає консолідацію зусиль учених і практиків України й світу в розробленні стратегії інтелектуальної власності взагалі та тактики здійснення політики у цій сфері в окремих країнах. Україна прагне європейської інтеграції та пристала на концепцію адаптації її законодавства до вимог законодавства країн ЄС, є активною учасницею заходів ВОІВ з надання належної правової охорони й захисту прав на результати

інтелектуальної діяльності й активно співпрацює з міжнародною спільнотою для реалізації завдань, що стоять перед співтовариством у цій сфері.

На адресу організаторів та учасників міжнародної науково-практичної конференції надійшли привітання від генерального директора ВОІВ Ф. Гаррі, президента Національної академії наук України академіка Б. Патона, першого заступника голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти О. Співаковського та директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, почесного ректора КУП НАН України академіка Ю. Шемшученка.

У своїх наукових доповідях учасники конференції обмінювалися думками з питань удосконалення правової охорони інтелектуальної власності в Україні, нормативно-правового регулювання інтелектуальної власності й інноваційної діяльності на національному й міжнародному рівнях, особливостей і практики охорони торговельних марок в Україні та ЄС. Вони також обговорили проблеми інтелектуальної власності як інструмента розвитку економіки: проблеми й шляхи їх розв'язання, сучасні тенденції розвитку права інтелектуальної власності, правового регулювання інтелектуальної власності в соціальних мережах, судові експертизи у сфері інтелектуальної власності – сучасний стан і перспективи подальшого розвитку тощо.

Конференція «Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі» стала майданчиком для обміну думками фахівців із зазначеної проблематики, а її рекомендації та пропозиції буде висвітлено в науковому збірнику конференції та надіслано до відповідних органів державної влади й управління.

Крім того, у рамках заходу відбулося урочисте підписання угоди про співпрацю між КУП НАН України й Асоціацією приватних ВНЗ України, яка передбачає проведення спільних науково-практичних конференцій, симпозіумів, наукових досліджень, участь у програмах двостороннього обміну студентами, аспірантами та науково-педагогічними працівниками, організацію спільних літніх шкіл і спільну участь у грантових програмах, а також організацію спільної українсько-грузинської програми, яка дає унікальну можливість студентам КУП НАН України одночасно здобути вищу освіту як в Україні, так і в провідному університеті Грузії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 30.11).*

Діяльність науково-дослідних установ

Не так давно на сторінках газети «Голос України» (№ 181 (6936), 27.09.2018 р.) було опубліковано статтю, присвячену діяльності найбільшої книгозбірні нашої держави – Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, яка цьогоріч разом з Національною академією наук України святкує своє 100-річчя від часу заснування.

«Нині бібліотека, яку очолює член-кореспондент НАН України Л. Дубровіна, – головний науково-інформаційний центр держави і входить до 10 найбільших бібліотек світу. Обсяг фондів книгосховища – понад 15,5 млн од. зберігання. Тут найповніше в країні зібрання пам'яток слов'янської писемності й рукописних книг X–XIX ст., архіви й книжкові колекції видатних діячів української і світової науки та культури, загальним обсягом майже 600 тис. од. зберігання. Серед унікальних пам'яток писемності Київські глаголичні листки X ст. – один з найдавніших вітчизняних рукописів, Пересопницьке Євангеліє (1556–1561 рр.), яке є символом української державності та на якому присягають українські президенти під час інавгурації. Ще видання І. Федорова, інші першодруки з Львівської братської та Острозької, Печерської, Почаївської, Віленської, Новгород-Сіверської друкарень. Серед найцінніших примірників требник київського митрополита, великого подвижника української церкви П. Могили 1646 р., книга «батька історії» Геродота «Історія» (написана у V ст. до н. е., видання 1494 р.), в одному з розділів якої описано життя скіфів, що проживали на території сучасної України. Є тут і чимала історична колекція – бібліотека останнього польського короля С.-А. Понятовського, зібрання польського вченого й мецената Ю. Яблоновського тощо», – ідеться в публікації.

«Нині бібліотека – це і п'ять інститутів, зокрема Інститут книгознавства, Інститут рукописів, 50 підрозділів (бібліотекознавство, книгознавство, архівознавство, біографічних досліджень, інформаційних технологій тощо), які щодня працюють щонайменше з тисячею відвідувачів, – розповідає генеральний директор НБУВ Л. Дубровіна. – Інтернет-портал книгозбірні щодоби відвідують 45–50 тис. користувачів. Особлива категорія абонентів – інформаційні служби державної влади, зокрема Верховної Ради України, Адміністрації Президента України і Кабінету Міністрів України. До того ж універсальними інформаційними ресурсами нашого закладу користується майже 370 тис. читачів, яким щорічно видається 1,5 млн документів».

Докладно читайте у статті С. Чорної «І немає більшої радості, аніж жити за покликанням» на офіційному інтернет-сайті газети «Голос України» за посиланням: <http://www.golos.com.ua/article/308011> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 29.11).

***

17 листопада 2018 р. в Інституті математики відбувся перший ФізМатДень – наукове свято, покликане популяризувати фізику й математику серед молоді. Програма свята передбачала ігротеку, математичний квест, демонстрації з фізики та популярні лекції. На захід завітали понад 100 відвідувачів.

Організаторами події стали Інститут математики НАН України та Київський академічний університет НАН України й МОН України за участі

творчої лабораторії «5 наук», київського Природничо-наукового ліцею № 145, Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України, Інституту проблем математичних машин і систем НАН України, Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, Київського університету ім. Б. Грінченка й українського виробника настільних ігор Feelindigo.

Одним з найзахопливіших моментів програми для школярів був математичний квест. Його учасники мали розв'язати нетривіальні математичні завдання, у відповідях яких вони отримували номери кімнат в інституті, де на них чекало нове математичне випробовування. Особливо активно до квесту долучилися учні Русанівського ліцею та ліцею «Наукова зміна», а також вихованці творчої лабораторії «5 наук».

Логічні й математичні ігри, представлені під час ігротеки, зацікавили не лише дошкільнят, школярів і студентів, а й аспірантів та дорослих. Такі ігри розвивають математичні здібності – логіку, просторові уявлення, комбінаторне мислення, а також вміння ухвалювати стратегічні рішення.

Гості свята мали нагоду дізнатися багато цікавого від працівників творчої лабораторії «5 наук». Математичні головоломки та фокуси, фізичні експерименти й запитання, що стимулюють аналізування причиново-наслідкових зв'язків, не залишили байдужим жодного учасника незалежно від віку.

Математику не даремно називають царицею наук: вона присутня скрізь, у всіх аспектах нашого життя та може пояснити безліч явищ. Так, з доповіді старшого наукового співробітника відділу математичного моделювання морських і річкових систем Інституту проблем математичних машин і систем НАН України кандидата фізико-математичних наук К. Терлецької присутні дізналися про те, як математика розвіює давні міфи про морських чудовиськ, які буцімто знерухомлюють кораблі, а також про таємницю озера Лох-Нес у Шотландії. Усі ці явища, як з'ясувалося, можна пояснити динамікою внутрішніх хвиль в озерах, де спостерігаються стратифіковані течії.

Що може бути кращим, ніж почути про зв'язок математики й музики від справжнього математика-музиканта? Присутні були в захваті, коли аспірант відділу математичної фізики Інституту математики НАН України В. Зіненко не лише розповів про математичне підґрунтя побудови сучасного звукового ряду, а й продемонстрував це, граючи на електрогітарі.

З лекції старшого наукового співробітника відділу математичної фізики Інституту математики НАН України кандидата фізико-математичних наук І. Єгорченко слухачі з подивом дізналися, що діаграми, створені видатним українським математиком Г. Вороним, мають застосування в багатьох сферах, зокрема в математиці, астрофізиці, біології, історії, антропології та навіть у мистецтві. Від визначення округів для доставки піци та 3D-друку до архітектури й досліджень зоряного неба – різноманітність сфери застосувань цих діаграм просто вражає.

Лекція старшого викладача кафедри інформаційної безпеки Фізико-технічного інституту Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» О. Рибак зацікавила всіх, хто займається комбінаторикою. Деякі комбінаторні задачі потребують знаходження максимальної або мінімальної кількості певних операцій, які можна виконати до настання певної ситуації. Метод потенціалів дає змогу оцінити кількість дій чи іншу подібну характеристику системи.

Надихаючу лекцію прочитав в. о. директора Київського академічного університету НАН України та МОН України, завідувач відділу надпровідності Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України член-кореспондент НАН України О. Кордюк. Про те, як природна дитяча допитливість спонукає експериментувати й підштовхує до обрання наукового шляху, а також про природу високотемпературної надпровідності матеріалів почули школярі та студенти, серед яких, як сподіваються організатори, з'явилися майбутні фізики-експериментатори.

Найжвавішою дискусією в залі супроводжувалася доповідь провідного інженера лабораторії астрофізики і космології Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України А. Рудаковського, яка стосувалася темної матерії – однієї з найбільш інтригуючих загадок сучасної фізики. Присутні дізналися про експериментальні дані, що свідчать про існування темної матерії, а також про різні теорії, які намагаються пояснити її можливу природу. Хоча ця лекція була останньою, слухачі довго не розходилися й поставили лектору чимало запитань про таємниці Всесвіту.

Організатори з приємністю зазначають, що перший ФізМатДень сподобався дітям і дорослим, які на нього завітали, та висловлюють надію, що проведення цього свята стане доброю традицією (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 30.11*).

Нагороди та відзнаки

30 листопада 2018 р. відбулася перша церемонія нагородження жінок-науковців українською премією L'oréal – ЮНЕСКО «Для жінок у науці». Премія є частиною глобальної Програми L'oréal – ЮНЕСКО «Для жінок у науці», започаткованої компанією L'oréal у 1998 р. з метою заохочення молодих жінок до вибору професії науковця і відзначення талановитих жінок-науковців, які працюють у галузі природничих наук.

Реалізація української Програми L'oréal – ЮНЕСКО «Для жінок у науці» відбулася під патронатом Національної комісії України у справах ЮНЕСКО й за підтримки НАН України та Громадської організації «Центр “Розвиток корпоративної соціальної відповідальності”».

У заході, зокрема, узяли участь директор з корпоративних комунікацій «L'oréal Східна Європа» С. Мішар, генеральний директор компанії «L'oréal Україна» М. Савчук, віце-президент НАН України, керівник сектору науки Національної комісії України у справах ЮНЕСКО академік Національної академії наук України А. Загородній.

До складу журі премії, співголовами якого є академік-секретар Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України, директор Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України академік Національної академії наук України та Національної академії медичних наук України С. Комісаренко й академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Національної академії наук України Е. Лібанова, увійшло ще п'ятеро науковців академії: заступник директора з наукової роботи Інституту математики НАН України доктор фізико-математичних наук, професор О. Антонюк; завідувач відділу сенсорної сигналізації Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України доктор біологічних наук, професор Н. Войтенко; завідувач відділу клітинної біології і біотехнології Інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України член-кореспондент НАН України А. Ємець; провідний науковий співробітник відділу фізики біологічних систем Інституту фізики НАН України доктор фізико-математичних наук С. Єсилевський; завідувач відділу фізичної хімії дисперсних мінералів Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка НАН України М. Лебовка.

Відповідно до умов конкурсу журі премії розглянуло 255 заявок і відібрало 10 фіналісток: шість представниць установ НАН України та чотири – закладів вищої освіти. Переможницями української премії L'oréal – ЮНЕСКО «Для жінок у науці» 2018 р. стали:

- старший науковий співробітник Інституту математики НАН України кандидат фізико-математичних наук О. Ванєєва;
- старший науковий співробітник Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України кандидат хімічних наук Н. Щербань;
- доцент Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника кандидат біологічних наук М. Байляк.

Докладнішу інформацію про премію L'oréal – ЮНЕСКО «Для жінок у науці» розміщено за адресою: <http://forwomeninscience.in.ua> (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2018. – 4.12).*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Т. Миськевич, мол. наук. співроб. НБУВ

Інформаційна соціалізація користувачів з особливими потребами в сучасній бібліотеці (Вітчизняний досвід)

У статті висвітлюється роль бібліотек у процесі інформаційної соціалізації людей з особливими потребами в контексті подолання проблеми інформаційної нерівності в суспільстві. Розглянуто значущість і потенціал сучасних інформаційних технологій у бібліотечному обслуговуванні користувачів з інвалідністю. На прикладах найбільших

українських публічних бібліотек загальнодержавного значення проаналізовано можливості доступних для цієї категорії населення бібліотечно-інформаційних сервісів.

Обґрунтовано необхідність підключення якнайбільшої кількості публічних бібліотек до роботи з користувачами з особливими потребами та задоволення їхніх інформаційних потреб.

Ключові слова: інформаційна нерівність, інформаційна соціалізація, людина з інвалідністю, люди з особливими потребами, бібліотека, інформаційні та комунікаційні технології.

На нинішньому етапі розвитку глобального інформаційного суспільства новітні інформаційні та комунікаційні технології, що активно впроваджуються в різні сфери життєдіяльності людини, здатні забезпечити повсюдний доступ до нових знань та необхідної інформації. Становлення, розвиток і повноцінну реалізацію сучасної особистості неможливо уявити без навичок застосування сучасних цифрових технологій для отримання, оброблення й передачі інформації, швидкість і якість управління якою стають принциповими факторами конкурентоспроможності як країни в цілому, так і її громадян зокрема.

Водночас ступінь цивілізованості суспільства визначається успіхами в реалізації забезпечення рівних прав і рівних можливостей у доступі до соціокультурного та інформаційного середовища для всіх верств населення, у тому числі й для людей з інвалідністю. Україна, відповідно до підписаних у різний час міжнародних угод і внутрішнього законодавства, декларує достатньо високі стандарти підтримки людей з особливими потребами та ставить їхній соціальний захист серед державних пріоритетів. Конституція і законодавство України гарантує людям з обмеженими можливостями рівні права з іншими громадянами, серед яких і право вільного доступу до інформації та знань.

Проте, незважаючи на державні гарантії, реальна ситуація в країні демонструє, що можливості для розвитку та принцип включення цієї категорії громадян до активного суспільного життя реалізуються далеко не повною мірою.

Насамперед з технічних причин і відсутності, за рідкими винятками, відповідної інфраструктури вони обмежені в таких простих зручностях, як поїздки міським транспортом, участь у міських заходах, відвідування закладів та навчання. Обмеженість у русі призводить до відсутності спілкування та, як наслідок, до соціальної ізоляції. Разом з тим сучасне постіндустріальне суспільство характеризується пріоритетом діяльності з інформацією та зростанням ролі інформаційно-комунікаційних технологій у задоволенні соціальних потреб сучасної людини. Інформаційне середовище утворює нову сферу реальності для сучасної людини: у її повсякденне життя входять різноманітні інформаційні технології – насамперед комп'ютерні та мережеві, мультимедійні засоби масової інформації, мобільний зв'язок тощо, які стають важливим компонентом трудової, навчальної та ігрової діяльності, а також формою спілкування. Така тісна взаємодія людини з інформаційними системами привела до принципових для нашого часу змін: електронні інформаційні ресурси набувають ознак соціальних ресурсів. Тому усвідомлення ролі інформаційних технологій у суспільному розвитку набуває сьогодні особливого значення.

Для неповноспроможних людей право доступу до інформаційно-комунікаційних технологій стоїть в одному ряду з правом на фізичний доступ до навколишнього середовища та транспортних засобів. Однак в Україні люди з обмеженими можливостями здебільшого належать до малозабезпечених верств населення – тому нерідко позбавлені можливості користуватися перевагами ІКТ через відсутність доступних технологій і вільного доступу до мережі Інтернет. Ця ситуація є особливо характерною для малих міст і селищ з низьким рівнем інформаційної інфраструктури. Не отримуючи в повному обсязі своїх прав на доступ до інформації та комунікацій, люди з інвалідністю позбавляються реальних інструментів для саморозвитку й освіти.

Таким чином, в умовах глобальної інформатизації виникає фізіологічний вимір інформаційної нерівності як новий вид соціальної диференціації, що стосується потреб людей з обмеженими можливостями та проявляється в дисбалансі доступу до інформації та можливостей задоволення інформаційних потреб через канали новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Відтак, на нашу думку, здійснення державної політики в напрямі інтеграції цієї категорії населення в сучасне інформаційне суспільство стає неможливим без вирішення завдань інформаційної соціалізації, під якою розуміємо цілеспрямовану адаптацію індивіда до життєдіяльності в умовах становлення глобального інформаційного суспільства, що виражається в процесі засвоєння навичок роботи з інформацією та інформаційними технологіями. Інформаційна соціалізація людей з інвалідністю полягає в процесі їх активного включення в різні соціальні взаємодії, у результаті яких здійснюється освоєння інформаційно-комунікаційних технологій – це свого роду реабілітація за допомогою інформації.

За даними Міністерства соціальної політики України, на початку 90-х років минулого століття загальна кількість осіб з інвалідністю становила близько 3 % усього населення країни, а на сьогодні – це майже 6 % жителів України (понад 2,5 млн осіб). На жаль, статистику продовжують погіршувати військові дії на Сході України. Попри невтішну тенденцію зростання в нашій державі цієї категорії населення, кількість спеціалізованих закладів, що здійснюють адаптаційну роботу, продовжує зменшуватися. Люди з обмеженими можливостями і їхні рідні болісно сприймають припинення діяльності реабілітаційних центрів, будинків-інтернатів, шкіл-інтернатів, відділень територіальних центрів соціальної допомоги (надання соціальних послуг) тощо. Моніторинг звернень на урядову «гарячу лінію» вказує на те, що за таких обставин люди, які мають особливі потреби, нерідко залишаються наодинці зі своїми проблемами [1].

Ситуація, що склалася, актуалізує питання перегляду ролі публічних бібліотек як суб'єктів інформаційної соціалізації населення в розв'язанні проблеми інформаційної нерівності. Треба зазначити, що бібліотечні установи вже мають багатолітній досвід обслуговування неповноспроможних користувачів – насамперед ідеться про мережу спеціалізованих бібліотек для сліпих. Українські бібліотеки традиційно виконують важливу роль у формуванні

дієвої системи соціальної підтримки людей з обмеженими фізичними можливостями і виступають гарантом здійснення прав людини на вільний доступ до інформації.

Враховуючи той факт, що доступ до інформації (джерел інформації) є сьогодні соціальною потребою, публічні бібліотеки усвідомлюють необхідність у розширенні та покращенні умов обслуговування людей з інвалідністю та важливість перегляду ступеня свого залучення до реалізації завдань інформаційної соціалізації цієї категорії населення. Актуалізація цього напрямку роботи спонукає бібліотеки до модернізації їхньої діяльності на шляху розвитку спеціалізованих інклюзивно-ресурсних центрів: послуги, що надаються для широкого загалу, мають стати доступними і для людей з особливими потребами.

Вказуючи на необхідність досліджень у зазначеному напрямі, не можна недооцінювати існуючі наукові надбання, у яких реалізуються спроби як теоретичного осмислення специфіки дефектологічного бібліотекознавства, так і практичного втілення методичних рекомендацій щодо обслуговування людей з інвалідністю. Серед українських дослідників, які висвітлюють у своїх працях значущість і можливості сучасних інформаційних технологій у бібліотечному обслуговуванні особливих користувачів, – В. Пашкова, Н. Ашаренкова, Н. Кунанець, А. Литвин, Л. Прокопенко, О. Мартюшова та ін.

Потреби в спеціальних заходах щодо забезпечення доступу до інформації та інформаційно-комунікаційних технологій у різних категорій осіб з інвалідністю неоднакові й залежать від виду та ступеня тяжкості інвалідності. Диференційованого обслуговування в першу чергу потребують люди з вадами зору, слуху, опорно-рухової системи та група хворих, які потребують обслуговування вдома. У наш час сучасні інформаційні технології та Інтернет відкривають нові можливості для соціальної взаємодії людей з обмеженими фізичними можливостями. Високотехнологічні інновації, на кшталт програм розпізнавання й коректування мови, розпізнавання текстів, нейрокомп'ютерні та біоінформаційні технології, що суміщаються з організмом людини, стають компенсаторами частково порушених функцій людини.

Сучасне бібліотечно-інформаційне обслуговування базується на електронному представленні найрізноманітнішої документної інформації, доступної через глобальні комп'ютерні мережі незалежно від часу й місцеперебування користувача. Інформаційні технології дають змогу поповнити фонди книгозбірень спеціалізованими інформаційними продуктами, що інтегрують різнотипову інформацію для забезпечення інформаційних потреб осіб з різними формами інвалідності, відкриваючи достатньо великі можливості у забезпеченні інформацією людей з обмеженими можливостями.

Щоб дослідити специфіку, форми роботи та ступінь залучення сучасних бібліотек до процесу інформаційної соціалізації людей з інвалідністю було проаналізовано роботу в цьому напрямі найбільших (за охопленням користувачів, наповненням фондів і виконанням функцій сучасних інформаційних центрів з відповідним матеріально-технічним забезпеченням) публічних бібліотек регіонів, що мають статус загальнодержавного значення. До

вибірки увійшли: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська та Чернівецька обласні універсальні наукові бібліотеки.

Відповідно до інформації, розміщеної на офіційних сайтах згаданих вище бібліотек, можна зробити висновок про те, що далеко не всі обласні бібліотеки репрезентують цілеспрямовану та регулярну роботу з «особливими» користувачами – тільки 10 бібліотек з 21 різною мірою виокремлюють сервіси для людей з інвалідністю. Детальний аналіз вибірки дав змогу виявити позитивну тенденцію створення в публічних бібліотеках України центрів обслуговування людей різних вікових категорій з обмеженими можливостями, що спрямовують свою діяльність на підвищення їх поінформованості та освіченості. Поява таких центрів стала важливим доповненням традиційних дозвіллевих і культурно-просвітницьких форм соціалізації.

Так, у Херсонській і Рівненській обласних бібліотеках завдяки ініціативі Української бібліотечної асоціації та фінансовій підтримці Посольства США в Україні функціонує Центр для користувачів з особливими потребами. Центр має окреме, добре відремонтоване приміщення. До послуг користувачів – комп'ютери, забезпечені спеціальними програмами для незрячих (Jaws, мовний синтезатор, за допомогою якого інформація з екрана зчитується вголос. Також ця програма дає змогу виводити інформацію на дисплей Брайля) та слабкозорих (Magic Proffessional, збільшувач зображення), брайлівський і лазерний принтери, брайлівський дисплей, автоматизовані робочі місця для підготовки документа до друку шрифтом Брайля (Brailo). Для роботи в центрі залучено консультанта-тренера (теж інваліда по зору), за допомогою якого можна навчитися працювати на комп'ютері, шукати інформацію в мережі Інтернет, на компакт-дисках, видрукувати текст шрифтом Брайля, скористатися електронною поштою тощо. Двічі на тиждень тут організуються заняття для учнів Клеванської спеціалізованої школи-інтернату, під час яких діти опановують спеціальне комп'ютерне обладнання, готують навчальні завдання, знайомляться з цікавими книгами.

Посольство США та Міжнародний фонд FORCE (Нідерланди) підтримали аналогічний проект і в Херсонській ОУНБ ім. О. Гончара. Комфортне й затишне приміщення центру обладнано автоматизованим робочим місцем (комп'ютер з підключенням до Інтернету, сканер, принтер). Для пошуку необхідної літератури відвідувачі мають змогу скористатися електронним каталогом, звернутися за довідкою або консультацією до співробітників центру. Читачі з вадами слуху обслуговуються в усіх відділах книгозбірні, у тому числі в інтернет-центрі, ресурсному центрі «Вікно в Америку». Сервісні бібліотечні послуги людям з інвалідністю широко відомі в місті завдяки рекламі в засобах масової інформації, угодам, укладеним бібліотекою з відповідними установами й організаціями соціального спрямування [2].

Центр обслуговування людей різних вікових категорій з обмеженими можливостями створений також на базі Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. Основними послугами центру є інформування користувачів з особливими потребами про нові надходження, заходи бібліотеки, а також запровадження системи віртуального бібліотечного обслуговування. Поширенню життєво необхідної інформації сприяють тематичні папки «Законодавство України», «Пільги інвалідам», «Соціальні гарантії», папки-досьє, які вміщують фактографічну інформацію: «Адреси соціального партнерства», «Корисні ресурси Інтернету для людей з особливими потребами». З метою спілкування з користувачами з особливими потребами створено спеціальний блог «Долати перешкоди разом», серед рубрик якого консультації юриста й новини українського законодавства.

У Кіровоградській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Д. І. Чижевського відкрито спеціалізований комп'ютерний майданчик «ІнтерСвіт» для людей з вадами зору та незрячих. Майданчик відкрито в рамках проекту «Доторкнись до світу в бібліотеці» завдяки гранту, наданому в рамках Програми підтримки малих проектів (SPA) та Агентства США з Міжнародного розвитку (USAID). Метою навчально-інформаційного майданчика є надання вільного доступу до знань та інформації громадянам з вадами зору, підвищення якості їхнього життя за допомогою засобів новітніх технологій. Зокрема, поряд з комп'ютерами зі спеціальним програмним забезпеченням бібліотека пропонує тренажери для зору та значний медіа-фонд сучасних аудіокниг для прослуховування. В «ІнтерСвіті» користувачі мають змогу за допомогою консультанта навчитися працювати на комп'ютері, здійснювати пошук необхідної інформації в мережі Інтернет.

При Житомирській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Ольжича завдяки реалізації проекту LEAP «Інтернет для читачів публічних бібліотек» відкрито сектор «Інклюзивний читальний зал», створений з «метою забезпечення конституційних прав людей з обмеженими фізичними можливостями на вільний доступ до інформації, підвищення поінформованості та освіченості таких користувачів шляхом подолання їхньої замкнутості, сприяння соціальній адаптації, забезпечення самореалізації та інтеграції їх у суспільство» [3]. Технічне оснащення сектору придбано за фінансової підтримки Посольства США в Україні: три тифлокомплекси; дисплей Брайля; портативний збільшувач OPAL; тифломагнітола; KASON. Також для людей, які мають вади зору, було встановлено спеціальне програмне забезпечення. Основними послугами сектору є:

- відтворення інформації у формах, доступних для сприймання людям з вадами зору та незрячим (синтезатор мови, збільшення зображення, шрифт Брайля);
- доступ до мережі Інтернет за допомогою програми екранного доступу JAWS 11.0 та дисплея Брайля Focus 40 Blue;

– сканування, збільшення, озвучення, читання текстів за допомогою портативного збільшувача OPAL та програм Talklibrary, JAWS 11.0, MAGIC 11.0;

- замовлення літератури з інших відділів обслуговування;
- пошук навчально-інформаційних сайтів для людей з вадами зору;
- організація інтелектуально насиченого дозвілля користувачів;
- прослуховування аудіокниг;
- консультації для роботи з комп'ютером і мережею Інтернет.

Закарпатська та Тернопільська обласні універсальні наукові бібліотеки пропонують послугу книгоношення – бібліотечного обслуговування вдома для тих читачів, яким стан здоров'я не дає можливості відвідувати бібліотеку.

Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка розміщує на своєму сайті спеціальну сторінку «Простягни руку допомоги», де зібрано корисні ресурси для користувачів з особливими потребами: офіційні сайти державних установ, громадських організацій, спеціалізовані сайти для людей з вадами зору, мовлення, слуху тощо.

Окремо треба підкреслити важливість розробки версій сайтів бібліотек для потреб людей з вадами зору. На сьогодні тільки дві (Рівненська і Львівська) з 21 обласної бібліотеки, а також Київська публічна бібліотека ім. Лесі Українки мають версію сайту, адаптовану для слабозорих користувачів. Важливо, щоб сьогодні до розв'язання проблеми різноманітних адаптивних бар'єрів при інформаційній взаємодії людей з інвалідністю із сучасним інформаційним середовищем підключалося якомога більше публічних бібліотек. Це дасть змогу розширити як коло цільової аудиторії відвідувачів бібліотек, так і межі комунікаційного простору для людей з інвалідністю.

Організація інформаційно-комунікаційного бібліотечного середовища для обслуговування людей з особливими потребами потребує урахування особливостей комунікаційних каналів сприймання інформації цією категорією користувачів. Зокрема, для обслуговування відвідувачів з проблемами слуху бібліотеки повинні володіти документами у відеоформаті, а також забезпечувати використання жестової мови й послуги сурдоперекладу. Разом з тим постає питання про організацію роботи спеціалізованих читальних залів у формі домашнього повноекранного кінотеатру, обладнання якого дає змогу повноцінно відбирати, подавати та опрацьовувати кіно- і відеопродукцію [4].

Для читачів, які не мають можливості фізичного доступу до бібліотек, повинні пропонуватися послуги у віртуальному режимі: надання інформації у формі відсканованих або оцифрованих документів з бібліотечного фонду, замовлення чи резервування книжок по телефону або електронною поштою, користування онлайн-каталогом, довідковою онлайн-службою, чатами і відеоконференціями тощо.

Для задоволення інформаційних потреб користувачів з вадами зору, орім книг, набраних шрифтом Брайля, бібліотечні фонди повинні формуватися з книг, що «розмовляють», виготовлених з використанням сучасних цифрових форматів, прийнятих Міжнародним консорціумом Дейзі. DAISY (Digital Accessible

Information System – цифрові доступні інформаційні системи) – це спеціальний формат аудіокниг, який характеризується високим ступенем стискання (на одному CD вміщується до 90 год звучання), захистом від копіювання і, головне, структурованою розміткою та зручною навігацією. Такий формат дає змогу незрячому користувачеві швидко знайти в аудійованій книзі потрібний розділ, сторінку, абзац, фразу тощо; поєднувати різні способи подання книги. Дейзі-книга може містити як звичайний текст, так і аудіодоріжку, ілюстрації, відеоряд [5, с. 66].

Таким чином, надання ефективного доступу до інформаційного контенту, поданого в зручному для використання форматі, потребує створення мультимедійних електронних бібліотек, що забезпечуватимуть формування контенту, зорієнтованого на задоволення інформаційних потреб користувачів з особливими потребами. Мультимедійні бібліотеки можуть також містити типи контенту, які не були підтримані в традиційних бібліотеках, такі як 3D-об'єкти [6, с. 29].

Як бачимо, сучасні інформаційні та комунікаційні технології стають не просто потужними компенсаторними інструментами для сприйняття інформації – вони здатні створити принципово нове середовище можливостей для користувачів з особливими потребами. І бажано, щоб це середовище можливостей починалося прямо з входу до бібліотечної установи, адже доступність починається з облаштованості та пристосованості бібліотечного приміщення, а також його обладнання: пандуси; автоматичні двері, ліфти або сходи, які мають поруччя з обох боків; коридори без перешкод (килимків, зайвих меблів); контраст у кольорі між підлогою й стінами, гарне освітлення, зручні та доступні меблі, надписи шрифтом Брайля, спеціально обладнані місця загального користування – це далеко неповний перелік нюансів технічного облаштування приміщень для потреб людей з інвалідністю.

Водночас використання новітніх інформаційних технологій у бібліотеках здатне підняти обслуговування користувачів цієї категорії на якісно новий рівень. Показовою в цьому контексті стане муніципальна бібліотека з функціями регіональної у м. Монпельє (Франція). Нову бібліотеку побудовано з урахуванням безбар'єрного архітектурного доступу. На спеціальному екрані комп'ютера з функцією збільшення шрифту подається інформація про розклад роботи та правила користування бібліотекою, каталоги, культурно-масові заходи. Охочі можуть скористатися спеціально розробленою аудіосистемою, яка за допомогою голосової інформації може виконувати супроводжувальні функції і допомагає цій категорії відвідувачів орієнтуватися в бібліотечному приміщенні. Для користування такою послугою вони можуть отримати спеціальний пристрій у будь-якому відділі бібліотеки. Усі приміщення бібліотеки оснащені спеціальними збільшувачами телевізійними пристроями, які полегшують слабозорим читання книг і періодичних видань [7, с. 7].

Отже, підвищення соціального статусу людей з інвалідністю та захист їхніх конституційних прав, зокрема шляхом забезпечення безперешкодного доступу до інформації за допомогою засобів комунікації та об'єктів соціальної

інфраструктури, є важливою передумовою становлення інформаційного суспільства в Україні. На нашу думку, ресурси, необхідні для реалізації завдань інформаційної соціалізації громадян з інвалідністю та забезпечення їхньої самореалізації та інтеграції в суспільстві, варто розглядати як соціальні інвестиції, оскільки більше половини з них – це особи працездатного віку, які за умов належної до них уваги та наявності необхідної інфраструктури змогли б брати активну участь у суспільному житті. Державна політика вочевидь потребує перегляду існуючої пасивної функції соціального захисту та трансформації моделі соціальної підтримки в напрямі створення в суспільстві відповідних умов і рівних можливостей для реалізації життєвих потреб, здібностей та творчого потенціалу людей з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Урядовий контактний центр повідомляє. Особи з інвалідністю потребують уваги та допомоги [Електронний ресурс] // Уряд. кур'єр. – 2018. – 4 січ. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/osobi-z-invalidnistyu-potrebuyut-uvagi-ta-dopomogi>. – Назва з екрана.

2. Долати перешкоди – разом : Методично-бібліографічні матеріали / Черніг. ОУНБ ім. В. Г. Короленка ; підгот. А. В. Матюшенко ; відп. за вип. Ю. М. Самойленко. – Чернігів, 2008. – 38 с.

3. Сектор «Інклюзивний читальний зал» [Електронний ресурс] // Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича. – Режим доступу: <http://www.lib.zt.ua/ua/projects/node/80>. – Назва з екрана.

4. *Кунанець Н. Е.* Диференційоване обслуговування користувачів з особливими потребами [Електронний ресурс] / Н. Е. Кунанець. – Режим доступу: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/176>. – Назва з екрана.

5. *Гуренко О. І.* Дейзі-бібліотека як засіб навчання дітей з вадами зору в інклюзивному навчальному закладі [Електронний ресурс] / О. І. Гуренко, Т. О. Чумак // Актуальні пробл. педагогіки, психології та проф. освіти. – 2017. – № 1. – С. 64–69. – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/appf/article/viewFile/95084/91004>. – Назва з екрана.

6. *Кунанець Н.* Електронні бібліотеки: обслуговування осіб з особливими потребами [Електронний ресурс] / Н. Кунанець, О. Малиновський. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/25925/1/6-27-34.pdf>. – Назва з екрана.

7. *Литвин А. В.* Порівняльний аналіз зарубіжних моделей бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору [Електронний ресурс] / А. В. Литвин. – Режим доступу: http://www.vmurol.com.ua/upload/Naukovo_doslidna%20robota/Elektronni_vidannya/Act_problemi/2008/3/47.pdf. – Назва з екрана.

До уваги держслужбовця

А. Головащук, мол. наук. співроб. НБУВ

Нові надходження довідково-бібліографічних видань до НБУВ

1. Заруба В. Н. Родословник екатеринославских дворян / В. Н. Заруба. – Днепр : Лира, 2017. – 546 с. : фот. – Бібліогр.: с. 540–543.

Пропонована робота є продовженням і доповненням книги «Дворяне Екатеринославской губернии», яка вийшла в 2016 р. У виданні вперше узагальнено наявність генеалогічного матеріалу про катеринославське дворянство.

У книгу ввійшло 123 розписи поколінь найбільш відомих у губернії дворянських родів, які заносилися в ту чи іншу частину родової книги. Представлено всі повіти, а також основні етнічні групи, з яких формувалася місцева південноукраїнська еліта. Перш за все українці (Василенко, Рутченко, Родзянко, Мизко, Харченко, Кащенко – усього 52 розписи), а також росіяни (Авчиннікови, Савельєви, Струкови, Карпови – 20), білоруси (Пржевальські, Деконські, Зволянські), серби (Депрерадовичі, Рашковичі, Штеричі), румини (Бузескули, Абази, Малами – вісім), грузини (Гангеблови, Манвелови, Жевахови), греки (Алфераки, Христофорови, Флуки – шість), німці (Беккери, Поли, Марки – 12) та ін.

Шифр зберігання НБУВ: Со35194

Шифр зберігання ВНБІ: Т214(4УКР) д я2 3–35

2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол. вид.: В. Я. Тацій (голова), Ю. С. Шемшученко, О. В. Петришин [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2016.

Т. 1 : Історія держави і права України / редкол. 1-го т.: В. Д. Гончаренко (голова), О. В. Зайчук, В. М. Єрмолаєв [та ін.]. – 2016. – 846 с.

Видання є систематизованим зводом знань про суспільний, державний лад, джерела й основні інститути права, які характеризують багатовікову історію українського державотворення.

У т. 1 енциклопедії представлено матеріали, що містять глибоке, об'єктивне й достовірне висвітлення історії держави і права України. На основі останніх здобутків, юридичної та історико-правової науки в 1-му томі подано статті, що стосуються загальних закономірностей виникнення, розвитку типів і форм української державності, її територіального устрою, політичного режиму, органів місцевого самоврядування.

Значна увага відведена проблемі формування українського права, зокрема основним його джерелам, найважливішим пам'яткам, різним галузям та інститутам матеріального та процесуального права, становленню, розвитку системи законодавства в Україні.

Велика увага в контексті історії українського державотворення приділена персоналіям – видатним борцям за волю України. У 1-му томі міститься галерея портретів видатних державних, політичних і громадських діячів, борців за Українську державу та її збереження на різних етапах історичного розвитку.

Шифр зберігання НБУВ: В356475/1

Шифр зберігання ВНБІ: Х8(4УКР) я2 В27

3. 25 років ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України / упоряд.: Т. О. Метельова (кер.), В. В. Солошенко, І. І. Богданович [та ін.] ; за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. А. І. Кудряченка ; НАН України – Київ : Фенікс, 2017. – 531 с. : фот. – Бібліогр.: с. 105–527.

Книга присвячена 25-й річниці Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України» і 100-річчю Національної академії наук України. Видання містить інформацію про установу, її структуру, історію, діяльність, здобутки, результати виконаних науково-дослідних робіт, а також перелік наукових публікацій її співробітників.

Нині дослідження вчених інституту спрямовані на розроблення новаторських теоретичних, науково-методологічних і практичних підходів щодо фундаментальних досліджень закономірностей історичного розвитку країн світу, місця українського народу й нашої держави у світових культурно-цивілізаційних процесах. Науковці інституту спільно з іншими установами історичного профілю вирішують важливі завдання вироблення вітчизняного бачення всесвітньої історії та місця України в ній.

Шифр зберігання ВНБІ: Ва820208

Шифр зберігання ВНБІ: Ч214(4УКР)72 я2 Д22

4. Коваль Р. «Подєбрадський полк» Армії УНР: до історії Укр. січ. стрільців, Богдан. та Гордієнк. полків військ Центр. Ради, 1-ї Сірої, 1-ї Синьої, 1-ї Запороз., 2-ї Волин., 3-ї Заліз., 4-ї Київ., 5-ї Херсон., та 1-ї Кулемет. дивізій Армії УНР, Галиц. Армії, Вільного козацтва, повстан.-партизан. Руху, Запороз. Січі Юхима Божка, Окрем. чорномор. Коша військ Директорії, Легії укр. націоналістів, УВО, ОУН, Карпат. Січі та дивізії «Галичина» / Роман Коваль, Віктор Моренець. – Київ : Іст. клуб «Холодний Яр», 2015. – (Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр»).

Т. 2 : К-Р : біогр. зб. / Роман Коваль, Віктор Моренець, Юрій Юзич. – Київ : Орієнтир, 2017. – 375 с. : фот. – (Серія «Видатні українці»; кн. 8).

Другий том видання вміщує 325 біографій вояків регулярних та іррегулярних українських збройних формацій першої половини ХХ ст. – студентів і випускників Української господарської академії в Подєбрадах (Чехословаччина, 1922–1935) – і тих воїнів, які прагнули навчатися в Подєбрадській академії. Серед них було багато творців української культури – письменників, художників, композиторів, музикантів, акторів, журналістів,

редакторів, кооператорів, спортсменів, державних, громадських і театральних діячів, а головне, що всі випускники академії стали не тільки фахівцями, а й «інженерами-суспільниками», тобто фахівцями-патріотами, які несли українське світло на Пряшівщину, Лемківщину, Карпатську Україну, Волинь, Галичину, а в чужих світах – у Франції, Бельгії, Польщі, Німеччині, Африці, Китаї, Канаді, Південній Америці та Австралії – гідно тримали марку українського інженера.

Шифр зберігання НБУВ: В356021/2

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР)61 д я2 К56

5. Кореччина: минуле і сьогодення : наук.-допом. бібліогр. покажч. / уклад.: Л. М. Малишева, Т. В. Матушевська ; наук. ред. О. Л. Промська ; Рівнен. обл. універс. наук. б-ка. – Рівне : Волинські обереги, 2017. – 186 с.

Науково-допоміжний бібліографічний покажчик присвячений м. Корець і Корецькому району Рівненської області. У виданні представлено відомості про документи, у яких відображено основні аспекти історичного, економічного, політичного, культурного розвитку Кореччини з найдавніших днів до сьогодення.

Також включено матеріали, що розповідають про пам'ятки історії та культури, про видатних діячів і письменників краю, відомих людей, пов'язаних із Кореччиною.

Видання містить іменний та географічний покажчики, список переглянутих і розписаних періодичних видань.

Шифр зберігання НБУВ: Ва822169

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УК-РІВ) я1 К66

6. Літературна Збаражчина : рек.-бібліогр. покажч. / уклад.: Н. Сенчишин, В. Радовська ; ред. Т. Кульпа ; вступ. сл. П. Сороки ; Терноп. обл. від-ня Всеукр. громад. орг. «Укр. бібл. асоц.», Збараж. централіз. бібл. система. – Збараж ; Тернопіль : Підруч. і посіб., 2017. – 207 с. : іл., фот.

Збаражчина – край, який славиться чудовими краєвидами, численними святинями та багатою культурною спадщиною. Ця благословенна земля подарувала чимало митців пера у скарбницю талантів краю.

У цьому виданні гармонійно переплітаються давнина й сучасність, веселий гомін і поважна тиша, далека пісня бандуриста та сучасна лірика. Пишається Збаразький край і значною літературною спадщиною.

Рекомендаційний бібліографічний посібник містить матеріали про літературу рідного краю, інформацію про життя і творчість письменників Збаражчини. Полегшать користування бібліографією «Іменний покажчик», «Покажчик назв» і «Зміст».

Шифр зберігання НБУВ: Ва819553

Шифр зберігання ВНБІ: Ш5(4УКР)6 я1 Л64

7. Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України : бібліогр. покажч. (2013–2017) / уклад. І. Скочиляс за участі Н. Халак. – Львів, 2018. – 90 с.

Наукова археографія відродилася у Львові на початку 1990-х років, ґрунтуючись на традиціях Археографічної комісії, заснованої М. Грушевським у складі Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Фактично відділення виникло 1 листопада 1990 р. як осередок Археографічної комісії Академії наук України та одна з ланок Інституту суспільних наук АН України. Офіційно ж Львівське відділення Інституту української археографії було утворено згідно з розпорядженням Президії АН України від 21 липня 1992 р. і 11 вересня цього ж року зареєстровано як юридична особа.

Науково-довідкове видання підготовлено з нагоди 25-ліття Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Покажчик репрезентує академічний доробок відділення за 2013–2017 рр.

Шифр зберігання НБУВ: Ва820236

Шифр зберігання ВНБІ: Я175(4УКР)3 Л89

8. Науковці України – еліта держави. – Київ : Логос Україна, 2010. – (Сучасні наукові школи).

Т. 5 / авт.-упоряд. Я. Я. Білейчук ; редкол.: І. Д. Бех, Д. Д. Зербіно, З. Д. Ковалюк [та ін.]. – 2017. – 297 с. : кольор. іл., фот.

Книга «Науковці України – еліта держави» – популярна серія видань про вчених, наукові школи та напрями. П'ятий том видання презентує сучасний стан розвитку науки в Україні.

Наша держава має високий науково-технічний потенціал і власні наукові здобутки, саме тому окремий розділ книги присвячено науковим об'єктам, що становлять національне надбання України, висвітлення яких розпочато в четвертому томі цієї серії видань.

У книзі представлено сучасні наукові школи, зокрема наукова школа політичної етнології І. Варзаря, наукова школа В. Бондаря «Проблема дидактики середньої та вищої освіти», наукова школа А. Галецького з геології корисних копалин і металогенії та ін. Наукові школи – феномен української науки, які продовжують славні традиції, що мають світове визнання.

Існування, прогрес сучасної держави є неможливим без розвитку науки. У довіднику представлено біографії науковців, які варті наслідування, їхні досягнення заслуговують на визнання й переповнюють серця всіх небайдужих гордістю та переконанням, що українська наука займе гідне місце у світовому науковому просторі.

Шифр зберігання НБУВ: С11660/5

Шифр зберігання ВНБІ: Ч213(4УКР) д я2 Н34

9. Некрополь філологів-викладачів Київського Свято-Володимирового та Шевченкового університету : біогр. довід. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології ; авт. ст. та упоряд.: Г. Ф. Семенюк, Г. А. Александрова, Б. Ю. Сахно [та ін.]. – Київ : Логос, 2018. – 290 с. – Бібліогр. в кінці ст.

Книга присвячена когорті словесників, що працювали в університетському колективі, але вже відійшли у вічність. Автори й упорядники «Некрополя» здійснили неоціненну справу – бережливо, часом буквально по крупинці зібрали довідково-бібліографічні відомості про своїх співробітників, колег з попередніх поколінь, які завжди становитимуть невід’ємну частину філологічного братства.

Мета видання – вшанувати пам’ять і повернути із забуття славні імена в історії філології Київського університету від 1834 р. і донині.

Довідник містить понад 400 статей, кожна з яких охоплює стислі біографічні дані про викладача: рік і місце народження, роки викладання в Київському університеті, педагогічну діяльність, особистий внесок у розвиток філологічної освіти, української науки та державності, рік і місце смерті, місце поховання.

Шифр зберігання НБУВ: Вс63656

Шифр зберігання ВНБІ: Я222(4УКР) Н48

10. Під небом чужини : (Письменники української еміграції) : довідник / упоряд.: Д. Козак і С. Козак. – Київ : Літ. Україна книжкова : УкрВидСпілка ім. І. Багряного, 2017. – 371 с. : іл. – Бібліогр. у кінці ст.

У виданні представлено письменників української еміграції – літераторів Мистецького українського руху, Об’єднання українських письменників «Слово», Нью-Йоркської групи, хто й поза межами рідної землі після Другої світової війни пам’ятав у слові Батьківщину й у найвіддаленіших куточках планети стверджував ім’я України.

Довідник створено на матеріалах численних архівів української діаспори, зокрема завдяки фундаментально опрацьованій літературній періодиці, яка у другій половині ХХ ст. виходила в Австрії, Аргентині, Канаді, Німеччині, США. Книга містить важливі біографічні, бібліографічні відомості, що знайдуть безпосереднє втілення в лексикографічній, енциклопедичній сферах і стануть справжньою знахідкою для всіх, кого цікавить літературно-мистецьке життя українців за кордоном.

Шифр зберігання НБУВ: Ва820278

Шифр зберігання ВНБІ: Ш5(4УКР) д я2 П32

11. Рахно О. Голови Чернігівської губернської земської управи : біобібліогр. довід. / Олександр Рахно ; відп. ред. О. Б. Коваленко ; Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Чернігів. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України. – Чернігів : Десна Поліграф, 2013. – 239 с. – Бібліогр.: с. 227–239.

Довідник містить інформацію про керівників органів місцевого самоврядування – голів Чернігівської губернської земської управи у 1865–1918 рр.

Зі сторінок довідника постає плеяда громадських діячів, зусиллями яких була розбудована система органів місцевого самоврядування на теренах Чернігівської губернії. Вони активно сприяли становленню громадського суспільства, розвитку сільського господарства, ремесел і промислів, шляхів сполучення, освіти, медицини й культури, займалися благодійництвом.

Шифр зберігання НБУВ: Ва819340

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(4УКР–ЧЕР) д я2 Р27

12. Русские фольклористы. Библиографический словарь XVIII–XIX вв. : в 5 т. / под ред. Т. Г. Ивановой ; РАН, Ин-т рус. лит. (Пушкин. дом). – СПб : Дмитрий Буланин, 2016–2017.

Т. 1 : А–Г. – 2016. – 957 с.

Т. 2 : Д– Кошурников. – 2017. – 768 с.

Унікальне видання містить імена відомих дослідників, маловідомих краєзнавців-фольклористів (священиків, учителів, земських діячів та ін.), біографії яких відтворювалися найбільш повно на основі наявного масиву архівних і друкованих документів. Особливий пласт персонажів – представники творчих професій (письменники, поети, композитори та ін.), для яких усна народна творчість була побічною сферою інтересів. У словнику відображено виключно фольклорні сторінки їхнього життя. Представлений матеріал знайомить з віхами життя, описом праць фольклористів, дає короткі анотації з оцінками робіт у контексті сучасності та історії фольклористики в цілому.

Помітне місце в книзі займають представники української фольклористичної думки – В. Антонович (історик, фольклорист, етнограф, громадський діяч), П. Богданович (педагог, звертався до фольклорної традиції в навчальних посібниках), М. Дашкевич (історик літератури, дослідник епосу), В. Короленко (прозаїк, публіцист, громадський діяч) та ін.

Шифр зберігання НБУВ: Р132407

Шифр зберігання ВНБІ: Я175(4УКР)2 П88

13. Слов'янознавство в Харківському університеті (1991–2016) : бібліогр. покажч. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр болгаристики та балкан. дослідж. ім. М. Дринова, Іст. ф-т ; уклад. О. С. Журавльова ; вступ. ст. С. Ю. Страшнюка ; наук. ред. С. Ю. Страшнюк. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. – 95 с.

Книга є продовженням бібліографічного покажчика з історії слов'янознавства в Харківському національному університеті за період 1805–1917 рр. і з 1917–1989 рр., які вийшли у 1988, 1990 р. У цьому виданні подано праці викладачів, аспірантів, випускників Харківського університету, що

стосуються слов'янства загалом, а також роботи з історії, культури, літератури, мовознавства за період 1991–2016 рр.

Покажчик має понад 720 позицій бібліографії, що дає змогу зробити висновок про те, що за роки, які минули від часу проголошення незалежності України, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна затвердився як визначний центр європейської славістики. До видання увійшли і студентські публікації, наявність яких свідчить про беззаперечний інтерес молоді до історії південних і західних слов'ян.

Шифр зберігання НБУВ: Ва814370

Шифр зберігання ВНБІ: ТЗ(49=СЛ) я1 С48

14. Українська держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали : у 2 т. / упоряд.: Р. Пиріг (кер.), О. Бойко, А. Гриценко [та ін.] ; редкол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Н. Маковська [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України, Центр. держ. архів вищ. органів влади і упр. України. – Київ : Темпора, 2015. – (Серія «Джерела до вивчення історії Української революції»).

Т. 1. – 2015. – 789 с.

Т. 2. – 2015. – 411 с.

У збірнику подано широкий комплекс документів вищих органів влади Української держави – гетьманату П. Скоропадського, уряду, міністерств. Вони відображають складний процес національного державотворення на засадах консервативно-ліберальної ідеології, його детермінованість іноземною військовою окупацією і тяжінням до російської імперської спадщини.

У 1-му томі опубліковано журнали засідань Ради міністрів і Малої ради міністрів за травень – грудень 1918 р., у 2-му томі – гетьманські грамоти, закони, постанови, накази, інші документи урядових структур.

Шифр зберігання НБУВ: В356030/1–2

Шифр зберігання ВНБІ: Х2(4УКР) я2 У45